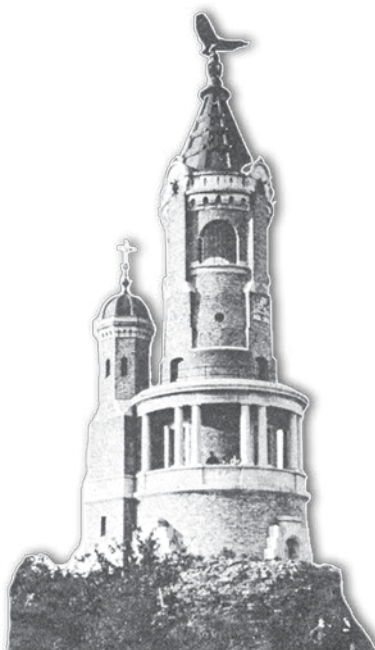

LÉTÜNK

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

NÁNDORFEHÉRVÁR

1456

2006

2
2006

LÉTÜNK

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

XXXVI. évfolyam, 2006., 2. szám

FORUM KÖNYVKIADÓ, ÚJVIDÉK

KIADJA A FORUM KÖNYVKIADÓ

Fő- és felelős szerkesztő:

Németh Ferenc

A szerkesztőbizottság tagjai:

Fábri Miklós

Fehér Kálmán

Kartag-Ódri Ágnes

Ózer Ágnes

Papp Árpád

Kéziratgondozó:

Kecskés Mária

Simon Teodóra

Tördelőszerkesztő:

Buzás Mihály

Folyóiratunk támogatói: a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram és az Illyés Közalapítvány

TARTALOM

*Jubileum – A nándorfehérvári csata,
valamint Hunyadi János és Kapisztrán János
halálának 550. évfordulója*

Hardi Irsai Angéla	A nándorfehérvári diadal (1456)	5
Harmath Károly	Exterminator Turcarum.	17
Jung Károly	Hunyadi János származáslegendájának/ származáslegendáinak kérdéséhez	26
Németh Ferenc	Jegyzet	52
Románecz Mihály	A Szibinyáni-románczkör a szerb népköltészetben (hasonmás).	53
Németh Ferenc	A zimonyi Hunyadi-torony (1896)	103
Jung Károly	A nándorfehérvári diadal és a déli harangszó.	107
<i>Műhely</i>		
Nagy Imre	A vajdasági elitmigráció sajátossága.	111
<i>Más szóval</i>		
Káich Katalin	A Magyar Szó három hónapja.	123
<i>Kitekintés</i>		
Bordás Győző	Duranci-est Újvidéken.	130
Bela Duranci	Naplójegyzeteimből, Kondor Béláról	133
<i>Visszapillantás</i>		
Putz Jakab	Katalinfalva (III.).	145

Hardi Irsai Angéla

A NÁNDORFEHÉRVÁRI DIADAL (1456)

KONSTANTINÁPOLY BEVÉTELE

Amikor 1451. február 8-án meghalt II. Murad szultán, az Oszmán Birodalom élére fia, II. Mehmed (Mohamed), a Hódító (1451–1481) került. Még kiválóbb, erősebb és tehetségesebb császár volt, mint apja, s azzal a céllal lépett a török trónra, hogy az iszlám vallást tovább terjessze fegyverrel és erőszakkal. Hatalomra jutása után rögtön a roskadozó és megsemmisülésre érett Bizánc fővárosára, Konstantinápolyra vetette szemét. Hatalmas sereggel és hajóhaddal indult ellene. 1453. május 29-én dőlt el a tusa, amikor a szultán óriási hada hosszabb ostrom után rohammal foglalta el a kétségbeesetten védekező várost. Maga a bizánci császár hősi halált halt; a Keletrómai Birodalom megszűnt létezni, a kereszténység egyik büszke fővárosa pedig a győztes hódító új székhelye lett.

A tehetséges és céljainak elérésében önfejűen kitartó szultán azonban nem vesztegette az időt. Már a következő évben Szendrőt (Smederevo), a szerb despotaság központját vette ostrom alá, majd felszólította Brankovics Györgyöt (Đurađ Branković), adja át országát, mire az rémületében magyar földre szökött, teljesen magára hagyva Szerbiát.

Ezek után a sikerek után II. Mehmed Nándorfehérvárnak, Magyarország kulcsának bevételére tett előkészületeket. Birodalma minden erejét erre szánta: gyártotta a sok-sok hadieszközt, ágyúkat, puskákat, ostromlógépeket, gyakoroltatta a katonákat, s óriási flottát szervezett, hogy seregével ne csak a szárazföldön, hanem a tengereken is kellő nyomatékkel lépjen fel.

MAGYARORSZÁG MEGMENTŐJE

De készült közben Magyarország is. Az urak ugyanis idejekorán megérezték, hogy komoly külpolitikai bonyodalmak várnak rájuk. Tudták, hogy Konstantinápoly eleste világraszóló esemény, s az ország legdélibb végvára, a mai Belgrád sem állhat ellen sokáig a pogány ostromnak. Nyitott kapun, a Duna mentén, mindjárt Budáig törhettek előre a török csapatok. Ezért minden reménykedő hazafi, mint már annyiszor addig, Hunyadi Jánostól várta a csodát.

Hunyadi János

Nem volt titok senki előtt, hogy a török senki mástól nem fél, csak Hunyadit féli és rettegi.

Az 1454. január 25-ére sürgősen összehívott budai országgyűlés ilyen körülmények közepette, még V. (Utószülött) László (1452–1457) király távolléte ellenére is, fontos határozatokat hozott az elkerülhetetlen háború megszervezéséről. Elrendelte a telekkatonaság felállítását: a nemesség száz jobbágyporta után négy lovast és két gyalogos íjászt volt köteles kiállítani. S az ily módon megalakuló sereg élére egy évre a „kontyosok” harcmódorát már kiválóan ismerő Hunyadit nevezte ki.

KORTÁRS JELENTÉS HUNYADIRÓL

Ő ugyanis a déli végeken járta ki a török elleni harcok iskoláját. Előbb néhány kisebb várat védett, majd szörényi bán lett, temesi főispán és erdélyi vajda. Csillaga gyorsan emelkedett. „Korának valamennyi halandója közül arra a dicsőségre jutott, hogy – mivel mi sem hiányzik belőle az erények közül, melyekkel a legkiválóbb hadvezéreknek kitűnniük illik, és ezért vagyonát roppant mód

Nándorfehérvár (korabeli metszet)

megnővelhette volna, ha lelkét uralomvágy önti el, mégis egyedül a keresztény nép ellenségeivel szemben viselt harcot, holott nem ritkán... az erényeire irigy és ezért végveszedelmére igyekvő keresztényekkel kellett megküzdenie azok súlyos kárára. Hát igen, férfi, aki germánok és dákok, pannonok, misinaiak és minden más, ezekhez közeli tartományokat lakó nemzetek között szinte egyedül termett hadra, a veszedelem felvállalásában rettenhetetlen, lelkének nagysága úgyszólván mérhetetlen, megfontoltságban senkinél sem alábbvaló, leleményességben, ami a hadvezér legdicséretesebb erénye, nincs párja, bámulatosan tűri a fáradságot, hideggel, éhséggel, szomjúsággal, virrasztással szemben türelme hihetetlen, s jóllehet bátorsága és neve mindig félelmet keltett az ellenségben, mégis, ami Murád török zsarnok számára szörnyű és bámulatos, az a gyorsaság, amit a cselekvésben mindig tanúsít. Elsőként megy a csatába, és azt befejezve utolsóként távozik. Lelki nagyságának megfelelő testi ereje, bár terme- te közepes, feje nagy, ami azonban egyáltalán nem torzíja el alkatát, hanem a legbátrabbak okosságának jegyét kölcsönzi neki, arcszíne pirosas, haja szőke, tekintete vidám, hacsak szomorúság nem felhőzi. Olykor megharagszik ugyan embereire, de gyorsan visszafogadja őket kegyébe; nincs beszédjénél hevesebb, nincs lelkesítőbb, ha a katonák bátorságát harcra vagy helytállásra kell feltüzelní; míg a csata folyik, mind a jó katona, mind a bátor vezér posztján helytáll.” (Pietro Ransano, Minden idők évkönyvei, XV. századi forrás)

II. Mehmed

JÖNNEK A TÖRÖKÖK!

Közben 1455. június 1-jén II. Mehmed szultán elfoglalta Novo Brdót és vele együtt Dél-Szerbia tágas vidékeit. A veszedelem feltartóztathatatlanul látszott. Európa rémülten nézte az eseményeket, de még mindig semmit sem tett, hogy megállítsa az újabb, az előző évekhez képest sokkal nagyobb áradatot. Nem volt az egész keresztény világban senki, aki kötelességének érezte volna, hogy segélyhadakkal járuljon hozzá a veszedelemben forgó népek megvédéséhez.

A következő év áprilisának elején Budára is megérkezett a hír, hogy II. Mehmed szultán nagyszabású támadást tervez Magyarország ellen, s elsőként Nándorfehérvárt akarja bevenni. A főurak és főpapok erélyesen követelték a nagy veszedelem elhárítására szükséges intézkedéseket, és 1455. június 5-én Győrbe hívták Kapisztrán János (Giovanni di Capistrano) itáliai ferencset, hogy gyűjtő hatású beszédeivel kereszteseket toborozzon a pogányok ellen. „Kapisztrán bárát mezítláb róttá Európa útjait, és fantasztikus hatással prédikált a bűnök ellen. Tíz- és százezrek hallgatták szónoklatait, s bár kevésbé értették latin nyelvű szavát, fanatizáltan követték” – jegyezte le Thuróczy János krónikáiról. Ugyanakkor III. Calixtus pápa Carvajal bíborost követként német és magyar földre, valamint a törökök által elfoglalt területekre küldte a háború hirdetése céljából.

Hunyadi János a nándorfehérvári csatában

ŐRSÉG NÉLKÜL A BUDAI VÁR

Napról napra nőtt a hatalmas és félelmetes ellenség közeledésének rettenetes híre. A szultán óriási hadi előkészületeket tett Magyarország déli védőbástyájának, Nándorfehérvárnak a megvívására. Biztosra vette, hogy minden számítás szerint győzni fog. „Kívánságában és gőgjében fentebbre tört, s azt hitte, hogy általa megújulnak hajdani Nagy Sándor győzedelmes napjai... Egy isten az égben, egy uralkodó a földön” (Thuróczy) – ez volt a jelszava.

Ám a török előkészületek hírére V. László, „a fiatal fejedelem mélységesen megfélemllett; nem kevésbé zavarodott meg a harcias német lelkületű Ulrik gróf, aki tanácsosaival irányította a királyt. Nem is tanakodtak az ország biztonsá-

gáról, nem is készítettek fegyvert az ellenség ellen; mintha hírért sem hallották volna az egésznek, egy éjszaka, a sötétség leple alatt elhagyták Buda várát, és sietvést Bécs várába igyekeztek. A budai vár őrség nélkül, nyitva maradt fél hónapnál is tovább”. (Thuróczy)

A magyar közvélemény, a király és tanácsadói gyávaságának hírére, annyi féltékenység és civódás után most már igazán érezte, hogy az állam sorsa kockán forog, és egyedüli megmentője a régóta irigyelt és annyit gyalázott Hunyadi János. Az ő erőfeszítése és buzgósága, valamint a keresztet felvett Kapisztrán János, a jámbor barát lángoló szava felébresztette a hazaszeretetet és a harci kedvet, főleg a szegény sorsú jobbágyság-paraszság tömegeiben.

A közelgő veszedelemnek végül is sikerült felvernie gondtalan álmaiból a budai udvart, de hiába rimázkodott segítségért Európához. Az ország egyedül maradt a világtörténelmi küzdelemben.

A SORSÁRA HAGYOTT MAGYARORSZÁG

Sajnos, akadtak olyanok is a főurak között, akik nagyon félvállról vették Magyarország megmentését. Sokan félreálltak, gonosz indulattal azt hangoztatva, hogy a háború a nagyravágyó Hunyadi személyes ügye, intézze el úgy, ahogy legjobban tudja. Azzal vádolták meg, hogy a királyi pénzekből a maga zsebét tömi, a szultán fizetett embere.

Ebben a borzasztó fejtelenségben, amikor sokan megszegették és elfeledték kötelességüket, más nem is maradt hátra, mint hogy a „hadak villáma” egyedül teljesítse feladatát. Hunyadi leveleivel felverte Európát. Azt üzent a Szentszéknek, hogy ő maga 10 000 lovast tud felszerelni, Magyarország pedig még 30 000 főnyi hadat képes kiállítani, amely a többi keresztet felvett erővel együttesen 100 000 főnyi sereget tenne ki. Abban bízott a nagy hadvezér, hogy „három hónap alatt oly csapást mér a törökre, hogy nem marad hely számára Európában, sőt reméli, hogy Jeruzsálemet is visszafoglalja...”

De hiába égett az egész keresztény világ az optimizmus lázában, és hiába hangoztatta a sikert ígérő jóvendölést valamiféle Keleten felfedezett kézirat alapján, amely szerint az 1456. évben „a keresztények nagy hada támad”, Konstantinápoly előtt a felbőszült erők a szultánt megölik, „az összes pogányt kiirtják”, majd a francia király visszafoglalja a Szentföldet... A jóslás alaposan melléfogott: VII. Károly francia uralkodó meg sem ígérte a tervezett akcióban való részvételt, s a többi nyugati koronás fő is egymás után mondta le a keresztes hadjáratot. A kiszemelt fővezér, Fülöp burgundi herceg a kritikus hónapokban nem is hallatott magáról. Hiába állította le III. Calixtus a pápai állam területén folyó nagyszabású építkezéseket, s hiába fejtette le könyvtárának értékes példányairól az arany- és ezüstcsatokat, csak hogy pénzt szerezzen a törökellenes harchoz.

A terv csúfos összeomlás előtt állt. Az optimizmus teljes pesszimizmusba és pánikhangulatba csapott át, amikor Budára újabb hír érkezett, hogy a szultán Nándorfehérvár felé vette útját. Az országgyűlésnek nem maradt más hátra, mint hogy kiadja a parancsot: az összegyűlt sereg azonnal vonuljon a déli határra. Csakhogy sereg sehol sem volt: Magyarország szinte egész nemesi tábora, a nádorral, az erdélyi vajdával, a főpapokkal, sőt a királlyal együtt eltűnt a színről. V. László „vadászat ürügyén” komolytalanul Bécs alá vonult, sokkal fontosabbnak tartva volt gyámjának, III. Frigyesnek az osztrák rendekkel kiobbant összetűzésébe való beavatkozását, mint a Belgrád felé hömpölygő félelmetes ellenség megállítását. A csalódott pápa keserűen ostorozta az áru-
lőkat. Egyedül Hunyadi – a nagy humanista, Aeneas Sylvius szavai szerint –, „a töröknek egyetlen féelme és vallásunknak legerősebb kardja” volt az, aki a „hitetlenek” előrenyomulásának hírére tüstént Szeged környékére sietett, hogy magánhadseregét összegyűjtse.

Ugyanabban az időben a kereszt hirdetésével Magyarországon megbízott idős ferences szerzetes, Kapisztrán János, a hazai Ferenc-rendiek kisszámú csapataival 1456 áprilisában elhagyta Budát, és több mint két hónapon át Baranya, Bács, Bodrog, valamint Csanád megyében, „az ország eme alsó részein, ahol a nép remeg, de vad oroszlánként kész harcolni a török ellen”, faluról falura járt, kereszttel jelölve meg az önként jelentkező „csupa köznéphez tartozót, parasztokat, szegény embereket, falusi papokat, deákokat”.

Közben ismét rémhírek érkeztek Budára, hogy a szultán még június folyamán kb. 90 000 fegyveressel Nándorfehérvár alá érkezik. Rómában már 300 000 főből álló ellenséges hadról beszéltek; azt a mesét terjesztették, hogy a török császár, vagyis az Antikrisztus „nem kíván egyebet a magyaroktól, mint hogy biztosítsanak átvonulást Itália felé”, Hunyadi pedig „hajlamos megnyitni fülét az ajánlatra...”. Természetesen ebből semmi sem volt igaz, mert a „hadak villáma” akkoriban az Al-Dunánál már javában az ellenállás megszervezésén dolgozott. Nándorfehérvárt kipróbált őrséggel látta el, a kapitányságot sógorára, a bátor és kitartó Szilágyi Mihályra bízva.

SEGÉLYKÉRŐ ÜZENETEK

A nyomasztó hangulatnak azonban még nagyobb súlyt adott egy természeti jelenség. Június 3. éjjelétől kezdve szinte egy hónapon át hatalmas üstökös – a Halley-üstökös – világított az égen, és csóvája keletre mutatott, a korabeli asztrológiai leírások szerint azért, mert szörnyű csapás készült a keresztény világra. Kapisztrán ügyesen kihasználta a nagy riadalmat. Közhírré tette, hogy ő egyenesen Krisztustól kapott magyarázatot látomás útján: „Ne félj, ijedős nyáj! Isten megadja nekünk az óhajtott győzelmet ellenségeink fölött, ezt jövendelik bizonyossággal a feltűnt csillagok.”

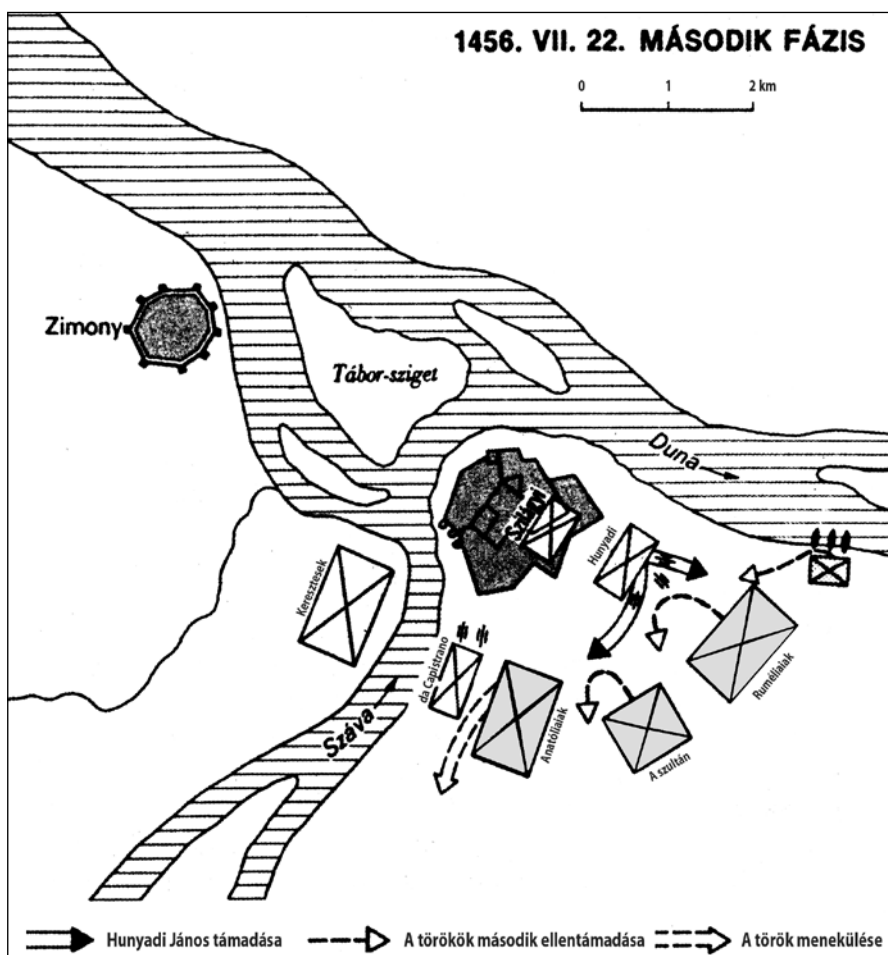
Ilyen légkörben fogalmazta meg a Szentszék 1456. június 29-én a később *Bulla orationum*nak elnevezett rendeletét, azzal a céllal, hogy „jel adassék minden hívőnek, hogy imáikkal segítsék azokat, akik a török ellen harcolnak” és „állhatatos fohászkodással engeszteljék meg Istent”. A bulla minden templomban könyörgéssorozatot indított el „a pogányok ellen”, és megkövetelte, hogy naponta, az addigi reggeli és esti harangszó között, „délutánban” háromszor kongassák meg a harangokat. Aszerint, hogy a harangozás alatt a hívek hány Miatyánkot és Üdvözlégyet imádkoznak el, azzal a végkicsengéssel, hogy „Istenem, tedd, hogy ellenségeink pusztuljanak, tégy csodát!”, a rendelet 40–100 napi bűnbocsánatot helyezett kilátásba.

A CSATA

A végveszedelem óráiban szinte teljesen magára maradt Hunyadit a Balkánról érkező vész hírek arra sarkallták, hogy erőiesen, haladék nélkül cselekedjen. Míg a főnemesek nagy része legerősebb váraikban húzódott meg, és onnét nem mozdult, ő elhatározta, hogy személyesen veszi át a parancsnokságot a Kapisztrán által toborzott, leghűségesebb paraszti és kismanesi keresztes csapatok felett, amelyekhez csak imitt-amott csatlakozott néhány kósza külföldi lovag. Így a vár felmentése végül is attól a 20 000–25 000, Hunyadi – egykorú becslések szerint – kb. 4000–6000 létszámú seregét kiegészítő, főleg délvidéki, fűtykössel, parittyával, cséppel, csáklyával, fejszével, kaszával felfegyverzett paraszttömegtől függött, amely szembe mert szállni a négyszeres túlerővel.

A II. Mehmed vezette erők a Szávától a Dunáig terjedő vonalban ütöttek táborn, a Dunán pedig, az erődítmény katonai és élelmiszer-utánpótlásának megszüntetésére, mintegy 200, egymáshoz szorosan láncolt hajóból gátat létesítettek. A néhány ezres őrség borzongva figyelte az elszigetelésüket.

A „hitetlenek” először a várfalat akarták lerombolni, s ezért az akkori világ legnagyobb ágyúival napokig lövették. „A hadi gépeket... a várnak a síkságra néző oldalán állították fel. Némelyekkel a vaskos várfalakat törték, mások pedig a magasba, a levegőbe hajigáltak óriási nagy köveket, amelyek a város falain belül óriási robajjal lehullva, villámként, hirtelen halállal öltek meg minden élő, akit értek. Éjjel-nappal szüntelen dörögtek az elsütött hadigépek, és rettenetes morajuk elhallatszott több mint huszonnégy magyar mérföldnyire, egészen Szeged városáig és körös-körül a környékre. Folyton működtek a hadi gépek, szakadatlanul okádták a füstöt; a napfényes, tiszta eget sűrű ködfelhő árnyékolta be, és a lengedező szellők kénbűzzel keveredtek; sem a forró nyári nap, sem a hűvös éj sötétje nem hagyott nyugtot az ostromlóknak, ostromlottaknak egyaránt. Gyászos csatározással telt minden idő. Ekkora lövetéstől megromlottak a derék tornyok ormai, szétomlottak az épületek és földdel egyenlővé lettek az embereket és várat védő magas falak. Mit mondhatunk még? Csak azt, hogy a védők halálos félelemtől leverten várták utolsó napjukat.” (Thuróczy)

A nándorfehérvári győzelem vázlatrajza

Hunyadi június 12-én indult el Keve (Kovin), majd Belgrád felé. Serege az ellenséges hajózár felett, a Duna mellett egyesült az ott állomásozó keresztesekkel. Az éles elméjű hadvezér rögtön átlátta, hogy meg kell semmisíteni a török gályákat, mert különben Nándorfehérvárt éhhalál fenyegeti. Ezért gyorsan összegyűjtött minden használható környékbeli hajót, s a Duna oldalait megszállva szétverte a láncsal összekötött gályákat. „Oly nagy volt a vérontás, hogy a teméntelen öldökléstől a Duna tiszta vize véres foltokkal kavargott.” (Thuróczy)

A felmentő sereg egy része ezután bevonulhatott a várba, a többiek a Száva szigetén szálltak táborba. Idegeszítő várakozásban telt el a következő hét mind a két fél számára: a magyarok a törökök balszárnyát fenyegették, míg II. Mehmed ágyúíj változatlan hevedéssel törtek réseket a falakon.

Mivel a nagy ágyútűz ledöntötte a külső vár falait, a szultán a vízi csata után egy héttel, pontosabban július 21-én, általános rohamot rendelt el. Elkeseredett kézitusa kezdődött. A döntő rohamban a törökök eljutottak a belső vár kapujáig. A védők különösen a Fellegvárba vezető kapunál hullatták vérüket.

Amikor már a belső falak is ostrom alá kerültek, döbbenetes eset történt. Hunyadi egyik idős katonája vakmerő megoldást választott. Dugovics Titusz, észrevéve azt a janicsárt, aki a vár fokára akarta kitűzni a lófarkas zöld zászlót, ellenfelét magával rántotta a mélybe. A horvát vitéz meghalt, de hősi tettével lelket öntött társaiba.

A várvédő csapat veszélyes helyzetében már-már oda jutott, hogy a következő rohamot nem éli túl, amikor a keresztések – július 22-én – váratlanul, parancs nélkül kitörték a várból, s megindultak a török arcvonala felé. A pogány császár jó ideig figyelte a bottal, kaszával felfegyverkezett „kézművesek, parasztok, szegény emberek, falusi papok, deákok, kolduló barátok” seregét, aztán a lovassága élén a hátukba került, s elvágta a visszavonulásuk útját, mire Hunyadi, belátva ellenfele végzetes hibáját – ugyanis a lovasság elmozdításával a török tűzérés fedezet nélkül maradt –, rohamra indult, elfoglalta ágyúikat, és II. Mehmed ellen fordította őket. A szultán két tűz, Kapisztrán keresztesei és a nagy törökverő csapatai közé került: serege felbomlott, menekülni kezdett, a csata eldőlt.

Hunyadi a török ágyúkat beszögeztette, majd visszavonult a várba. A győztesek másnap arra ébredtek, hogy az ellenségnek hült helye sincs. A mezőt „kontyos” hullák borították, a vezérkar java elesett, a szultán megsebesült. A világhódítót „parashti kéz verte le, járatosabb a kapa, mint a fegyver forgatásában” – írta Thuróczy.

A véres nándorfehérvári csatában az addig legyőzhetetlennek vélt, rettegett ellenség annyira megtört, hogy II. Mehmed, a komolyan megsebesült szultán, cserbenhagyva hűséges táborát, fejveszetten vonult vissza, „minden hadi felkészültségétől megfosztva, minden ágyúját meg egyéb odavontatott ostromgépet otthagya, hadinépének mérhetetlen pusztulásával tért vissza hazájába. De később sem volt kellemes számára, hogy valaki az ő jelenlétében ezt a várat emlegette... és őt, aki hengegő lélekkel és gögös szemmel uralkodni akart az egész földkerekség felett,... aki sok kürt és dob hangjának kíséretében nagyon is vidáman jött, szomorúan, az éj csendjének leple alatt, gyalázatosan futott el”. (Thuróczy)

A NÁNDORFEHÉRVÁRI GYŐZELEM NAGY ÁRA

Bekövetkezett a szinte lehetetlennek tartott, de erősen óhajtott csoda: Hunyadi János és maroknyi serege végső erőfeszítés árán megmentette „Magyarország kulcsát és kapuját”, világraszóló győzelmet aratott. Ezzel hetvenévi haladékot szerzett veszélyeztetett hazájának, s Európának is nyugodtabb napokat harcolt ki.

Segíteni nem segített, de ünnepelni ünnepelt a keresztény világ. Mindenütt örömharangokat kongattak meg a keresztények, és körmenetekkel adtak hálát az istennek a magyar győzelemért. Olyan végtelenül nagy volt a vigadozás, hogy a pápa még fejedelmi koronát is akart küldeni a törökverő hősnek. De elkésett vele: a nándorfehérvári diadal nagy árat követelt, s az örömet nemsokára mély gyász váltotta fel, mert a keresztes harcosok táborát a félelmetes pestis miatt sürgősen fel kellett számolni. Akiket a török le nem vágott, azokat most a dögvész kaszálta sűrű rendekben. Magát Hunyadit is leterítette, alig három héttel a világraszóló diadal után.

HUNYADI JÁNOS HALÁLA

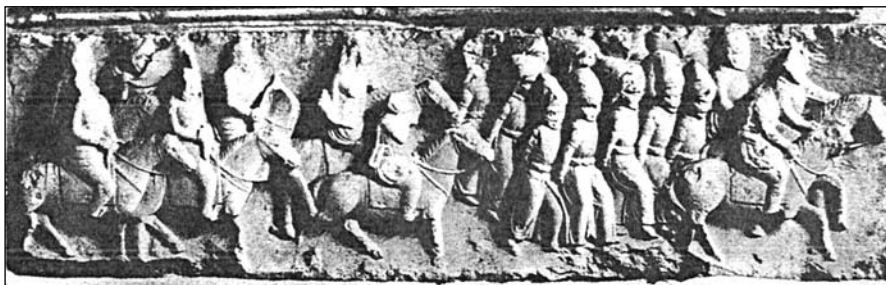
A hetvenedik életéhez közel járó Hunyadi „a folytonos fegyverforgatásban s a kormányzás gondjaiban megfáradván erejét vesztette, betegségbe esett. Kevés napi kórság után Zimony városába szállították”. (Thuróczy) De már nem volt mentség: 1456. augusztus 11-én a járvány a vezért is elragadta, s nem sokkal később költözött el az örökléthez a keresztesek bátor vezetője, az ékes szavú Kapisztrán János ferences prédikátor is, aki halála előtt a következő szavakkal búcsúzott hűséges társától és Nándorfehérvár legnagyobb hőstől:

*Üdv, mennyei ragyogás
Ország koronája, lehulltál.
Földnek fényessége, kihunyta.
Hej, széttört a tükör, melybe tekinteni reméltünk.
Most, ellenséget legyőzve, országolsz istennel
S diadalmaskodol az angyalokkal,
Ó, derék János!*

(Thuróczy: *Magyar Krónika*)

A „hadak villámának” sírja Gyulafehérvárott ma is látható. Halálának híre leverő volt. „Nagy siralom támadt egész Magyarországon. Szinte az egész kereszténységet felzavarta a nagy fájdalom, midőn meghallotta, hogy első harcosa befejezte életét. Fenn, a magas égboltozat csillagai is megjósolták halálát; ugyanis halála előtt a magas légben csodálatos üstökös csillag jelent meg. Maga Mahomet (II. Mehmed) császár is, bár a gróf úr kevéssel halála előtt Nándorfehérvár alatt megfutamította, amikor György rác despota (Brankovics György) a császár vigasztalására megjelentette neki a gróf úr halálát, mondják, lehorgasztotta fejét, sokáig hallgatott, majd a követnek azt mondotta, hogy ámbár ellensége volt, fájjalja elmúlását, mert soha a világnak kezdetétől fogva ennek mása nem volt még a fejedelmi emberek között.” (Thuróczy)

A hadvezér nagyságát sokan, ellenfelek és barátok egyaránt, tisztelettel idézték a későbbiek folyamán is, hiszen – XIII. Kelemen pápa szavai szerint – „az ellenség hatalmas seregei fölött kivívott küzdelmeivel nevének olyan dicsőséget biztosított, hogy az a késő századokban sem fog feledésbe menni”.

Dombormű Hunyadi János síremlékéről

HUNYADI JÁNOSNAK SÍRFELIRATA

„Pannonföld bátyája, török had mennyköve, János álmodik itt, ha ugyan fedheti sír röge őt. Mert ahogyan Belgrádnál győzött volt a pogányon: lett a halálon is úr, s látta meg élve a mennyt. Ős Capitoliumot koszorús diadalmenet élén sok hős járta be – ám égbe csak ez maga szállt.”

(Csorba Győző fordítása)

KAPISZTRÁN JÁNOS HALÁLA

Néhány héttel később, 1456. október 23-án, a Valkó megyei újlaki (iloki) ferences kolostorban meghalt Kapisztrán János prédikátor is. Október 29-én a kolostor kertjében, majd Újlaki Miklós erdélyi vajda és macsói bán, Újlak város földesura intézkedésére a kolostor Szent Katalin-kápolnájában temették el. Sírja forgalmas zarándokhellyé vált. Szentté avatásához a sírnál történt csodákról Varsányi István obszerváns (ferences) provinciális és Újlaki Miklós kezdeményezésére 1458 és 1461 között több jegyzőkönyv készült; ezek jelentős történelmi forrást is képeznek, mert a népi vallásosságról és hiedelemvilágról nyújtanak részletes és főleg Újlak (Ilok) tágabb környékére vonatkozó hiteles tájékoztatást. Majdnem háromszáz év múlva, 1742-ben avatták szentté.

Harmath Károly

EXTERMINATOR TURCARUM

Az 1456. évi nándorfehérvári győzelem Kapisztrán János tevékenysége nélkül elképzelhetetlen. A keresztény hadsereg győzelme – ha egyáltalán hadseregnek lehet nevezni a város – és a kereszténység – védelmére összetoborzott egyéneket és csoportokat – tulajdonképpen annak a szolidaritáson alapuló erkölcsi megújodásnak köszönhető, amelyet Vitéz János és Kapisztrán János szorgalmaztak és készítettek elő, s amelyhez Hunyadi János hadászati jártassága járult hozzá. A három János – a győzelmet előkészítő „triumvirátus” vagy inkább „triumjohannátus” – többé-kevésbé összehangolt szervezői és buzdító tevékenységének köszönhetően a törökök Belgrád alatt vereséget szenvedtek. Az egyik neki szentelt ferences himnusz érdemei miatt így szólítja: „zelator fidei, persecutor haereticorum, lumen virtutum, exterminator Turcarum, praedicator egregie, doctor populorum” („a hit ügybuzgója, az eretnekek üldözője, az érények fényessége, a törökök kiirtója, a nyáj hithirdetője, a népek tanítója”).

VIHAR ELŐTTI SZÉTHÚZÁS

A nándorfehérvári csatát megelőző időszak széthúzásai, a politikai feszültségek és a zilált egyházi helyzet, amelyben a fő gond az eretnekek elleni harc volt – csak másodlagosan a török veszély –, nem kedveztek bármilyen hadsereg felállításának, amely szembe tudott volna szállni a török haddal. Kapisztrán már 1444-ben a nápolyi királyságban és a Szicílián tartott beszédeiben felhívta a figyelmet az ottomán fenyegetettségre. Konstantinápoly eleste egy rövid időre felrázta az európai közvéleményt, de III. Frigyes császár meghívására a frankfurti császári tanácskozáson részt vevő Kapisztrán kiábrándulásában igen gyorsan elhagyja Németországot, és a töröktől rettegő Magyarországra megy², ahol több helységben ünnepélyesen fogadják, sőt élő szentként tisztelik. Közben életének hetedik évtizede küszöbére lépett, de a még mindig agilis ferences szerzetes meghívást kap Dénes esztergomi érsektől, valamint Herceg Rafael bácsi-kalocsai érsektől és más püspököktől (pl. a pécsitől), hogy látogassa meg egyházaikat. Érdekességgént kell megemlíteni, hogy a kalocsai érsek a „bácskai” egyház vizitációjára hívja.³ A meghívás elsődleges célja az eretnekség – elsősorban a huszita és a bogumil eretnekség – felszámolása volt. Nehéz pontosan leírni, milyen vallási jelenségek uralták akkortájt tájunkat, és arról sem tudunk, hogy milyen helyzet uralkodott a ferencesek körében.⁴ Nincsenek pontos ada-

taink arról, hogy e két területen – az eretnekség és a ferences megújulás területén – milyen eredmények születtek. Marchiai Jakab tevékenysége megelőzte Kapisztrán jövetelét, s a husziták elleni fellépése, valamint a ferences obszervancia terjesztése minden rendelkezésünkre álló adat szerint nyomot hagyott tájunkon. Feltehetőleg ezzel is magyarázható, hogy Kapisztrán ideérkezése után nem az eretnekek elleni prédikációkra összpontosított, hanem III. Calixtus pápa engedélyével a mohamedán veszély ellenében keresztes hadak toborzásába kezdett.⁵ Feljegyzések bizonyítják, hogy 1455 májusában Hunyadi Jánossal karöltve verbuválja a hadsereget („kereszteseket”), s azt is, hogy Kapisztrán is jelen van azon a bécsi összejövetelen, amelyet 1456. május végén tartottak a tekintélyesebb keresztény hadvezérek Bécsben. Időközben a pápai legátus Carvajal nyomására 1456 februárjában és márciusában megtartott magyar országgyűlés hivatalosan megerősítette, mint a keresztes hadjárat szónokát, s ünnepélyesen átadták neki a zászlót rendtársa, Szent Bernát képével (aki a második keresztes hadjárat értelmi szerzője volt), valamint egy keresztet és a pápai brévé.

Mielőtt a csatát közvetlenül megelőző fontos eseményekre és a harc fontosabb mozzanatainak leírására térnék, szükségesnek tartom megemlíteni, hogy a Carvajal és Kapisztrán fáradságos tevékenysége gyümölcseként létrejött laza összefogás nem csupán kettejük érdeme. A széthúzó európai és magyar uralkodók és főurak között annak köszönhetően született meg a szolidaritás, hogy Vitéz János és Kapisztrán János már előbb sürgették és hangoztatták az összefogás szükségességét, ami erkölcsi támogatást eredményezett egyes kiemelkedő európai központokban és uralkodói udvarokon. Vitéz János különösen a keresztény államok széthúzását ostromolta, és az európai erők közös fellépését sürgette. Humanista összeköttetései és barátságai révén könnyen terjesztette nézeteit Európa-szerte.⁶

A fent említett magyar országgyűlésen meghatározták azt is, milyen lépéseket kell tenni az ország védelmében, a király pedig elrendelte, hogy a határ menti városokat el kell látni szükséges hadifelszereléssel, élelemmel és emberállománnyal. A nemesség azonban nem támogatta katonákkal, pénzzel vagy hadifelszereléssel az ügyet. Ehhez társult még egy akadály: az országban élelmiszerhiány keletkezett, s emiatt olyan döntés született, hogy a hadba vonulást elnapolják augusztusra, az aratás utáni időre. Carvajal és Hunyadi János külföldre is fordult segítségért. Kérelmük süket fülekre talált. Csupán a pápai flotta sietett segítségükre⁷, azzal az elképzeléssel, hogy az Égei-tengeren leköti, illetve feltartóztatja a török erők egy részét. Mivel a júniusban útnak indított flotta késett, nem volt nagy hatással a nándorfehérvári csata kimenetelére. Még a magyar király sem hitt abban, hogy kellő ellenállást tudnak tanúsítani, s emiatt Bécsbe menekült. Az egész védelem, illetve a megmértetés a Nándorfehérvár alá vonuló török sereggel a végén tulajdonképpen három emberre hárult: Hunyadi, Carvajal és Kapisztránra.

AZ 1456. ÉVI NÁNDORFEHÉRVÁRI CSATA

A Száva és a Duna találkozásánál fekvő Belgrád a történelem ősi települései közé tartozik tájunkon. Valamikor lakosai között voltak a trákok és a kelták, a rómaiak pedig Singidunum névvel emlegetik. Később is fontos település és erődítmény volt a bizánciak, az avarok, a bolgárok, a magyarok és a szerbek számára. Az iránta megnyilvánuló érdeklődés elsősorban földrajzi fekvésének tudható be, hiszen utak kereszteződésén helyezkedik el. Rajta keresztül valószínűsíthető a legjobb összeköttetés vízi és szárazföldi úton Kis-Ázsia, illetve Közel-Kelet és Közép-Európa között elsősorban a Morava, a Nišava és a Marica folyók medrei mentén. Fekvéséből kifolyólag fontos hadászati központnak számított mindazok számára, akik a Pannon-síkság és a Balkán-félsziget keleti része felett akartak uralkodni. A törökök számára első ízben a XIV. században vált fontossá Nándorfehérvár, s hamarosan meghódítandó célpontnak tekintették. A törökök 1352-ben léptek első alkalommal Európa területére (Galipolje), de alig ötven év múlva (1391) már megjelentek Belgrád alatt is.

A XIV. század folyamán a török csapatok ugyan többször betörnek Dél-Magyarországra, megtámadják Bánságot és Szerémséget, de valahányszor megkerülik Nándorfehérvárt, hiszen megerősített és nehezen elfoglalható erődítménynek számított, különösen Lazarevics István despota idejében (1403–1427). A XV. század közepén a város két részből állt: a Felsővárosból, a dombon elterülő megerősített castrumból, amelybe négy városkapun keresztül lehetett belépni és az Alsóvárosból, a folyó felé néző domboldalon emelkedő részből, ahol a kereskedők és más lakosok házaik álltak. Szárazföldi irányból a várost két védőfal és vizesárok óvta, míg a folyó menti részen egy védőfal húzódott, amely fölött mintegy negyven, jól megerősített bástya emelkedett. Bizonyos adatok arra utalnak, hogy az északi részen, a Dunán kikötő is volt, amely mintegy 15–20 gályát tudott fogadni. A terület mindenkor uralkodója igyekezett a jól megerősített város fölé rátermett parancsnokokat rendelni. Közülük csak Szilágyi Mihályt említjük, Hunyadi János sógorát, aki az 1456-os események idején a város parancsnoka volt.

A törökök először II. Murát szultán idejében próbálkoztak a város ostromával (1440), de a hat hónapos ostrom nem hozta meg a remélt eredményt. Egy évre rá, ugyanezen hadjárat keretében, 1441-ben újból próbálkoztak, de akkor Hunyadi János szorította vissza őket.

Számunkra itt most a második támadásuk a lényeges. Már említettük, hogy az európai államok, beleértve a Magyar Királyságot is, nem tulajdonítottak kellő figyelmet a török veszélyre. Mivel hiányzott mindenfajta támogatás, külső erők együttműködésére nem számíhattak, Hunyadi, Carvajal és Kapisztrán számára nem maradt más hátra, minthogy „keresztes” hadat toborozzanak. Nándorfehérvár sorsa ennek sikerétől függött. Kapisztrán fáradhatatlannak és

Újlak (Ilok)

sikeresnek bizonyult „a szent” háború hirdetésében. A parasztok, a falusi és a városi szegény rétegek, a szerzetesek és a különböző foglalkozású emberek felkarolták az ügyet. Jöttek a keresztesek nemcsak Magyarország területéről, hanem Németországból, Ausztriából, Lengyelországból, Csehországból és más országokból is. A gyülekezési helyük Pétervárad volt, itt fogadta őket Ferenc, Assisi püspök, aki Carvajallal együtt érkezett Magyarországra, s gondoskodott elhelyezésükről meg beosztásukról. Carvajal Budán fogadta a kereszteseket, s onnan küldte őket délre. A magára maradt Hunyadi pedig Szegedet és Temesvárt érintve érkezett egy kis csapattal Kabolba (ma: Alsókabol, Kovilj).

Június folyamán a II. Mehmed vezette török sereg is megindult Nándorfehérvár irányába, sőt július elején már a hadsereg zöme le is táborozott a városon kívül. A török sereg fölött három parancsnok állt.⁸ Nehéz megítélni a török hadsereg erejét. A történészek véleménye szerint több tízezer katona (100 000-nél azonban nem több) képezte az ostromra kész sereget. A török sereg több mint 300 kisebb-nagyobb ágyúval rendelkezett, de fel volt fegyverkezve puskákkal, íjakkal, fáltörő gépezetekkel, létrákkal és mozgatható fabástyákkal. A hadsereg számára állandóan érkezett az ellátmány, elsősorban hajókon a Morava folyón. Egyes hajók a Dunán érkeztek. Ezeket még a Kabolnál állomásozó Hunyadinak sem sikerült feltartóztatnia. A csata kezdetére már legalább kétszáz török hajó állt a szultán rendelkezésére. A nagy török erőnek azonban több nehézséggel kellett szembenéznie: gond volt a katonák, a lovak és az állatok élelemmel való ellátása. Sok keresztény megszökött a szultán hadseregéből, azonkívül nem

hagyta nyugton a sereget Brankovics György sem, aki embereivel magyar területre húzódott vissza, de szinte naponta támadta a török hátvédelmet, és nagy károkat okozott.

A keresztények tábora Zimonyban volt. Az ide érkezett keresztéseknek nem volt megfelelő fegyverzetük. Inkább botokkal, munkaeszközökkel és hasonló „fegyverekkel” érkeztek a helyszínre. Kapisztránnak külön nehézségei akadtak az összeverődött csoportok fegyelmezésével. Nem tudjuk, hány kereszties gyűlt össze Nándorfehérvár védelmére. A 60 000–70 000 lelket számláló sereget fenntartással kell fogadnunk. A harcokban, tehát magában a város védelmében, ténylegesen résztvevők száma sem lehetett több 10 000–20 000-nél. A keresztéseknek is voltak gondjaik: nemcsak a hiányos fegyverzet, hanem az élelmezés is nagy gondot okozott, de megjelentek a betegségek is.

Kapisztrán július 2-án ment be a városba, ahol zenével és nagy örömmel fogadták. Miután misézett, a törökök uralta Dunán át visszament Szalánkeménre, ahol Hunyadi a hadifelszerelést rakta a hajókra. Közben július 3-án a törökök megkezdték a város ostromát. A város falainak bombázásával akartak utat biztosítani a betörésre. A tíz napig tartó ostromot elsősorban az Alsóváros sínylette meg. Július 13-án elindult Hunyadi flottája is, amelyet a Duna partján a Kapisztrán vezette keresztések követtek. A víz gyors folyása miatt már 14-én megmérkőzött a két flotta Zimonynál. A keresztényeknek sikerült áttörniük az első (és legerősebb) védelmi vonalat. Ezt követően több óra harc vette kezdetét. A dunai flottának a belgrádi sajkások – kis és könnyen mozgó hajóikkal – siettek segítségére, akik hátulról, a város irányából támadtak a török flottára. A keresztények győzelmével (július 14.) megnyílt a folyami út a város felé. Hunyadi lovassága és a keresztések bevonulhattak, s ellátásuk sem ütközött már akadályokba. Kapisztrán csak egész rövid időt töltött a városban, majd visszatért Zimonyba, hogy az újonnan érkezett keresztéseket szedje hadrendbe és küldje a városba. A törökök olyannyira ostromolták a várost, hogy Hunyadi – különösen amikor tudomására jutott, hogy a törökök alagutakat ásnak, hogy úgy hatoljanak be a városba – már a város feladását fontolgatta (július 20–21.). Erre mégsem került sor, hanem Szilágyit a városban hagyta a magyar sereggel, maga pedig visszavonult Zimonyba (ill. az egyik hajóra), hogy onnan szervezze a harcot. Ugyanakkor újabb 4000 keresztet juttatott be a városba.

A város igazi ostroma július 21-én estefelé kezdődött. Úgy tűnt, hogy a túl-erőben lévő török hadsereget a gyengén felfegyverzett védők nem tudják megállítani. Elkéseredett harcok folytak, a házak égtek, egyesek a falakról a folyóba ugrottak, de a védők – közöttük több pap és szerzetes – nem inogtak meg. A csata hevében 700 janicsárnak sikerült átjutnia az Alsóváros védőfalán, a kevés számú védő, közöttük krakkói diákok, nem tudták megállítani őket. Az Alsóvárosból a törökök a Felsőváros felé vették az irányt a leeresztett felvonóhídon át, de nagy ellenállásba ütköztek. Pirkadatkor a védők kénsavval dúsított fák-

lyákat zúdítottak a támadókra, s akkora füst keletkezett, hogy a bennrekedtek nem tudtak kimenni, kívülről pedig lehetetlenné vált a behatolás. A Dunát és a Szávát továbbra is a keresztény hajók uralták. Hunyadi megtiltotta, hogy bárki is kimenjen vagy bemenjen a városba. Akadtak azonban engedetlenek is, akik lovakon a török sátorok irányába vetették magukat a hadisarc reményében. Szilágyi sietett a segítségükre a lovassággal, de miután a törökök újabb 6000 lovast állítottak hadrendbe, nem maradt más hátra, minthogy visszavonuljanak. Ebben a csatározásban a török szultán is kézsérülést szenvedett.

A törökök időközben a visszavonulás mellett döntöttek. A szultán elrendelte minden olyan felszerelés megsemmisítését, aminek a keresztények még esetleg hasznát vehetnék. Július 23-a reggelére Nándorfehérvár alatt nem maradt egyetlen török katona sem.

Kapisztrán a visszavonuló török sereg üldözőbe vételét fontolgatta, de a magyar hadvezérek lebeszélték, hiszen a gyalogság nem sok sikerrel járt volna a lovassággal szemben. Az eseményhez tartozik még az is, hogy a török visszavonulása után a keresztések és a magyar katonák között ütött ki a harc, mert a keresztések hadizsákmány után mentek volna. A véres leszámolást Kapisztrán akadályozta meg: tekintélyének köszönhetően megbüntette az engedetleneket, majd összegyűjtötte a keresztéseket, megköszönte nekik, hogy kivívták a győzelmet, bejelentette a harcok végét, megáldotta és hazaküldte őket.

Kapisztrán valószínűleg hamarosan elhagyta Nándorfehérvárt, mert már 23-án Szalánkeménben volt a keresztések egy részével. Innen ment tovább Péterváradra, ahol találkozott Carvajallal, aki Újlakon (Ilok) keresztül érkezett Budáról egy sereg keresztessel. Innen Nándorfehérvárra vitt az útjuk, hogy találkozzanak Hunyadival és Szilágyival. Nándorfehérvárt az áldozatok holttesteinek sokasága borította, azért járvány és pestis ütötte fel a fejét. Hunyadin már augusztus 4-én megmutatkoztak a betegség jelei, Kapisztránon két nappal később. Hunyadi Zimonyban halt meg augusztus 11-én, s halálos ágya mellett ott volt Kapisztrán is. Kapisztrán Újlakra ment a Szent Mária ferences rendházba, s ott halt meg október 23-án, annak ellenére, hogy I. László király két alkalommal is kiváló orvosokat küldött gyógyítására.

A nándorfehérvári győzelem lelket öntött az egész keresztény Európába. Itt dőlt el ugyanis sok keresztény állam sorsa. Habár mind a két oldalon nagy volt a veszteség, a váratlan győzelem híre gyorsan elterjedt. III. Calixtus pápa elrendelte, hogy e győzelem emlékére az egész keresztény világ ünnepelje augusztus 6-át, mint a nándorfehérvári győzelem napját. A történészek pedig tovább vitatkoznak azon, kinek volt nagyobb érdeme a török előrenyomulás megállításában Nándorfehérvárnál: Kapisztránnak vagy Hunyadinak.

KAPISZTRÁN

Megemlékezésünk nem lenne teljes, ha nem emelnénk ki még néhány dolgot Kapisztrán egyéniségével kapcsolatban. Egy történésznek mindig nehéz beszélnie egy olyan személyről, akit a nép szentnek tart. Az objektív megközelítés azonban segíthet abban, hogy előtérbe hozzuk a hátteret.

Kapisztránnal kapcsolatban sok forrás áll rendelkezésünkre. A Bécsben tartott beszédeit még 1451-ben összegyűjtötte Johannes Hofer redemptorista szerzetes⁹, de behatóan foglalkozott vele Bölcskey Ödön is.

A valószínűleg gazdag nemesi vagy polgári családból származó János kitűnő neveltetésben részesült. Már fiatalkorában megnyilvánult a jog iránti érdeklődése, s nem csoda tehát, hogy később bíróként mennyire fontosnak tartotta a jogrend betartását – néha túlzott szigorral is – a társadalomban. Másrészt arról is tudunk, hogy nápolyi bíróként egy halálra ítélt részére akarta kieszközölni a felmentést, sőt még a kihallgatás folyamán alkalmazott kényszerítő eljárást is megtiltotta. Mindemellett nem állt messze tőle a büszkeség. Karrierje gyorsan ívelt felfelé, amit 1451-ben kijelentése is alátámaszt.¹⁰ Barátság fűzte királyához (a későbbi Anjou László királyunkhoz). Maga Kapisztrán utalt rá, hogy bíróként hűségesebben szolgálta a királyt, mint szerzetesként Istent. László halála után nem csatlakozott mindjárt Malatestához, emiatt szinte befejezte addigi pályafutását, s életében fordulat állt be, amit életrajzírói sorsdöntőnek tartanak megtérésével kapcsolatban. Házasságra is gondolt, de annak ellenére, hogy Hofer említi egyik erre vonatkozó kijelentését¹¹, a történészek nem tudják egyértelműen eldönteni, hogy miről is volt szó.

Életének eseményei között úgy tűnik, hogy az egyházi pályán kívül nem maradt más hátra számára. A kudarcok ellenére nem esett kétségbe, hanem szilárd elhatározást hozott, hogy a Ferences Rendbe lép. Amilyen szigorú volt

Kapisztrán János

másokkal szemben, olyan szigort alkalmazott önmagával szemben is. Rendbe lépése előtt minden ellenfelének és ellenségének békejobbot nyújtott. A 32 éves ferencesre rendbe lépése után két évre már fontos egyházi feladatot bíz a pápai udvar. Hamarosan egyfajta szürke eminenciássá válik, s mint ilyen magas körökben forog, mindenfelé ismerik, sőt püspökké akarják tenni, de ezt visszautasítja.¹² Szembetűnő azonban, hogy tevékenysége hasonló, mint amilyent világi életében folytatott, azzal a különbséggel, hogy szerzetes-jogászként az egyházi anomáliák megszüntetésével, illetve üldözésével bízták meg (fraticelli, zsidók). A fraticelli mozgalom letörésére még inkvizítori felhatalmazást is kapott. Az 1422-ben megtartott zsidóellenes római beszéde miatt még a pápa is fenyítésben részesítette, hiszen a többségében kereskedelemmel foglalkozó zsidók akkortájt nagy anyagi hasznot hoztak egyes európai hatalmak konyhájára is – s ezért az uralkodók igyekeztek külön privilégiumokat biztosítani számukra. Kapisztrán azonban állhatatosan kitartott nézete mellett, minek folytán a privilégiumokat egyre több országban visszavonták (pl. Nápoly, Pápai Állam). Kapisztrán szerzetesként is jogász maradt: a római jogról áttért az egyházjogra, feladatként vállalta, hogy a ferences rendet is visszavezeti az alapító, Assisi Szent Ferenc szelleméhez. Csatlakozott az obszerváns mozgalomhoz, de hamarosan be kellett látnia, hogy a kisebb sikerek ellenére sem lehet az egész rendet rákényszeríteni erre az útra. Így 1445-ben pápai engedéllyel az obszervánsok elváltak a konvetuálisoktól. A jogászai lelkület mellett azonban nem hiányzott belőle az őszinte törekvés a következetes papi életre és a szent tudományok elmélyítésére. Prédikációi jól felkészült emberről tanúskodnak. Kapisztrán híre egyre jobban terjedt Európában.¹³ Nemcsak hitszónokként és tudós ferencesként tisztelték, hanem úgy is, mint Sziénai Szent Bernát barátját.¹⁴

Kapisztrán életének utolsó öt esztendeje (1451–1456) olyan korszak, amikor a nép, különösen Magyarországon, élő szentként kezdi tisztelni. Beszédeit ugyan latinul tartotta, de a testvérek lefordították a falvakban az egyszerű nép nyelvére, akiknek az volt a legfontosabb, hogy szentet hallgatnak.

Szentté avatása azonban hosszú időt vett igénybe. Magyarországon már szentnek tartották, Olaszországot viszont hidegen hagyta egyénisége. Elsősorban a magyar obszerváns ferenceseknek és Mátyás királynak köszönhető, hogy a szentté avatási per eredményt hozott. 1526 után azonban megszakadt az eljárás. Így csak 1690-ben avatták boldoggá, majd 1724-ben szentté.

JEGYZETEK

- ¹ Brevis memoria Provinciae Capistrane, 52. p.
- ² A pápának ezt jelentette: „Holnap indulok útra, felkeresem a császárt, hogy nyújtson nagyobb segítséget, utána pedig Magyarországra megyek, hogy megakadályozzam a szövetségkötést a törökökkel.” In: Zbornik simpozija o sv. Ivanu Kapistranskom, 1987, 137. p. (Fügedi Erik)
- ³ „Saepe suppliciter rogavimus, ut paternitas vestra vellet hanc nostram ecclesiam Bachinsem visitare...” In: Katona István, Historia Metropolitanae Ecclesiae Colocensis, I, Colocae, 1600, pp 426–427.
- ⁴ Ekkortájt a bácskai és szerémségi kolostorok többségében a Bosna Argentia vikária tagjai tartózkodtak.
- ⁵ „... Pontifice quoque Callisto III. (...) cruciatores contra Mahomedem colligendi facultatem contulit.” In: Brevis memoria Provinciae Capistranae, 53. p.
- ⁶ Egyes történészek véleménye szerint elsősorban az ő érdeme, hogy Kapisztrán akkora tiszteletnek örvendett a magyar királyságban. „... ipse Deus gloriosus pro nostra et regni nostri gloria tamquam alterum quaedam Apostolum nobis dono dedit...” In: Sinoptico Memorialis Catalogus Observantis Minorum Provinciae S. Joannis Capistrano olim Bosnae Argentinae, Budae 1823, 100. p.
- ⁷ A flotta 25 hajóból, 5000 katonából és 1000 tengerészből állt. 300 ágyúval rendelkezett.
- ⁸ A szultán, Karadzsa beglerbég (az európai hadtest parancsnoka) és az ázsiai hadtest beglerbége.
- ⁹ Művének egy-egy példánya ma is fellelhető a Maria Saal-i káptalan könyvtárában és a müncheni Stadtbibliothekben. Az akkortájt 65 éves – abban az időben valódi öreg embernek számított – Kapisztrán a beszédeiben elmondja életútját, külön kitér a megtérésére. Mondandójából kitűnik, hogy igen kiegyensúlyozott személyiség volt. Nem siránkozott az elszalasztott alkalmak miatt, keserűség sem jellemző kijelentéseire, hanem inkább az olyan humor, amit egy optimista öregember mond ki. (Vö. Fügedi Erik, Kapisztrán János személye és egyénisége. In: Zbornik simpozija o sv. Ivanu Kapistranskom, 1987, 131.)
- ¹⁰ „Non propter Deum feci iustitiam, sed propter famam et honorem” („Nem Isten miatt tettem igazságot, hanem a dicsőség és hírnév miatt.”) J. Hofer, Johannes Kapistran, Ein Leben im Kampf um die Reform der Kirche (Bibliotheca Franciscana 1–2.), Heidelberg 1965. I. 47. Vö. Fügedi, i. m., 132.
- ¹¹ „Ego desponsavi sponsam, numquam tetigi eam.” („Elváltam jegyesemtől, de sohasem érintettem őt.”) Uo.
- ¹² V. Márton pápa 1428-ban – „Nolui incarcerationi episcopatu.” („Nem akartam a püspöki mivolt börtönébe menni.”) Uo.
- ¹³ Kapisztrán egyik életrajzírója, Fara szerint, Villachban 1451-ben úgy fogadták „mintha a pápa jött volna el”.
- ¹⁴ Szinte Kapisztrán kizárólagos érdeme, hogy Bernátot a szentek sorába sorolták, hiszen ő volt az ügy képviselője.

Jung Károly

HUNYADI JÁNOS SZÁRMAZÁSLEGENDÁJÁNAK/SZÁRMAZÁS- LEGENDÁINAK KÉRDÉSÉHEZ

„A középkori Európában több, később kevesebb uralkodó volt »törvénytelen gyermek«. A feudális udvarokban ezek fontos, bizalmi szolgálatban álló vagy tanácsadói, testőri szerepet játszó személyek lehettek, ritkábban egyházi vagy állami méltóságokra emelkedhettek. A magyar történelem legnevezetesebb ilyen híresztelése Hunyadi Jánoshoz kapcsolódik, Corvin János esetében maga a tény vitathatatlan. A Ferenc József-re (és az ő apjaként nemcsak Jellasicsra) vonatkozó ilyen közismert utalások publikálása miatt kapott súlyos börtönbüntetést az Aranytrombita írója, Sárosy Gyula.”¹

Tóth Béla, akit egyik vitatkozó társa, Ady Endre hol a vaddisznóság megtestesítőjének, hol pedig nagyszerű magyar krónikásnak nevezett, írta a millennium esztendejében, 1896-ban Hunyadi Jánosról az alábbiakat:

„Heltai Gáspár említi elsőben azt a nyilván népies eredetű mendemondát, hogy Hunyadi János Zsigmond király és Morzsina Erzsébet törvénytelen fia volt. Ez a mese valóban nem szorul cáfolatra; már csak a kegyelet is mindig útját állotta, hogy valaha hitelre találjon. De hiába, emlegetik ma is. Hunyadi János atyja Hunyadi Vojk (szerb nyelven ‘farkas’) volt, Zsigmond udvari vitéze, ki osztályos atyjafiaival 1409-ben Hunyadot kapta a királytól. A család eredete – hiába rúgódzik ellene fajbüszkeségünk – délszláv volachus, mint azt Réthy László és Csánki Dezső bebizonyították. Hunyadi Vojk felesége, Erzsébet, a demsusi Mursina nevű nemes oláh családból származott. Mursinai vagy Morzsina (Morzsina) Erzsébet Hunyadi Vojknak két fiát és két leányt szült; férje halála után Csolnokosi Jariszlav felesége lett. A fiúk egyike idősebb Hunyadi János, a halhatatlan hős, másika ifjabb Hunyadi János szörényi bán (†1441).”²

Most nem kívánunk foglalkozni azzal a folklorisztikai kérdéssel, hogy a törökverő Hunyadi János származáslegendája, melynek egyik ágát Tóth említi, mendemonda-e vagy pedig mese. Maradjunk abban, hogy itt származáslegendáról, pontosabban a történeti mondák egyik alcsoportjáról van szó. Az azonban nagy kár, hogy nem említi meg: kik és hol emlegetik a 19. század végén Hunyadi törvénytelen gyermek mivoltát, adott esetben Zsigmond király és nyugatrómai császár személyével összefüggésben. Mint majd a későbbiekben utalunk rá, a 19. században tudtak Hunyadi házasságon kívüli származásának mondai hagyományáról, s nem csak Zsigmonddal összefüggésbe hozhatóan.

Eddigi ismereteink szerint valószínűleg mégsem Heltai említi „elsőben” Hunyadi János fattyúgyerek mivoltát. Nála korábban már ugyanez a motívum fordul elő Mátyás király udvari történetírójának, Antonio Bonfininek latinul írt magyar történeti összefoglalásában. Hogy a dolog még érdekesebb legyen, Bonfini művének Mátyás királyról szóló részét éppen Heltai adta ki először eredetiben, tehát nagyon valószínű, hogy ő is ott találkozott vele először. Lássuk, mit is ír Bonfini:

„Mondják, hogy Zsigmond császár Erdélyben járván, egy szabad valah nemes igen szép leányával hált. Midőn a harmadik hónapban ismét magának kívánta, állapotosnak találta őt. Nagyszerűen megajándékozta és ismertetőjelül egy gyűrűt adott neki azzal, hogy ha gyermeket szül, táplálja és nevelje fel, s ha fölnevelte, küldje el hozzá a gyűrűvel... Betelvén az idő, okos szép fiú született, kit anyja Jánosnak nevezett... János szép ifjú lett. Anyja parancsára Zsigmondhoz ment és a gyűrűt felmutatta. A király felismerte a gyűrűt és bőven megajándékozta őt jószágokkal, falvakkal.”³

Mint ismeretes, Bonfini a fenti származástörténetet Cillei Ulrich Hunyadi elleni áskálódásának tekinti, Cillei ugyanis örökös konfliktusban volt Hunyadival, nemcsak hatalmi vonalon, hanem bizonyos családi vonatkozásokban is. Másrészt ez a legenda nem felelt meg a történetíró kiagyalt koncepciójának: Mátyás király származását ugyanis mitológiai ködökbe vezeti vissza, s nem efféle póri, oláh őshöz. Érdekes módon Heltai sem volt megelégedve a Bonfini által prezentált történettel, annak ellenére, hogy alapjában véve maga is ezt meséli el, ám bő lére eresztve, s hozzátéve, hogy azt nem Bonfini szerint adja elő. Maga azt állítja, hogy olyanoktól hallotta, akiknek apja még a törökverő Hunyadival együtt hadakozott, tehát ma azt mondanánk, hogy a szóhagyományból tudott róla, s azt írta le Krónikájában. Ez így valóban szép lenne, hisz ily módon egy 15. századi hagyomány 16. századi továbbélésének adatairól értesülünk, s maga a szöveg is megvan, mégpedig Heltai fogalmazásában. A bökkenő azonban ott van, hogy Heltai Bonfini szövegét ismerte, hisz – mint mondtuk – ő adta ki először latinul a Mátyás királyról szóló részt, s a maga „oralitásból merített” változatát később fogalmazta meg. Micsoda pompás adat lenne, ha Bonfini nem ismeri, vagy a maga változata Bonfini előtt jelenik meg!

Heltai hosszú története⁴ azzal kezdődik, hogy Zsigmond Erdélybe indulván útközben táborot vert, s miközben idejét múlatta, szolgálótól néminemű asszonyi állatok és leányok irányába érdeklődött. (Annak ismeretében, hogy Zsigmond király és császár a róla szóló adatok szerint örökös pénzzavarral küzdő veszélyes szoknyavadász és nőbolond volt, nagytermészetű volta következtében nemegyszer keveredve nemzetközi botrányokba, melyeket főembereinek és diplomatáinak alig sikerült elsimítaniuk, a monda indítása mindenképpen korhű, s nem tekinthető a költői képzelet termékének.) A történet Heltai szavaival így folytatódik:

Zsigmond király, Hunyadi János apja a származáslegenda szerint

„Mondanak az inasok: hogy szép személyeket láttanak volna, kiváltképpen egy igen szép leánt láttanak volna, egy gazdag bojáról, kinek mássa nem volna messze földön. Zsigmond király érette bocsát az inassokat. Mikoron elhozták volna a leánt és a királlyal szömbe állana estve, monda a királynak: Felséges uram! Én nemes leán vagyok, az Morzsinaik nemzetből való. Ha velem közössülni akarsz, együld megterhessülek tőled: mint lönne annakutánna magamnak és az én magzatomnak dolga? Erre legyen Felségednek először fő gondja...”

Miután Zsigmond Havaselvében legyőzte a törököket és az oláhokat, visszatértében ismét a leányzóért küldte szolgáit:

„Esmét elküldé az inassokat az Morzsinaik szép leányzóért. És monda néki e leán: Felséges uram! amitől félek vala szinte az esett rajtam; mert terhébe

estem tölled. Az istenért is kérem felségedet, ne hagyj immár, mert igen nagy nyavalyába leszek... És [Zsigmond] ujjából kivoná az egyik gyűrűt, és adá azt a Morzsinainak és mondá neki: Semmit ne félj: ezt tartsd jegyül. Evvel megoltalmazhatod magadat mindenek ellen. Cédulát is adok...”

Zsigmond ezután hadaival visszatért Budára, a leányzó pedig akcióba lépett: találkozott egy Vojk Buthi nevű havaselvi bojárral, akinek feltárta titkát. A bojár az asszonyi szépség és nem utolsósorban a „kazdagság” láttán feleségül vette. Ezután visszatértek kettesben Havaselvére. Heltai folytatja:

„Nem sok üdö mulva leesék a szép Morzsina, és igen szép fiat szüle Bathinak. És megkeresztelvén azt, Jankulának nevezték őtet. És nagy gondot visele reá az anya, és szépen nevelé azt, mint Zsigmond király meghatta vala néki...”

A történet azzal folytatódik, hogy Vojk Buthi „üdövel meghala” s az anya gyermekével visszatért Erdélybe. Heltai a jól ismert eseménnyel, a Hunyadiak címermondájával zárja elbeszélését: a mosni készülő anya a sírdogáló gyerek kezébe adta a Zsigmondtól kapott gyűrűt, melyet egy holló kikapott a gyerek kezéből. Ezt észrevevén Morzsina lenyilazta a hollót, így a gyűrű megkerült. Később, amikor Jankula felnőtt, megmutatták a gyűrűt Zsigmondnak Budán, aki azonnal tudta, miről van szó, s az ifjút gazdaggá tette, az urak közé emelte.⁵

Ez lenne tehát Hunyadi János származáslegendájának magyar ága, melynek lényege, hogy a törökverő hős, a későbbi nándorfehérvári győző voltaképpen Zsigmond király törvénytelen fia, s ő is emelte az urak közé, tette meg udvari vitézévé. A mondai Jankulának Hunyadival való azonosítása a 16. század történelmi énekeiben is felbukkan, nyilván Bonfini vagy Heltai nyomán. A 20. századi kutatás egy része úgy véli, hogy a származáslegendát, benne a gyűrűt tartó hollóról szóló címermondával együtt Heltai Krónikája terjesztette el, tehát azóta kering a Hunyadi-nemzetség, s annak részeként Mátyás király királyi vérből származásának tudata.

Van azonban e származáslegendának egy balkáni, szerb ága is.

Sándor István említi egyik írásában, még 1802-ben, miközben arról értekezik, hogy Kralovits Marko emlegetése énekeikben „könyveket” csal a rácok szemébe: „emlegetik Énekeikben a Ráczok Hunyadi Jánost Jankula név alatt...”⁶ Ez igen korai adat, hisz akkor még nem jelentek meg Vuk Karadžić szerb hősdalai, s a Karadžić munkálkodása előtti délszláv verses epikai gyűjtemények (az Erlangeni Daloskönyv⁷, a Bogišić-féle antológia⁸) még Karadžić előtt is ismeretlenek voltak. A művelt magyar értelmiségiek között tehát már a 19. század legelején tudtak a szerb verses hősepika jeles alakjáról, a későbbi publikációkban felbukkanó Sibirjanin Janko (és ennek változatai) nevet azonban még nem emlegetik. De nem sokáig.

1836-ban Székács József egész kötetnyi szerb népdalt és hőskölteményt adott ki magyar fordításban⁹, ezeknek legnagyobb része Karadžić addig megjelent

négy kötetéből való. A hősénekek szövegében itt már fölbukkan a „Szebenvári János” név, melyet a könyv végén szereplő magyarázó jegyzetek között Székács szükségesnek lát értelmezni: „Szibiny, az erdélyországi Szeben, innen: Szibinyanin Janko, Szebeni János, azaz Hunyady János.”¹⁰ Alig két évtized múltán a Szibinyanin Janko név – Arany János tollán – Szibinyáni Jankká „magyarosodott”,¹¹ ha Hunyadi kapcsán nevének szerb változata a későbbiekben előkerül, általában így emlegetik, s ez a névváltozat ma is kísért. Csak Arany költeménye után száz esztendővel olvasható olyan – szlavisztikában is szakértő nyelvész – elmélet, hogy a Sibinjanin Janko, Székács szerint: Szebeni János név talán inkább mégis Erdélyi János lenne.¹²

Székács még nem említi Hunyadi (Sibinjanin Janko) származáslegendájának szerb ágát, pedig az már egyrészt Vuk Karadžić (többnyelvű) szerb szótárában¹³ szerepelt, másrészt pedig ott olvasható ugyancsak Karadžić másik (igaz, posztumusz kiadott) könyvében, amelyben a szerbek életéről és szokásairól készült adatgyűjtései jelentek meg.¹⁴ Itt azonban Hunyadi János nem Zsigmond király fattyúgyerekeként kerül bemutatásra, hanem Zsigmond kortársa és bizalmi embere, Lazarevics István szerb despota (a szerbek szóhasználatában: despot Stefan Lazarević) törvénytelen fiaként.¹⁵ Ebben a történetben Lazarevics despota Moszkvából seregével Szerbiába tartván megpihent Budán, s ekkor keveredett kapcsolatba, nem a maga akaratából, egy ottani leányzóval. A bennünket érdeklő szövegrészlet magyar fordítása a következő:

„S a magyar urak, midőn látták, milyen deli szép legény, fattyat szerettek volna tőle. Beszélgetés közben megkérdezték, akadna-e seregében valami jó csödör, amelyik meghágná az ő kancájukat, hogy nekik is ilyen szép lovaik legyenek. Van, hogyne volna, felelte a legény. Amidőn este lett, az urak beküldtek hozzá egy csodaszép lányt, hogy vele háljon. Amikor a legény szabódni kezdett, hogy így meg úgy, emlékeztették ígéretére, úgyhogy a végén csak ráállt, s együtt töltötték az éjszakát a lánnyal. Másnap reggel, búcsúzóul, egy gyűrűt adott neki, mondván, ha fiút szül, Janko legyen a neve, ha pediglen lányt, Janja. S ha a gyerek felnőtt, adja neki a gyűrűt...”¹⁶

Már első pillantásra is látszik, hogy mind a Bonfininál, mind pedig a Helntainál olvasható szövegek, pontosabban: a bennük lévő motívumok, ott szerepelnek a Karadžić által közzétett eredetlegendában is. S az az izgalmas, hogy mindhárom szöveg Hunyadi János, Arany szóhasználatával: Szibinyáni Jánk, személyéhez kötődik. Meglepő azonban, hogy Karadžić csak prózát, tehát népmondai változatot közöl, nem pedig verses epikai változatot; ebből azt lehet megállapítani, hogy ilyen saját (vagy másoktól kapott) epikus énekkel szótárának írásakor, de később sem rendelkezett. Mint kéziratban maradt könyvének anyaga mutatja, ilyen később sem állt rendelkezésre számára, ami – mai ismereteink fényében – nem meglepő, hisz Sibinjanin Janko származáslegendájának verses epikában való felbukkanása nem az ő gyűjtéseiben, hanem másutt talál-

Hunyadi János

ható, s már itt hozzátehetjük: nagyon valószínű, hogy éppen az ő Szótárának nyomán készült „hősepikáról” van szó, kissé dűrűkösebben fogalmazva e szövegek nyilván utólagos népköltési hamisítványok.¹⁷ Ez azonban nem vonatkozik arra a sokkal korábbi, hosszúsoros énekekre, amely csak jóval Karadžić halála után jelent meg¹⁸, tehát ő nem tudhatott róla, s amelyben ugyancsak Hunyadi délszláv alteregójának származáslegendája fogalmazódik meg.

Tudni lehet ezenkívül még egy forrásról, mégpedig olyanról, amely ugyancsak Karadžić (és az előbb említett hamisítók) előtti időszakból őrzött meg adatokat a Hunyadi/Sibinjanin-nemzetség származáslegendájáról. A 17. századi Savina Kolostori Évkönyv (Savinski letopis) évkönyvről van szó, melyben ez olvasható:

„Istvánt tették meg despotának, Lázár fejedelem fiát. És elhozták volt számára Konstancinápoly Urának, Kantakuzénosz Palailogosznak lányát, akinek Jelena volt a neve, aki meddő volt, nem született gyermeke Istvántól. És elindult István despota főurai és nemesei kíséretében a császárhoz, és odaért egy szebeni völgyben a mondott Bogut, vagy Budimir oláhhhoz, hogy annak hajlékában megszálljon. A nagyúr Lazarevics István soha nem gondolt más asszonyára, ám itt megkísértette az asszonyi bujaság Budimir szűz lányának irányából. Lát-

ván ezt István despota környezete és a főurak, elmenének a nevezett szűzleány anyjához, elmondván neki mindezt Istvánról. Az asszony magzatot kívánt tehát Istvántól, rábeszélte leányát, hogy környékezze meg a despotát, s az vele is hált. Másnapra virradván látva István magát ruhátlanul, gondterhelten álldogált. Látván így urukat a főurak és nemesek, mindent megértettek és fölöttébb örvendeztek. István magához hívatta a szűzet, gyűrűjét neki adva, majd megcsókolván őt, így szólott: Te vagy a második, és asszonyom vagy, mint ahogy Jelena is, Kantakuzénosz Palailogosz leánya. Ily módon tehát Ruta, Budimir leánya, megfogant Istvántól, Lázár fejedelem fiától, s két gyermeket szült: Jankót és Mandeljnat.¹⁹

Mint látható, ismét ugyanazok a motívumok, mint az eddig bemutatott magyar és szerb szövegváltozatok esetében. Annak semmi valószínűsége, hogy a montenegrói évkönyvíró kalugyer ismerte volna Bonfinit, Heltait pedig különösképpen nem, de az is látható, hogy Karadžić szövegével sem mutat rokonságot ez az elbeszélés, mely a történetet nem a zsigmondi Budára, hanem bizánci vonatkozásokat kiemelve (lásd a közös ortodox vonzalmakat!) Szebenbe helyezi át. Számos azonban a közös motívum mind a négy eddig emlegetett (és idézett) szövegben, ami – mint tudjuk – közös gyökerekre vall. (Ennek elemzése később következik.)

A magyar (nyelvű) Hunyadi-hagyomány – legalábbis ami az eredetlegendát illeti – nem lenne teljes, ha nem említenénk meg ezen a helyen, hogy a Karadžić közölte, természetesen szerb nyelvű, mondaszövegnek van egy nagyon korai magyarul megjelent változata, amely nem fordítás, hanem állítólag Karadžić szóbeli közlése alapján született, s attól részben el is tér. E szöveget még 1850-ben tette közzé Venczel Gusztáv.²⁰ Így hangzik:

„Az első, vagyis 1389-i rigómezei csata után, miután az ütközetben Lázár, a szerb fejedelem népe színével elesett volna, jött Budára Zsigmond magyar király udvarához az elhunyt fejedelemnek fia és utódja István, segítséget kérni a törökök ellen. Mind vitézsége, mind erős testi alkotásánál fogva közönséges bámulást gerjesztett az ifjú szerb fejedelem... Így történt, hogy mihamar egy előkelő magyar kisasszonnyal szerelmi viszonyba szövődött, a hogy ez szerelmének komoly következményeit érezte is nemsokára. Magát anyának vallván Istvántól egy gyűrűt vett, melynek előmutatása által ő megismerhette idővel születendő gyermekét. István ezután visszatért hazájába; hátrahagyott kedvese pedig elmenete után ikergyermekeket szült, egy fiúgyermeket, ki Jánosnak neveztetett, és egy lányt. János fölserdülván, miután anyjától megtudta születésének titkát, elment a gyűrűvel Szerbiába István atyjához, s attól gyermekéül ismertetvén, a szerb hadseregben alkalmaztatott, és ott annyira kitüntette magát a török hadakban, hogy végre korának első hadvezére lőn. Húga férjhez ment idővel egy magyar úrhoz, és ezen házasságból veszi eredetét ama Szekula (Székely) nevű jeles bajnok, ki nagybátyjának, Jánosnak, vagyis Szibiniani

*Lazarevics István despota,
Sibinjanin Janko apja a származáslegendák szerint*

Jankónak társaságában harcolván a török ellen, szinte egyik legelőkelőbb személye a szerb hősköltészetnek.”²¹

Ez idáig tehát öt prózaepikai szöveget idéztünk: ezek közül a legkorábbi (Bonfini) latinul jelent meg; ezt a szöveget Heltai ismerte, először ő adta ki, később Krónikájában sokat merített belőle; Heltai szövege magyar nyelvű, s mint láttuk: egyéb magyarázkodásai ellenére is minden valószínűség szerint Bonfinire épül. A harmadik magyar nyelvű szöveg (állítólag) Karadžić szóbeli közlésén alapul, s alapja szerb mondai hagyomány. A szerb nyelvű Sibinjanin/Hunyadi-hagyomány prózaepikai része két szövegből áll: ezek közül a korábbi 17. századi kolostori évkönyvből származik (Montenegró), a másik szerb monda Karadžić szerb szótárában jelent meg először, a 19. század legelején. A közös motívumok ellenére e két szöveg egymástól független; Karadžić nem ismerte a montenegrói változatot, hisz azt 1927-ben publikálták először.

A magyar hagyomány és folklorisztika nem ismer a Hunyadiak származáslegendájáról szóló verses epikai alkotást. A magyar folklór ismeretében ez nem is meglepő. Ezzel szemben az egészen más műfaji struktúrájú délszláv

folklórban több ilyennel is számolni lehet. A magyar és a szerb Hunyadi- és Sibinjanin-irodalom fényében azonban azt kell megállapítani, hogy csupán egy (hála Istennek a legkorábbi!) tekinthető ilyen szempontból (is) autentikusnak²², a többi a Karadžić-féle (először Szótárában közölt) származásmonda utánérzéséből íródott a 19. század során, tehát kertelés nélkül meg kell róluk állapítani, hogy utólag gyártott vagy gyártatott hamisítványok. Ezeket később csupán megemlítjük.²³

Az említett epikus ének címe: „Lázárevics István despota és a szebeni leányzó, Szibinyánin Jankó szülei”. E mű a délszláv verses epikának legkorábbi rétegébe tartozik, az úgynevezett hosszúsoros énekek közé, melyeknek felbukkanásáról, hanyatlásáról és eltűnéséről megnyugtató adatokkal rendelkezünk. Ezek az úgynevezett bugaršticák, melyeknek legfontosabb gyűjteményét Valta-zar Bogišić adta ki 1878-ban²⁴, annak előtte az ilyen típusú epikus versformáról a délszláv kutatás nem is tudott, tehát a könyv megjelenésének pillanatában valami teljesen ismeretlen verses epikai kincs került a kutatás elé. (Mivel Bogišić könyvének azóta sincs újabb kiadása, s megjelenése óta csaknem másfél évszázad telt el, gyakorlatilag elfelejtődött. Napjainkban már csupán a komoly és filológiai jártassággal rendelkező kutatók ismerik és hivatkoznak rá.) Hogy ennek az epikai éneklésmódnak és verselésnek, melynek élete a 16. századtól a 18. század elejéig datálható, magyar kapcsolatai és vonatkozásai is vannak, azt több magyar és más kutató is emlegeti, de a kérdés alapos feldolgozása még várat magára. Mint már említettük, a hosszúsoros énekekről Karadžić nem is hallott, tehát az említett epikus éneket nem ismerte, így a maga közzétette mondaszövegnek ezzel a verses szöveggel semmiféle kapcsolata nincs, leszámítva a bennük szereplő motívumokat.

Az elég hosszú költeménynek két magyar fordítása ismeretes²⁵, közülük a régebbiből mutatunk be néhány részletet, mely Sibinjanin Janko származáslegendájának motívumait szövi versebe.

A szerb epikus tízes pattogó ritmusától alapvetően eltérő régi, hosszúsoros éneklésmód lassú, szélesen hömpölygő szövegfolyama a vers elején elbeszéli, hogy a szebeni uraságok éppen tanácskozni gyűltek, amikor megjelent István, „Lázár hős sarja”. Kérdésére, hogy miről tanácskoznak, ezt válaszolják:

„Mindegyikünk egyre hallja, mindenik csak hajtogatja,

Lázár hős sarja,

Jó vitézünk, hogy tenéked nincs jegyesed, feleséged;

Íme itt van Szebenvárban szebenvári szép leányka,

Hős fia Lázárnak!

Öröm nézni szép arcába Szebenvárunk csillagának,

Karcsú lányka ölelése néked bíz csak öröm leszen,

Lázár hősi sarja!

Vedd magadhoz, jó Istvánunk, szerelemre édes társul!”

Hunyadi János címere (1453)

A továbbiakban István szabódik, s kéri az urakat: kérdenék meg a leányzót, hogy óhajtja-e őt „édes társul szerelemben”. Ugyanígy szabódik a leányka is, bár fontolgtatásának háttérében más szempontok is felbukkannak, elég gyakorlatias gondolkodásra utalók: „Dicső hősnek ölelése neki is csak öröm lesz-e?” Miután azonban arra is rájön, hogy István „úri nemzet ivadéka”, igent mond. István erre megizente, hogy „gazdag úri estebédre” meg fogja látogatni. Az úri esti vizit lebonyolódván, miután minden vitéz „nyugovóul puha ágyat” talált magának, ez történt Lázár fiával is:

*„S nyugovó jut hős Istvánnak a leányzó kamrájában,
A leányzó kamrájában nyugovó a szép leánnyal
Lázár hős fiának.”*

Reggel azonban István indulni készül, serényen keltegeti szolgálait, hogy még a szultán előtt Kosovóra érjenek. Ekkor azonban Szeben szép leányának – olvassuk –: „ugyan csordul szép szemének könnyűárja”. A hős szerb despota, átlátván a szituációt, „buzgó könyörgésre” biztatja a leányzót, vagyis hogy kérje Istent, hogy épségben visszatérjen hozzá, s egyben házasságot is ígért neki:

„Hogy lehess a hitvestársam és eljöhess palotámba!”

Ez sem hatotta meg azonban a zokogó leányzót, s jött a jól ismert asszonyi zsarolás:

*„Jó Istenünk ítélje meg csalfaságod, hűtlenséged,
Hogy viselje szegény lelkem ezt a nyomort, ezt a szégyent?
Nemes lányka szégyent?”*

Nem volt mit tenni, a sarokba szorított István újra ígéretet kezdett arra az esetre, ha Kosovón mégis vereséget szenvednének:

*„Gazdag kincset hagyok néked és szégyentől nem kell félned,
Szíved alatt hogyha éled jó Istvántól gyermekéket,
Szeben szép leánya,
És a gyermek fiú léssen, hősi sarja jó vitéznek,
Légyen neki hagyományom, hattollú jó buzogányom,
Hősi buzogányom;
És ha véred lányt táplálna, nemes lányát jó Istvánnak,
Ajándéka ime léssen, a sok drága aranykésem
Nemes leánykámnak!”*

Most már a dicső szerb hősök elnyargalhattak végre Kosovóra meghalni, mint az epikus ének mondja: „koszovói pusztulóba”. A szöveg ezekkel a sorokkal zárul:

*„S a leánynak ágyékából kettős áldás lát világot,
A leánynak kis fiából híres hős lőn: Magyar János
Szebenvári vajda,
S Magyar János hős vajdának ikerhúga szép Rozálja,
Ígyen juta Magyar János híres hősi buzogányhoz,
Szebenvárnak bánja,
Így lett Rózsa öröksége jó István sok aranykése,
Mert ez volt a hagyománya Lazarevics jó Istvánnak,
Lázár hős fiának,
Buzogány s kés bizonyossága, hogy gyermeki hős Istvánnak.”²⁶*

Végül – lezárva a Hunyadi János és alteregója, Sibirjanin Janko származás-legendájáról szóló prózai és verses alkotások ismertetésének sorát – meg kell említeni még azt a két 19. századi epikus tízesben írt éneket, melyben ugyan csak felbukkan Jankó származáslegendájának nyoma. Mint már szó volt róla, mindkét szöveg (Sima Milutinović Sarajlija és Bogoljub Petranović „gyűjtése”) Karadžić Szótárának megjelenése után került közlésre, tehát a két „gyűjtő”

Hunyadi János sírelméke Gyulafehérvárott

nyilván ismerte az ott közölt (s főntebb általunk is ismertetett) mondát Sibirjanin Janko származásáról. Éppen ezért e két szövegrészletet ezen a helyen nem ismertetjük. A releváns irodalom különben is tud róluk.²⁷

S mielőtt még magunk mögött hagynánk a Hunyadi/Sibirjanin-problematika ebben a dolgozatban tárgyalt részének 19. századi vonatkozásait, mindenképpen meg kell emlékeznünk egy „vidéki” (délvidéki) vállalkozásról, amely nem sokkal a magyar millennium előtt, 1890-ben fejezte ki hódolatát „nemzeti nagy hősünk, Hunyadi János” emléke előtt. Romanecz Mihály kicsiny fordításkötetéről van szó²⁸, amelyben, egy nem sokkal korábban megjelent szerb nyelvű népdalkötet Sibirjanin Jankóról szolt „népdalait”, mai, pontosabb terminológiával: epikus énekeit, adta ki saját, magyar fordításában. Az énekekhez Romanecz bevezetést is írt, mely jó történeti és részben népköltészeti ismeretekre vall, elsősorban a szerb Sibirjanin-kérdés kapcsán, de ismerte Székács József

1836-ban megjelent, szerbből készült fordításait is, mindkét kiadását. Így nem véletlen, hogy mindketten a rudnai Nikolics család valamelyik tagjának ajánlották kiadványukat. Romanecz előszava – Karadžić említése nélkül – ismereti, bizonyos rusztikusabb fragmentumok mellőzésével, azt a mondát, amely a Karadžić-féle Szótárban Sibirjanin Janko származását regéli el Lazarevics István szerb despota személyével összefüggésben. (Ily módon tehát a 19. században legalább két olyan szövegről tudunk, amely magyarul ismerteti Janko házasságon kívüli nászból való eredetét: Venczel Gusztávét és Romanecz Mihályét.) Érdekes módon az e dolgozat elején idézett Tóth Béla, aki a múlt avatott gubérálója volt, mint írták róla, Hunyadi Jánost tárgyaló fejezetében ezekről nem szól egy szót sem.

A 20. század elején – úgy tűnik – megújult az érdeklődés a Hunyadi/Sibirjanin-kérdés iránt, s a vizsgálatba egy kitűnő horvát szlavista-folklorista (Tomo Maretić) mellett több magyar kutató: a szlavista Szegedy Rezső, a bizantinológus Moravcsik Gyula és egy harmadik is, Lajti István is bekapcsolódott. Nagyon valószínű, hogy a magyar szerzők dolgozatainak megírásához és közléséhez az indítékot elsősorban Maretić 1909-ben megjelent könyve²⁹ jelentette, amely az azóta eltelt száz esztendő alatt a délszláv verses epika (elsősorban hősepika) s részben a prózaepika (történeti mondák) alapvető kézikönyvévé vált. Olyannyira, hogy éppen negyven esztendővel ezelőtt (1966-ban) belgrádi hősepika-kutató gondozásában, kimerítő utószavával és kiegészítéseivel, belgrádi könyvkiadónál újra megjelent!³⁰ Ma már mindenki ezt a kiadást használja. (Már aki!)

Maretić 1909-ben mindent tudott, ami a Hunyadi/Sibirjanin-kérdés kapcsán tudható (volt), alig néhány kivétellel: a származáslegendák közül nem ismerte Hunyadi János származáslegendájának Bonfinitől és Heltaitól származó szövegeit, tehát a Zsigmond királyhoz kötött vérségi eredetet, s nem tudott a montenegrói kolostori évkönyv Sibirjanin Jankóhoz kötött származáslegendájáról, amely Jankót Lazarevics István szerb despota házasságon kívüli leszármazottjának mutatja be. (Erről objektív okokból akkor még nem is tudhatott.) Tudta viszont azt, hogy a magyar Hunyadi János alakja azonos a szerb és horvát epikus költészet Sibirjanin Jankójával, felsorolta a Hunyadival kapcsolatos összes legfontosabb (hiteles) történeti adatot, s utána Jankóval kapcsolatban átpásztázta az akkor ismert teljes délszláv verses epikát, s áttekintette Janko származáslegendájának (akkor ismert) verses és prózaepikai változatait. Tehát: bemutatta Karadžić mondaváltozatának szövegét, részben szó szerinti idézet formájában, de akárcsak Romanecz, óvatosan kihagyva a lóhátagással kapcsolatos rusztikusabb részleteket, majd megemlíti Sima Milutinović, Bogoljub Petranović és Valtazar Bogišić verses szövegeit, melyek (egészükben vagy részleteikben) Sibirjanin Janko István despotával összefüggő származáslegendájával kapcsolatosak.

*Hunyadi János/Sibinjanin Janko „sírja” a šumadijai Topolán
(a helyi hagyományok szerint)*

Ha mai tudásunk és ismereteink fényében ítéljük meg Maretić tájékozottságát Hunyadival és Sibinjanin Jankóval kapcsolatban, azt kell mondanunk, hogy a maga korában tiszteletre méltó ismeretanyagot forgatott könyvében. (Bár a magyar tudományossággal egy országban élven azért Bonfiniről és Heltairól tudhatott volna.) Maretić tájékozottságát jelzi, hogy Vladan Nedić, aki könyvét csaknem fél évszázad múlva újra kiadta, alig tudott valamit hozzátenni a Sibinjaninról és István despotáról szóló részletekhez. Ezek közül a legfontosabbak az 1925-ben közzétett Erlangeni Daloskönyvben szereplő, Sibinjanint is említő vagy róla szóló epikus énekek, valamint – István despota kapcsán – Jelka Ređep első, Sibinjanin Janko délszláv származáslegendáját taglaló tanulmánya.³¹ (Erről még szó lesz.)

Fontos hozadéka továbbá Maretić könyvének, hogy Sibinjanin Janko származáslegendájával kapcsolatban elsőnek utal arra – német szakirodalom alapján –, hogy fejedelmi apa házasságon kívüli szerelmi kapcsolatából később hőssé váló ivadék születése, illetve a motívum jóval korábban már felbukkan Firdauszi Sahnámé című eposzában. Maretić csupán egy lapalji jegyzetben utal a tárgyalt motívum e korai előfordulására, s röviden elmeséli tartalmát az iráni eposzban. Ugyanott adja meg a német forrást is, aminek alapján az előbbieket állította.³² Mivel Firdauszi Sahnáméjának ebben a pillanatban nincs kéznél fordítása, mely a kérdéses epizódot tartalmazná, idézzük itt Szász Károly prózai összefoglalásában ugyanezt:

„Rusztém, Irán csodaerejű hőse, egykor vadászni ment. Az ország határáig tévedve, álom nyomá el; s altában lovát – a Reks, Villám nevűt – portyázó turkok ellopták. Rusztém fölébredvén, a nyomon Turánba ment utánok. Szemengánba, Turán egyik tartományának fővárosába érve, ott a királyleánynak, a bájos Timimének szemébe tűnt, ki szerelemre gyulladva iránta, lázas szenvedélyének ellen nem állhatott, s éjjel magát a hőshöz vezettetvén, nőjéül ajánlkozott, nem kérve egyebet tőle s istentől, csak hogy szerelme gyümölcseül oly fiút szülhessen, ki Rusztémhez méltó legyen. – Rusztémnek tetszett a szép, s atyjától megkérve s nyerve, azonnal meg is ülték a nászt. Az első (s utolsó) boldog éj után, Reks is megkerülvén, Rusztém hazament, s Timimét, kinek egy karján viselt drágakőt ada a születendő gyermek ismertető jeléül, teherben otthagytá. E rövid házasság gyümölcse egy fiú lőn, Szóráb. A fiúban Rusztém csoda gyermekkorá ismétlődik; roppant ereje, növekedése, hihetetlen kora fejlődése... A turániaktól addig soha meghódítani nem tudott »Fehér-várat« beveszi.”³³ (Nyilván teljesen véletlen, s a motívum elterjedésében semmi szerepet nem játszott, hogy a másik „fattyúgyerek”, Hunyadi János a töröktől bevenni próbált másik Fehér-várat, Belgrádot, vagyis Nándorfehérvárat, megvédte a hódítóktól.)

Nos, annak ellenére, hogy – mint mondtuk – Maretic könyvének megfelelő helyei szinte mindent tudtak, amit adott pillanatban tudni lehetett Sibirjanin Janko, s ennek megfelelően – mutatis mutandis – Hunyadi János mondai születéséről, bár a magyar vonatkozások nélkül, mégsem lehet arra gondolni, hogy szinte varázssütésre, a magyar művelt közvélemény előtt is megvilágosodott volna a Hunyadi-hagyomány és a Sibirjanin-hagyomány történeti és népköltészeti összefüggése. (Annak azonban utána kellene nyomozni, hogy Maretic könyvének volt-e egyáltalán magyar nyelvterületen érdemes recepciója.) Egyben azonban biztosak lehetünk: a korszak jeles magyar szlavistája, Szegedy Rezső ismerte Maretic könyvét.

1917-ben ugyanis Ki volt Jankó Szibinyáni? címmel, méghozzá igen jó helyen, az Ethnographiában, közzétette alapvetően fontos tanulmányát.³⁴ Aki nem olvasta Maretic könyvét, s nyilván nem kevesen voltak az ilyenek az akkori magyar folklorisztika művelői között, azt hihette, hogy Szegedy addig ismeretlen délszláv paralelekkel gyarapította a Hunyadi Jánosról addig megszerezhető ismereteket. Jómagunk úgy véljük, anélkül, hogy ezzel Szegedy népköltészeti összehasonlító munkálkodásának jelentőségét kétségbe vonnánk, hogy Maretic adatainak ismerete nélkül az említett dolgozat nem sikeredett volna ilyen gazdagra, sőt meg sem született volna. Hogy ezt szemléltessük, érdemes ismertetni Szegedy dolgozatát.

A dolgozat elején Szegedy bemutatja Zlinszky Aladár tanulmányát, amelyben Arany Szibinyáni Jank című versének forrásait mutatta ki. Itt elsősorban a költeményben olvasható farkaskaland görög és magyar forrásairól van szó. Ezt követi Tolnai Vilmos tanulmányának ismertetése, melyben további források,

például Székács fordításkötete, Venczel Gusztáv dolgozata és „Vuk közvetlen közlése alapján” a budai kaland, melyben István despota és házasságon kívül született gyermekeinek ügye van elmondva. Végül Tolnai Zsigmond király rácorssági látogatását, ami szerepel Arany versében, a költő leleményének tartja. Mindezek után következik az a mondat, ami indokolja (indokolja?) a dolgozat megírásának és címének apropóját: „A kutató megelégedett azzal, hogy rámutatott Arany János forrásaira; a szerb mondát – keletkezését, elterjedését, változatait, fennmaradását – már nem vizsgálta. Ennek ismertetésével óhajtanám kiegészíteni Zlinszky és Tolnai értékes eredményeit.”³⁵

Szegedy ezt követően dolgozatában szinte pontról pontra adja mindazt, ami Maretić könyvéből kiolvasható: ismerteti a Karadžić Szótárában olvasható szócikket Visoki Stefanról és Sibinjanin Jankóról, ez utóbbit teljes terjedelmében fordításban adva. Válgék Szegedy becsületére, hogy a rusztikusnak tűnő, *kancahágatással* kapcsolatos részeket sem hagyja el, bár ő *fedezésnek* fordítja az eredetiben szereplő *opasati* igét, amit a folyóirat-olvasó úri közönség valószínűleg úgysem értett, vagy legalábbis nem úgy, mint kellett volna. Ezután, észrevehetően Maretićre hagyatkozva, sorra veszi a Sima Milutinović Sarajlijánál és Bogoljub Petranovićnál olvasható kapcsolódó szövegeket vagy részleteket, majd, s ami igen szép teljesítmény, formailag és tartalmilag hű fordításban adja a Bogišić antológiájában szereplő „Despot Stjepan Lazarević i Sibinjka djevojka, roditelji Sibinjanin Janka” című hosszúsoros éneket, azzal, hogy ő Sibinjanin Jankót – nyilvánvalóan Székács 1836-os megoldását követve – Szebeni Jánosnak nevezi, nem pedig Szibinyáni Janknak, mint Arany János. Ezután, nyilván ugyancsak Maretić nyomán, szól a tárgyalt származáslegenda alapmotívumának kapcsolatairól a Firdauszi Sahnáméjában szereplő hasonló részlettel. A részlet prózában elmondott tartalmi összefoglalását is adja, hivatkozott német kiadás alapján, ám kissé cikornyásabban, mint az előbbieken bemutatott változatban, mely Szász Károlytól származik, különösen a sikamlósabb részletek vonatkozásában.

Érdekes módon, akárcsak Maretić, ő sem emlékezik meg arról, hogy az István despotától házasságon kívüli (házasságtörő) nászból született Sibinjanin Janko származáslegendája szembeűnő azonosságokat mutat a Zsigmond király ugyancsak házasságtörő nászából született Hunyadi János származáslegendájával. Ezzel szemben – úgy tűnik – Szegedy is elfogadja a keleti, iráni és kaukázusi származtatását a mondai motívumnak, sőt e motívum útját is megrajzolhatónak véli a szerb hagyomány irányába. Dolgozatát az alábbi hipotézis megfogalmazásával zárja: „A feltűnő hasonlóság az iráni-kaukázusi és a szerb monda között nem lehet a véletlen műve és jogosult a feltevés, hogy a kialakítás egyes mozzanatait az iráni-kaukázusi mondákból jutottak a szerbbe és pedig a török hódoltság idején a XVII. század előtt, amikor iráni és kaukázusi népek gyakran vonultak át szerbek lakta vidéken, amikor a török délszláv gyermeke-

ket neveltetett janicsárokká és szerb renegátok voltak az istambuli udvar kedvelt tanácsosai.”³⁶

Szegedy dolgozatára rövidesen Lajti István reagált.³⁷ Érdekes módon nem Sibinjanin Janko származáslegendájának szerb adataival kapcsolatban, hanem az általunk is idézett utolsó mondat utalásai nyomán a motívum Firdauszinál is korábbi előfordulását mutatja be az antik görög hagyományban. Mielőtt azonban ezen a helyen összefoglalnánk azt a Hérodotosztól származó mondát, amely Lajti szerint előképe lehetett egyrészt a Sahnámében elmesélt Rusztem-kalandnak a csodaszép Timivével, később pedig a Szegedy által ismertetett Lazarevics István-féle kalandnak különféle leányzókkal, idéznünk kell azt a mondatát, amely mintegy pontos alapmodellje mindazoknak a származáslegendáknak, amelyekről ebben a dolgozatunkban is szó van: „... egy kiváló férfit egy idegen nő rávesz, hogy vele háljon, mert gyermeket akar tőle, a hős aztán ajándékot ad át, mintegy apai örökségül a gyermeknek, ha majd felseledül. Ez a váz az összes efajta mesékben megvan.” Igen kitűnő ismertetése egy történetimondatípus tartalmának, ebben a pillanatban nem tudjuk, hogy valamely nemzetközi (vagy nemzeti) mese- vagy mondakatalógusban megvan-e. Az ebben a pillanatban nem a legfontosabb eldöntendő kérdés, hogy amin Lajti mesét ért, az a mai folklorisztika műfaji terminológiája szerint mese-e. Mi inkább mondának tekintjük.

A Hérodotosz Történelmének IV. részéből származó elbeszélés a szkíták „ősatyjának” származáslegendáját meséli el, mégpedig a hellén változatot: Héraklész marhákat hajtva szekéren a későbbi Szkítia földjére ér. Hidegtől gyötörve elalszik, s mire felébred, lovai eltűntek. Keresésükre indul, majd hosszú bolyongás után a Hilaia nevű földre ér. Itt egy barlangban csodálatos nőre bukkan, akinek alteste kígyó, felső teste nő. Lovai után kérdezve a nő azt feleli, hogy a lovak nála vannak, s vissza is adja őket, ha Héraklész vele hál. Az vele hál, de lovait másnap sem kapja vissza, mert a nő újra vele kíván hálni. Végre visszaadja a lovakat, és így szól: Lovaidat megmentettem, s te is megadtad a váltságdíjat. Nekem három gyermekem van tőled, mit csináljak velük, ha felseledülnek? Maradjak velük, vagy elküldjem őket hozzád? Héraklész kioktatja, hogy azt a gyermekét tegye majd e vidék lakosává, aki az általa megmutatott módon feszíti ki az íjat, és az általa megmutatott módon köti fel övét. Ezzel átadott a nőnek egy íjat, és övét is lecsatolva átadta. A gyerekek felseledültek, és az anya verseny alapján döntötte el, hogy melyikük cselekszik a Héraklész által mondott módon. A két idősebb megbukott a versenyben, a legkisebb, akinek anyja, születése után, a Szkithes nevet adta, az apa által megmutatott módon cselekedett. A legkisebb maradt, ő kapta meg az apai örökséget, s ő vált később a szkíta királyok ősevé. A másik kettőt anyjuk elküldte. (Mindezt Hérodotosz szövege alapján elegánsabb lett volna idézni, de éppen nincs kéznél az se, akár csak Firdauszi szövege.)

Lajti később e szöveget „aitiológikus mondának” nevezi, ami sokkal helyesebb, mint a „mese” megnevezés, hisz e szöveg eredetmondaként ugyanúgy funkcionálhat, mint történeti mondaként. (Itt most arra nem kell kitérni, amit Lajti tovább bogoz, hogy a pánhellén tendencia, mely a szövegben megnyilatkozik, Héraklészt kívánta megtenni a szkíták mondai őségé.) Lajti dolgozata tehát mindenképpen fontos, hisz azt bizonyítja, hogy a Hunyadi/Sibinjanin-származáslegenda korántsem autentikus magyar vagy szerb eredetű lelemény, hanem a folklór törvényszerűségeinek megfelelően működő mondai hagyomány (mondatípus) kelet-közép-európai, reneszánsz kori és későbbi lecsapódása. Az persze más kérdés, hogy magyar–szerb relációban a virtuális átadás-átvétel hogy működött, vagy ilyesmiről az általunk vizsgált Hunyadi/Sibinjanin-problematikában lehet-e beszélni? (Mint majd később látni fogjuk: lehet, mégpedig igen fontos recens szerb kutatás alapján.)

Lajti után Moravcsik Gyula szól hozzá a kérdéshez.³⁸ Dolgozatának eleje a Hunyadi/Sibinjanin-problematika rövid összegezése az ismert irodalom (magyar nyelvű) alapján; ismeri Románecz, Szegedy és Lajti közléseit, s egyetért a típus korai, ógörög, valamint iráni-kaukázusi eredeztetésével, majd ezt mondja: „Mindezekből világos, hogy a Szibinjanin Jank eredetére vonatkozó szerb mondákban a néphagyomány a történeti vázat idegen eredetű mondai motívumokkal olvasztotta össze...” Érdekes módon ő sem hozza összefüggésbe a szerb származáslegenda (és jóval korábbi szövegszerű előzményei) kérdéskörét Hunyadi származáslegendájával. Dolgozatának további részében görög szerzők alapján bemutatja a Hunyadival kapcsolatos ismereteket, de azok elsősorban az Arany költeményében is szereplő farkasepizód lehetséges görög előzményeit taglalják, s a származáslegenda kérdését nem érintik. A görög forrásokban Hunyadi Jankó alakban szerepel, ami – Moravcsik szerint – szerb közvetítésű hagyományt jelez. Moravcsik egy később írt könyvében³⁹ újra visszatér Hunyadi és Bizánc kapcsolataira. Emleget egy görög hőskölteményt, amely Hunyadit dicsőíti a várnai csatában, valamint utal azokra az adataira, melyeket előbb érintett dolgozatában már elmondott. Érdekeseek azok az adatok is, amelyek szerint a török 1453-as ostroma idején, amikor Konstantinápoly védői kilátástalan harcot folytattak a város védelme érdekében, a bizánciak Hunyadi felmentő seregében reménykedtek.⁴⁰ A történeti valóság közben az, hogy Hunyadi éppen az ostrom kezdetén követségben járt a szultánnál, s ő volt az, aki a tűzérési ütegek használata kapcsán hasznos tanácsokkal látta el az ostromlókat.⁴¹ A bennünket itt foglalkoztató származáslegenda/származáslegendák kapcsán a Hunyadi és Bizánc relációban az lehet még érdekes, hogy az egyik szöveg szerint – Sima Milutinović valószínű kegyes hamisításáról van szó – Sibinjanin Janko egy bizánci hercegnő és István despota törvénytelen nászának gyermeke. A történeti valóság viszont az, hogy István – egyébként meddő – felesége valóban Heléné bizánci hercegnő volt, s a Milutinović által „gyűjtött” származáslegenda vol-

taképpen a Karadžić által elmondott budai kaland (a despota és egy magyar szépleány násza) bizánci környezetbe átültetett változatának tekinthető.⁴²

Eddigi ismereteink alapján úgy tűnik, hogy ezzel a Hunyadi/Sibinjanin-származáslegenda 19. század végi és 20. század eleji horvát és magyar kutatásai lezárultak; még talán Solymossy Sándor elképzelését kell megnézni, amely a korszak nagy néprajzi vállalkozásának keretében íródott.

A „Szellemi néprajz” címen közzétett III. kötetben a monda fejezetet Solymossy írta. Ennek keretében jelent meg A Hunyadi család eredete című fejezet⁴³, melynek olvasása – ma és folklorista szemmel – döbbenetes élmény. A szerző úgy írta meg ezt a fejezetet, hogy a magam dolgozatában is idézett irodalomból semmit sem használt fel (nem ismert?), kivéve Heltai adatait, valamint mellékesen Bonfiniét. Mintha a magyar (és egyéb) folklorisztikai irodalom erről a kérdésről addig (1935) semmit sem mondott volna. Mindennek fényében ma (is) úgy látjuk, hogy a kötet népköltészeti fejezeteiről írt (kortárs) kritikájában Honti János megsemmisítően gyilkos megállapításai és megjegyzései nem alaptalanok.⁴⁴ Solymossy Heltaiból indul ki, s az általa közölt származáslegendát „eredeti, hamisítatlan népmondának” tekinti. Bonfini közléséről azt mondja, hogy az Heltai népmondájával nincs összefüggésben. Hosszan elidőzik a Vajdahunyd várában talált falfestményeknél, melyek valószínűleg 1460-ból származnak, s amelyeknek ábrázolásait a „népmondával” kísérel meg összehasonlítani. Ez azonban nem hoz eredményt, mert a kopott képek ábrázolásai, azok legalábbis, amelyek még jól láthatóak voltak, csak feltételesen hozhatóak összefüggésbe a származáslegendával. Amit azonban a következőkben mond, az egy későbbi alapos elemzés során, amikor valaki az ebben a dolgozatban is tárgyalt származáslegenda-típus korai (történeti) változatait kívánja elemezni, fontos lehet. Mint kijelenti: „... az egész monda főbb motívumaiban keleti történetek visszhangjának mutatkozik.” Említi Firdauszi Sahnáméjának egyik epizódját, tartalmának ismertetésével, de nem azt, amelyről, német irodalom alapján, Maretić, Szegedy, Lajti és Moravcsik már tudott; említ továbbá egy „abesszíniai krónika” szövegében közölt epizódot; harmadikul a Mahabharata Sakuntala-epizódját, ugyancsak tartalmának rövid összefoglalásával. A Hérosdotosznál elmondott szkíta származástörténetet nem említi.

Solymossy Hunyadit nem hozza összefüggésbe Sibinjanin Jankóval, nem tud tehát annak – szerb – származáslegendájáról sem. Hogy lehetséges mindez 1935-ben, amikor a kérdésnek addigra elég számottevő irodalmát lehetett összegyűjteni? Hogy a szerb és horvát szövegekről és vizsgálatokról nem tudott, az szlavisztikai vonzalmak hiányában elképzelhető. Amit Hunyadi János származáslegendájának virtuális legitimációs tendenciáiról ír, az azonban meggondolandó, bár a fejezet végén arról is beszél, hogy „a népképzelet nálunk is a keletiek ismerete nélkül is önállóan alakíthatta ki” a mondai történetet. Ez kevésbé volt valószínű, lehetne mondani manapság, amikor a népmondák nemzetközi összefüggéseinek törvényszerűségeit ismerni lehet.

Mivel Solymossy elképzelései reprezentatív nemzeti néprajzi kézikönyv fejezeteként jelentek meg, s Hontit különben sem olvasta senki, a nála leírtak képezhették a zsinórmértéket a kérdéssel kapcsolatban, egy időre legalábbis. Hogy Solymossy előtt és utána is megjelentek olyan dolgozatok, melyekben Hunyadi jelenlétét és szerepét taglalták a délszláv népköltészetben, azokat nyilván senki sem méltányolta, hisz ugyanúgy „vidéki” szerzőktől származtak és „vidéki” fórumokon jelentek meg, mint még a Monarchiában (de Magyarországon) Romanecz vállalkozása. Igaz, ezek a dolgozatok nem a Hunyadi-család eredetlegendájának kérdését taglalták.⁴⁵

Mivel Magyarországon ezúttal is rendszerváltás következett be, akárcsak korábban, a Hunyadi/Sibinjanin-problematika 20. század eleji fellendülése után, majd csak a nándorfehérvári diadal és Hunyadi János halálának 500. évfordulója kapcsán, 1956-ban, egyébként a nyugodt és elmélyült filológia szempontjából nem a legszerencsésebb pillanatban, került újra a kutatás előterébe Hunyadi János és délszláv kapcsolatainak kérdése. Ekkor jelent meg az a reprezentatív magyar nyelvű népköltészeti antológia, mely Kiss Károly fordításában és Vujicsics Sztoján válogatói, filológiai és szöveg-összevetői közreműködésével, Hunyadi énekek címmel, közli szinte a teljes délszláv hősepika-korpuszt, amely Hunyadival, Mátyás királlyal, Székely Jánossal kapcsolatos.⁴⁶ Valóban nagy vállalkozás, de az azóta eltelt újabb fél évszázad során ezt a könyvet is szinte teljesen elfelejtette a köztudat. Ma már szinte teljesen hozzáférhetetlen. A könyvben azok a szövegek (hőseénekek) is szerepelnek, melyek Sibinjanin Janko származását mesélik el. A magunk dolgozatának tárgyalt kérdésköre kapcsán ez az elsődleges.

A 20. század második felében a Hunyadi/Sibinjanin-kérdéskör kutatása két jugoszláviai kutató: a magyar–délszláv komparatista Dávid András és a régi szerb irodalommal és összehasonlító kutatásokkal foglalkozó újvidéki professzor asszony: Jelka Redep nevéhez fűződik. Kettejük Hunyadi/Sibinjanin-kutatásai egymástól gyakorlatilag függetlenek voltak; Dávid vonatkozó munkáiban Redepnek csak első ide tartozó tanulmányáról látszik tudomást venni, bár annak második tanulmánya is publikus volt Dávid első ide tartozó dolgozata megjelenésekor; Redep, mivel magyarul nem tud, csupán egy helyütt tesz említést Dávidról, jegyzetei között. Mivel Dávid András (1935–1996) életműve lezárult, ebben a pillanatban nálunk Hunyadi/Sibinjanin-kutatóként már csak Redep tartható számon, bár az ő legutóbbi – igaz, összegző szándékú – vonatkozó tanulmánya is 1996-ban jelent meg, s nincs tudomásunk róla, hogy az utóbbi tíz esztendőben foglalkozott/publikált volna Hunyadival és Hunyadiról.

Ha mindehhez hozzávesszük, hogy időközben Kiss Károly is elhunyt, valamint pár évvel ezelőtt Vujicsics Sztoján is, úgy tűnik, ebben a pillanatban a magyar folklorisztikai komparatisztikában nincs gazdája a Hunyadi/Sibinjanin-kérdéskörnek.

Dávid András magyar–délszláv komparatistaként, tekintettel arra, hogy magyar anyanyelve mellett anyanyelvi szinten beszélt szerbül is, életének meghatározó programjaként foglalkozott a délszláv epikus énekhagyomány magyar történeti hőseinek kérdésével. Rengeteg tanulmány, esszé, cikk, ismertetés közzététele mellett, mindkét említett nyelven, ilyen irányú olvasmányait, elképzeléseit, tapasztalatait három könyvben összegezte.⁴⁷ Görcsösen alapos filológusként mutatkozva be, ami időnként modorosságba és morbiditásba hajlott, szinte mindent ismerni látszott, de, mint egy-egy kérdésnek alaposan utánajárva látszik, nem ismert, nem ismerhetett ő sem mindent. Vállalkozása mindenestre egyedülálló a szlavisztika és hungarológia irodalmában. Mi sem természetesebb, mint hogy ő is foglalkozott Hunyadi János származáslegendájának magyar–délszláv párhuzamaival.⁴⁸ Szinte minden magyar, szerb és más elképzelést és adatot idézett, ami ezzel kapcsolatos. De, persze nem mindent. A dolgozatunkban felhasznált irodalom és következtetések, valamint Dávid vonatkozó tanulmányának és az ebből kinőtt monográfia-részletének egybevetésével ez megállapítható. Ezek közül fontos, hogy az itt tárgyalt származáslegenda-típus előzményeinek kérdésében nem mélyedt el, s azt sem vizsgálta, hogy a Hunyadi/Sibinjanin-származáslegenda egymással való összefüggése milyen irányú primer vagy szekunder tendenciák irányában képzelhető el. Legjobb tudomásunk szerint, bár halála előtt még kortársa volt Redep ilyen irányú kutatásainak és tanulmányai, majd könyve megjelenésének, erről a kérdéstről többé nem nyilatkozott, legalábbis írásban nem. Hogy az egyetemes magyar komparatív folklorisztika ismeri-e egyáltalán Dávid kutatásainak eredményeit, abban sem lehetünk egészen biztosak.

Szinte a meglepetés erejével hatott, amikor Redep első tanulmánya Sibinjanin Janko származáslegendájának áttekintését és elemzését adta a „mi népköltészetünkben és régi irodalmunkban”.⁴⁹ Az 1965-ben megjelent tanulmány címének pontos megértése szempontjából fontos, hogy akkor a „mi” népköltészetünkön és régi irodalmunkon az akkor szerbhorvát nyelvnek nevezett nyelven közzétett szerb, horvát, montenegrói és bosnyák népköltészet értendő, a „mi” régi irodalmunk pedig a középkori és kora újkori szerb írásbeliség prózai szöveges termékeit jelenti, köztük irodalminak tekinthető műveket is. Redep ebben a tanulmányában minden olyan forrást, prózaepikait és verses epikait ismert és idézett, amely Sibinjanin Janko származáslegendájával kapcsolatos adatot vagy történetet tartalmazott – ma úgy mondanánk – szerb nyelven. Persze, mint azt e dolgozat szövegében korábban mondtuk, mindezt már Maretic is ismerte, a Savina Kolostori Évkönyv bejegyzésének kivételével. De akkor még (1965) Maretic könyvének új kiadása (1966) még nem jelent meg, tehát adott pillanatban valóban kitűnő áttekintést olvashatott a komparatista. (Gondolom, Dávid András is, ezért ezt a dolgozatot később említeni volt kénytelen a maga hasonló dolgozatában.) Tegyük hozzá, hogy Redep természetesen tudja,

hogy a dolgozatában tárgyalt epikus hős azonos Hunyadi Jánossal, ám a származáslegenda magyar párhuzamairól nem szól, nyilván ekkor még nincsenek róla értesülései.

Igen gyorsan követi a tárgyalt tanulmányt az újvidéki professzor asszony újabb tanulmánya, melyben Sibirjanin Janko származáslegendájának kérdését taglalja a magyar néphagyományban.⁵⁰ (Ezt a szöveget Dávid már nem vette észre; nem látszik ismerni.) Ennek a tanulmánynak az a hozadéka az előbbihez képest, hogy ebben már tud a szerző egyrészt a Heltai Krónikájában megjelent elbeszélésről (Hunyadi származása), másrészt ismeri Bonfini is, hivatkozik a latin kiadásra (*Rerum hungaricarum decades*), de a Mátyás királyról szóló rész magyar fordítására is. Mint arra jegyzeteiben utal, a forrásokra Bori Imre hívta fel a figyelmét. (Gondolom, az első tanulmány megjelenése után.) A magyar hagyomány és az itt újratárgyalt délszláv hagyomány egybevetésével Redép már itt kijelenti: „úgy tűnik”, a szerb hagyományra a magyar hagyomány fejthetett ki hatást, hisz István despota Zsigmond embere, hűbérese volt. Ezt az elképzelését későbbi tanulmányaiban is vallja. Ilyen megállapítást 1969 előtt Sibirjanin Janko, a szerb verses epika kiemelt hőse kapcsán szerb kutató nem tett. Tud Redép természetesen arról is, hogy egyesek a szerb származáslegendát a Sahnámé, korábban a magunk dolgozatában is említett, epizódjából eredeztetik. Fontos itt idézni ennek az 1969-ben megjelent tanulmánynak konklúzióját, ami nagyon fontos, s a magyar komparatistika nem említette, sőt nem is tudott róla: „Végül, miért keresnénk mi a mi elbeszélésünk gyökereit az óperzsa eposzban, Firdauszi Sahnáméjában, amikor az igazi forrást megtaláljuk szinte ugyanazon a területen, a magyar néphagyományban. Még akkor is, ha e motívum keleti eredetéről lenne szó, vagyis Hunyadi János születéséről a magyaroknál, vagy a hősök születésének egyik jellegzetes motívumáról általában, Sibirjanin Janko születéséről szóló hagyományunk kétségkívül a Hunyadi János születéséről szóló magyar elbeszélés hatására keletkezett.”⁵¹

Redép később is foglalkozott Hunyadi/Sibirjanin kérdéseivel, tanulmányok sorát tette közzé az elmúlt negyven esztendő során. Vizsgálatainak eredményeit 1992-ben könyvben publikálta.⁵² E könyv az eddig bemutatott két származáslegenda mellett addig kiadatlan dolgozatokat is tartalmaz Hunyadi/Sibirjanin kapcsán. Ezek azonban nem a származáslegenda kérdését taglalják. Nincs róla tudomásunk, hogy e könyvet, s egyáltalán Redép Hunyadi/Sibirjaninnal kapcsolatos tanulmányait a magyar komparatistika ismerte vagy számba vette volna.

A szerző legutóbb kiadott ide tartozó tanulmánya egy olyan értekezleten hangzott el, ahol a hamis és igazi népköltészet kérdéskörét taglalták.⁵³ Redép tanulmánya alapján véve azt a konklúziót tartalmazza, hogy leszámítva Karadžić elbeszélését, Szótárában, Sibirjanin Janko születéséről; a 17. századi kolostori évkönyv közlését ugyancsak Janko házasságon kívüli nászból való születéséről; továbbá a Bogišić által közölt hosszúsoros éneket, a többi, általunk is

említett verses szöveg alapján véve nem igazi népköltészet, hanem utánérzés. Hozzátehetnénk: gyakorlatilag hamisítvány. Hogy a magyar folklorisztika nem vette észre Redep könyvét, az nem meglepő. Arról sincs tudomásunk, hogy a szerb folklorisztika hogyan fogadta. Gondolom, nem örömpesve.

Legvégül: most nincs helyünk annak taglalására, hogy milyen összefüggések állapíthatóak meg a Hunyadi/Sibinjanin-származáslegenda, illetve e származáslegenda-típus és a szexuális vendégbarátság intézménye között. Ezzel a kérdéssel a folklorisztika irodalma nem foglalkozott. Foglalkozott viszont egy szerb jogtörténész, aki a szexuális vendégbarátságról monográfiát írt 1930 körül⁵⁴, melyet először elhallgattak, aztán elfelejtették tévesen értelmezett nemzeti öntudatból fakadóan. Sőt, azt illusztrálandó, hogy a tudomány néha (élet)veszélyes is tud lenni, a szerzőt nem sokkal később véletlenül elgázolta egy gépkocsi Belgrádban, akkor, amikor ilyen a nevezett városban volt összesen három vagy négy. A szexuális vendégbarátságnak van irodalma, talán még magyar is, nemzetközi mindenképpen. Sőt a dolgozatunkban tárgyalt egyik szövegváltozat, az István despota budai kalandját elregélő, szinte modellértékű bemutatása lehetne a szexuális vendégbarátságnak, de nem egy ilyen van a többi változat között is, s nemcsak szerb. Szóval ezt az összefüggést meg lehetne vizsgálni.

A kérdésre egy másik dolgozatban még visszatérünk.

JEGYZETEK

¹ Voigt V.: Művelődéstörténeti címszavakról. Házasságtörés. *Ethnica* 8(2006) No 1. 26.

² TÓTH 1907. 48–49. A mű először 1896-ban jelent meg.

³ BONFINI 1959. 91.

⁴ HELTAI 1981. 179–204.

⁵ Ugyanott.

⁶ Idézi: BORI 1987. 66.

⁷ Erlangenski rukopis. Sremski Karlovci, 1925.

⁸ BOGIŠIĆ 1878.

⁹ SZÉKÁCS (ford.) 1836. (Reprint: Újvidék, 1986. Ezt a kiadást használtam.)

¹⁰ SZÉKÁCS 1836. 327.

¹¹ Lásd Arany János Szibinyáni Jank c. versét. Írta 1855-ben.

¹² MELICH 1956. Az alapvetően fontos tanulmány következtetései igen meggondolkodtatóak.

¹³ Első kiadása: Bécs, 1818, második, bővített kiadása: Bécs, 1852. Magam a jóval későbbi állami kiadást használtam: KARADŽIĆ 1935.

¹⁴ Először megjelent: Bécs, 1867. Magam a kritikai kiadást használtam: KARADŽIĆ 1972. 145–360.

¹⁵ KARADŽIĆ 1935. 699. Sibinjanin Janko címszó.

¹⁶ Borbély János fordítása. Idézi: BORI 1987. 82. Korábbi teljes fordítása: SZEGEDY 1917.

¹⁷ Lásd: S. Milutinović Sarajlija: Pevanija crnogorska is hercegovačka. Lajpcig, 1837. No 160. Továbbá: B. Petranović: Srpske narodne pjesme iz BiH. Beograd, 1867. No 25., 27., 28. és 29.

¹⁸ BOGIŠIĆ 1878. No 8.

- ¹⁹ Először megjelent: STOJANOVIĆ 1927. Utána mindenki az eredeti, óegyházi szláv szöveget közölte. Még Dávid is, aki különben szívesen fordította a szerb idézeteket munkáiban. Így ezen a helyen a magunk fordításában adjuk.
- ²⁰ Először Tolnai Vilmos említi. Magunk a szöveget DÁVID 1973. 67. szerint adjuk.
- ²¹ Ugyanott.
- ²² Lásd a 18. jegyzetet.
- ²³ Lásd a 17. jegyzetet.
- ²⁴ BOGIŠIĆ 1878.
- ²⁵ Először Szegedy fordította le: SZEGEDY 1917. Majd Kiss Károly is: KISS (ford.) 1956. 11–15. Ő Szibinyáni Jankó születése címen.
- ²⁶ Az idézetek mind: SZEGEDY 1917. 38–40.
- ²⁷ Lásd a 17. jegyzetet. Milutinović vonatkozó énekrészletét magyar prózában elmeséli: SZEGEDY 1917. 38.
- ²⁸ Először a pancsovai gimnáziumi értesítőben: ROMÁNECZ 1890. Utána külön kiadványként is: ROMÁNECZ 1890a. Ezt az utóbbi változatot az irodalom eddig nem említette. Példánya Németh Ferenc (Újvidék) tulajdonában. Az első változatot Szamota István ismertette: *EPhK* 15(1891) 572–573. Szamota dicséri a vállalkozást, s hozzáteszi: a „Hunyady-románckör ismertetésével és magyar nyelvre átültetésével oly kevesen foglalkoztak, hogy a legcsekélyebb kísérletet is figyelembe kell vennünk.” Majd hozzáteszi: „... van ezen kívül egy másik költemény, melynek címe: Despot Stjepan Lazarević i Sibinjka djevojka, roditelji Sibinjanin Janka, azaz: Lázárevics István despota és a szebeni Lány, Szibinyáni Janko szülei...” Itt Szamota (a forrás megnevezése nélkül) utal arra a hosszúsoros költeményre, melyet Szegedy fordításában fentebb idéztünk (lásd a 25. és 26. jegyzetet). Szamota tehát 1891-ben ismerte Bogişić könyvét (BOGIŠIĆ 1878), de nem utalt rá. Jó lenne tudni, hogy nem ismertette-e valahol!
- ²⁹ Naša narodna epika. Zagreb, 1909.
- ³⁰ MARETIĆ 1966.
- ³¹ MARETIĆ 1966. 49., 211–213., 223–227., 339–340.
- ³² MARETIĆ 1966. 224–225. 72. jegyzet.
- ³³ SZÁSZ [1930] I. 243–244.
- ³⁴ SZEGEDY 1917.
- ³⁵ SZEGEDY 1917. 36.
- ³⁶ SZEGEDY 1917. 42.
- ³⁷ LAJTI 1919.
- ³⁸ MORAVCSIK 1922.
- ³⁹ MORAVCSIK 2003. Eredetileg: 1953.
- ⁴⁰ MORAVCSIK 2003. 99. Ugyanezt mondja: RANSIMAN 1996. 148.
- ⁴¹ Erről tud a magyar irodalom is, de említi még: RANSIMAN 1996. 150. 2. jegyzet. (Steven Runciman könyvének magyar fordítása nincs kéznél.)
- ⁴² Milutinović szövegének magyar ismertetése: SZEGEDY 1917. 38.
- ⁴³ SOLYMOSSY 1943. (A kiadvány első megjelenése: 1935.)
- ⁴⁴ Lásd: Honti János: Új kézikönyv a magyar népköltésről. NésNY 8(1936) 88–96.
- ⁴⁵ Vö. PÁVEL 1976. (Eredetileg múzeumi évkönyvben, Szombathely, 1927.) Továbbá: FIALA 1944. (Zomborban, az akkor még mindig „visszatért Délvidék”-en.)
- ⁴⁶ KISS (ford.) 1956.
- ⁴⁷ DÁVID 1977., DÁVID 1978., DÁVID 1993.
- ⁴⁸ DÁVID 1973., DÁVID 1978. 130–145.
- ⁴⁹ REĐEP 1965.
- ⁵⁰ REĐEP 1969.
- ⁵¹ REĐEP 1969. 107.
- ⁵² REĐEP 1992.
- ⁵³ REĐEP 1996. Újra kiadva: REĐEP 1998. 285–296.
- ⁵⁴ JELIĆ 1931.

IRODALOM

- ARANY János
1964 *Összes költeményei 3.* Budapest
- BOGIŠIĆ, Valtazar
1878 *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa.* Knj. I. Biograd
- BONFINI (Antonio)
1959 *Mátyás király.* Budapest
- BORI Imre
1987 *Tanulmányok a magyar–délszláv irodalmi kapcsolatokról.* Újvidék
- BRANKOVIĆ, Đorđe, grof
1994 *Hronika Slovena Ilirike, Gornje Mezije i Donje Mezije.* Novi Sad
- ČAJKANOVIĆ, Veselin
1924 Gostoprinstvo i teofanija. In: *Studije iz religije i folklora.* SEZb 31. Beograd, 1924. 1–25. és 169–171.
- ČURČIĆ, Lazar
1993 Legende o rođenju i smrti. (Rec.: REĐEP 1992). *Politika*, 1993. II. 20., 20.
- DÁVID András
1973 Hunyadi János származáslegendájának magyar–délszláv párhuzamai. *Tanulmányok 6.* (A Magyar Tanszék Évkönyve) Újvidék, 1973. 57–74.
1977 *Mostovi uzajamnosti.* O jugoslovensko–mađarskim kulturnim i književnim vezama. Novi Sad
1978 *Délszláv epikus énekek – magyar történeti hősök.* Újvidék
1993 *Egyazon égtájon.* Fejezetek a magyar–délszláv és délszláv–magyar kapcsolattörténet köréből. Újvidék
- FIALA Endre
1944 A Hunyadiak a délszláv mondákban. *Kalangya* 13(1944) 121–123.
- HELTAI Gáspár
1981 *Krónika az magyaroknak dolgairól.* Budapest
- JELIĆ, Ilija
1931 *Tragovi gostinske oblube kod našega naroda.* Beograd
- KARADŽIĆ, Vuk
1935 *Srpski rječnik istumačen nemačkim i latinskijem riječima.* 4. drž. izdanje. Beograd
1972 *Etnografski spisi.* Beograd
- KISS Károly (ford.)
1956 *Hunyadi énekek.* Budapest
- KULCSÁR Péter
1987 *Kapisztrán János.* Budapest
- LAJTI István
1919 Ki volt Jankó Szibinyáni? *EPhK* 43(1919) 181–182.
- MARETIĆ, Tomo
1966 *Naša narodna epika.* Napomene i pogovor: Vladan Nedić. Ed. 2. Beograd
- MELICH János
1956 Szibinyáni Jank. *Magyar Nyelv* 52(1956) 129–138.

- MORAVCSIK Gyula
 1922 A Szibinyáni Jank-mondához. *Ethnographia* 33(1922) 96–99.
 2003 *Bizánc és a magyarság*. Budapest
- PÁVEL Ágoston
 1976 A Hunyadiak a délszláv népköltészetben. In: *Pável Á. válogatott tanulmányai, cikkei*. Szombathely, 1976. 46–58.
- PAVLOVIĆ, Nadežda D.
 1973 *Despot Đurađ Branković i njegovo doba*. Subotica–Beograd
- RANSIMAN, Stiven
 1996 *Pad Carigrada 1453*. Novi Sad
- REĐEP, Jelka
 1965 Motiv o rođenju Sibirjanin Janka u našoj staroj is narodnoj književnosti. *Godišnjak Fil. Fakulteta N. Sad*, Tom: VIII. 1964–1965. 189–219.
 1969 Motiv o rođenju Sibirjanin Janka i mađarsko narodno predanje. *Zbornik MS za književnost i jezik XVII/1* (1969) 100–108.
 1978 Sibirjanin Janko u „Hronikama” grofa Đorda Brankovića. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* No 8. 179–184.
 1985 Povratak Sibirjanin Janka sa Kosova. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*. No 15. 329–337.
 1991 *Grof Đorđe Branković i usmeno predanje*. Novi Sad
 1992 *Sibirjanin Janko*. Legenda o rođenju i smrti. Novi Sad
 1996 Narodne pesme o rođenju Sibirjanin Janka. In: Pantić, M. red.: *Pravo i lažno narodno pesništvo*. Despotovac, 1996. 49–60.
 1998 *Ubistvo vladara*. Studije i ogledi. Novi Sad
- ROMÁNECZ Mihály
 1890 A Szibinyáni-románckör a szerb népköltészetben. [Hat hősenek fordításával.] *A pancsovai m. k. á. Főgymnasium Értesítője* az 1889/90 tanévre. Pancsova. 1890. 3–24.
 1890a *A Szibinyáni-románckör a szerb népköltészetben*. Pancsova
- SOLYMOSSY Sándor
 1943 A Hunyadi-család eredete. *A magyarság néprajza III*. Szellemi néprajz I. Budapest, 1943. 194–198. és 223.
- STOJANOVIĆ, Ljubomir
 1927 Savinski letopis. *Prilozi za književnost...* 7(1927) 169–178.
- SZÁSZ Károly
 [1930] *A világirodalom nagy époszai I–II*. Budapest
- SZEGEDY Rezső
 1917 Ki volt Jankó Szibinyáni? *Ethnographia* 38(1917) 35–42.
- SZÉKÁCS József (ford.)
 1836 *Szerb népdalok és hőregék*. Pest
- TEKE Zsuzsa
 1980 *Hunyadi János és kora*. Budapest
- TÓTH Béla
 1907 *Mendemondák*. A világtörténet furcsaságai. Harmadik kiadás. Budapest

JEGYZET

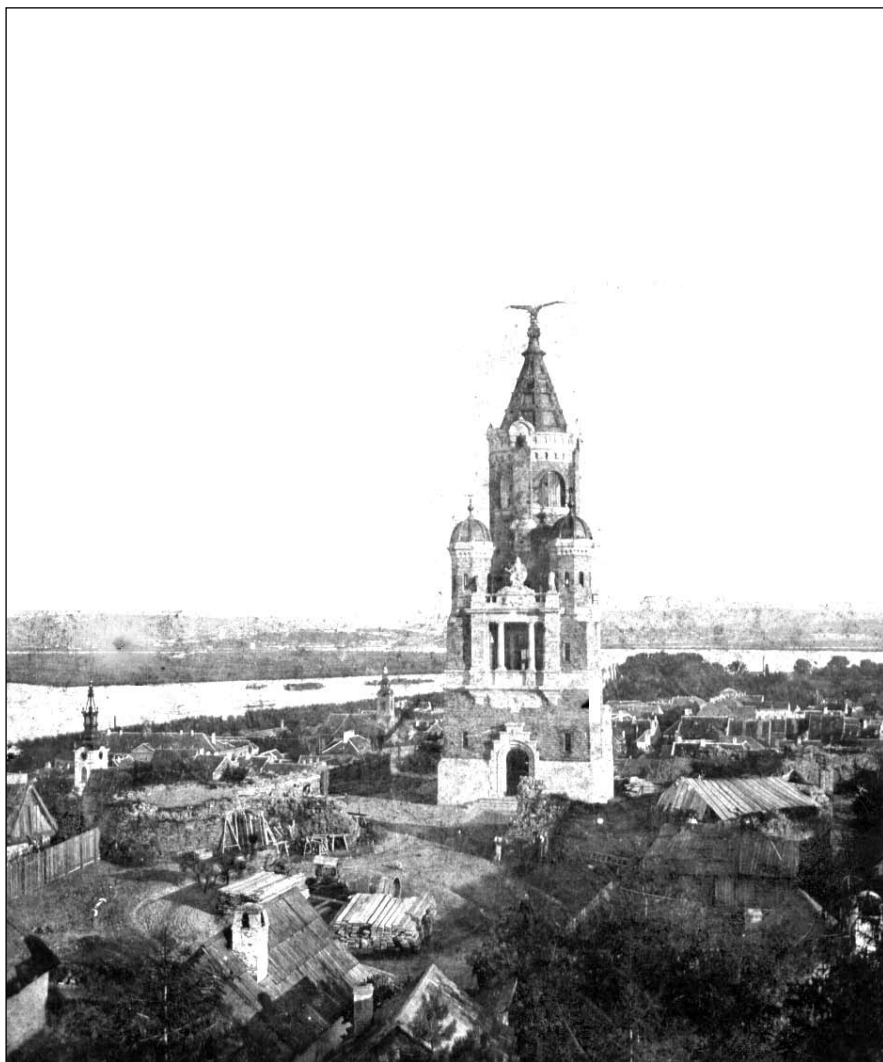
Románecz Mihály (1854–?) körösmezői származású pedagógus, író, műfordító – az 1890-es években pancsovai főreáliskolai és gimnáziumi tanár –, itt hasonmásban közölt pancsovai munkáját ismeri ugyan a szakirodalom, de csupán a pancsovai Magyar Királyi Állami Főgimnázium 1889/90. évi értesítőjében megjelent dolgozatként, önálló kötetként nem. A *Szibinyáni-románcz-kör a szerb népköltészetben* című, 50 oldalas munkáját, amely 1890-ben látott napvilágot Wittigschlager Károly pancsovai nyomdájában, a bibliográfiák nem jegyzik, a pancsovai helytörténeti bibliográfia sem ismeri, ezért találtuk alkalmasnak újraközlését a nándorfehérvári csata évfordulója kapcsán. A kötet nem a gimnáziumi értesítőben megjelent tanulmányának különnyomata, hanem önálló kiadvány, amelynek hat epikus népkölteményét a szerző a pancsovai Jovanović testvérek által 1881-ben megjelentetett *Sibinjanin Janko u narodnim pesmama* című kiadványa alapján fordított le magyar nyelvre. A hat költeményt (*Ženidba Sibinjanin Janka s vilom; Sibinjanin Janko i Marko Kraljević; Sibinjanin Janko s vilom; Sibinjanin Janko i vila; Smrt Banović Sekule; Sibinjanin Janko i Đurđe Smederevac*) Románecz eredetileg úgy szándékozta közzétenni, hogy a magyar fordítással párhuzamosan a szerb eredetit is közli, ám mint kötetének bevezetőjében írta, elképzelése „technikai nehézségek miatt meghiúsult”. Egyébként maga vallotta, hogy fordításának „vezérelve a hűség vala”.

N. F.

Németh Ferenc

A ZIMONYI HUNYADI-TORONY (1896)

Emlékmű a Hunyadiak egykori várának udvarában

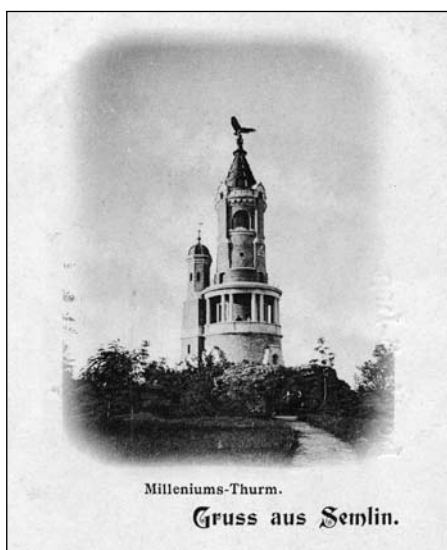
A zimonyi Hunyadi-torony a felavatás évében

A millenniumi ünnepségek keretében, 1896-ban, az akkori Magyarország területén többek között hét országos millenniumi emlékművet is emeltek, még hozzá olyan jeles történelmi helyeken, amelyeknek a magyar állam szempontjából fontos szerepük volt. Nos, a hét hely egyike a Nándorfehérvár melletti Zimony volt, a Hunyadiak egykori lerombolt középkori várának udvara a Duna mellett, ahol 110 évvel ezelőtt, 1896 áprilisában–májusában építették meg a ma is létező, díszes „zimoni ezredévi emléket”, a 37 méter magas, három csúcsban végződő tornyot, amely voltaképpen Hunyadi elhalálózásának helyét jelölte, de a látogatót egyúttal a dicső nándorfehérvári csatára is emlékeztette. Idővel a zimonyi ezredévi emlék (már az 1900-as évek elején, a róla megjelentetett képeslapokon) Hunyadi-toronyként került be a köztudatba. 1896 áprilisában, az építkezés kezdetekor nagy gondok mutatkoztak az alapozásnál, tekintettel arra, hogy a régi, leomlott várfalak nehezítették a munkát.

Az emlékmű három művész alkotása volt: a temesvári Berczik Gyula műépítész és műszaki tanácsos, a kereskedelmi minisztérium alkalmazottja tervezte meg a toronyépületet, Róna József lovasberényi szobrász mintázta meg rajta (a két kisebb torony közötti, később lerombolt) Hungária ülőszobrát, a két oroszlánnal, a torony tetején (egykor) díszelgő, impozáns méretű (4,5 méteres) turulmadár – csőrében villogó aranykarddal – pedig a mogyorósi Bezerédi Gyula szobrász munkája volt. Az impozáns emlékműről annak idején a *Vasárnapi Újság* (1896., 18. szám) közölt képet és tudósítást. A korabeli tudósító szerint „az emlékmű hagyományos hősiesség talaján épült, alapzatát büszkén veti meg a nagy Hunyadi várának udvarán. Az emlék tornyának sisakján lebegő turulmadár kiterjesztett szárnyakkal a viharra kész szembe szállni még mindig. A századok viharaiban ledöntött bástyák romjai veszik körül a talapzatot, s mintegy ezekből hajt ki a szép emlékmű, erőteljesen, frissen, magasan, Belgrádból is szemlélhető, az egykori Nándorfehérvárból, melyet a magyar hősiség annyi vére áztatott, az ország határain túl is elébe sietve egy hódító hatalomnak, mely a civilizációra tört.

Látni való, hogy a tervező e történelmileg oly nevezetes hely emlékein lelkesülve, gondolta ki a műemléket, mert annak vártoronszerű (donjon) alakot adott. A kifejezés módja valóban igen sikerült, mert az építménynek emlékszerű jellege is megóvatott. A nagy méretek dacára az emlék formája könnyed, s rögtön megmutatja, hogy nem komor harcok bástyájául áll ott, hanem kegyeletes emléket hirdet, nyugodtan, büszkén egy ország határánál.

(...) Az emlékmű hatalmas alsó építményből bontakozik ki mint hármas torony. A középső főtorony sisakjával együtt mintegy 37 méternyi; kerek ívű nagy ablakaiból elragadó a kilátás a Duna és Dráva közötti regényes vidékre, és annak minden egyes történetileg emlékezetes pontjára. (...) A középső főtorony előtt két oldalról két kisebb torony nyúlik föl; ezek foglalják magukban a lépcsőket, melyek a hangulatosan kiképezett elég tágas földszinti tereméből

A műemlék régi képeslapokon

vezetnek fel a középtorony másik két emeletsorába és a főtoronyt a Duna felől koszorúként körülövező, oszlopos szabad erkélyre.

A belső helyiségeknek ez idő szerint még nincs különös rendeltetésük de a zimonyiak e tekintetben többféle tervvel kívánnak a kormány elé lépni. Az oldaltornyok között, tehát a középtorony előtt, nemes arányaiban, jelentőségteljes architektúrájával válik ki az épület homlokdíszé: az oszlopos loggia, a fedett erkély, mely alsó díszítésében magába zárja a feliratos táblát is, míg erőteljes, míg erőteljes és jól alakított felső párkányára helyezett talapzaton Hungáriának kőszobra ül, jobbról-balról egy-egy oroszlánnal. Az emlékmű, melynek falfelületeit zománczozott nyers téglá borítja, – a jól elrendezett, színdús majolika címertpajzsokkal, a vert vasdíszítésekkel, az almási kőből készült párkányzatokkal és keretezésekkel, vörösréz tetőfedésével, megkapó színgazdag és festői képet nyújt. (...) Az emlékmű a franczia renaissance-ra emlékeztető változatos formáival, kellemes részleteivel, találó tagozásaival leleményes fantáziára vall. Teljes egészében pedig a szemlélőben azt a biztos tudatot kelti, hogy beláthatatlan időkre épült”.

Mindenképpen érdekes és élvezetes olvasni ezt a korabeli leírást, melynek szerzője a 19. század végén még teljes pompában látta a Hunyadi-tornyot, ám csupán néhány évtizeddel később, az első, majd a második világháborút követően mostoha sorsra jutott a díszes emléktorony: avatatlan kezek lecsupaszították, eltűnt erkélyéről a Hungária-szobor a két oroszlánnal, tetejéről az impozáns turalmadár meg a díszítések és a kispasztikák jó része. Maradt a csupasz torony a Gárdos nevű városrészben, mint afféle zimonyi építészeti kuriózum, amelyről szép kilátás nyílik a környékre. A nándorfehérvári csata 550. évfordulója jó ürügy lenne a felújítására, feltéve, ha megmozdulna valakinek a lelkiismerete...

Jung Károly

A NÁNDORFEHÉRVÁRI DIADAL ÉS A DÉLI HARANGSZÓ

A művelt nagyközönség és a köztudat századok óta úgy tudja, hogy a magyar és zsoldos hadak nándorfehérvári győzelme a török felett volt a közvetlen kiváltója a déli harangszó pápai elrendelésének és általános elterjedésének a keresztény világban. Szinte mindenki úgy véli, hogy a Hunyadi János törökverő hadvezér és Kapisztrán János egykori inkvizitor és hittérítő vezette hadi vállalkozás és fényes diadal elismeréseképpen szólnak meg félezer esztendeje minden délben a harangok. A közvélekedés tehát úgy tartja, hogy a magyar fegyverek erejét és győzelmét hirdetik minden délben a harangok a keresztény európai civilizáció ellen indított oszmán áradat ellenében.

Mint látható, igen szép hagyományról van szó, amelyre azonban árnyékot vet a történelmi valóság későbbi eseménysora: még száz esztendőnek sem kellett eltelnie, s máris következett Mohácsnál a középkori magyar állam össze-roppanása, s pár évtized múlva a győzedelmes félhold zászlaja lengett Buda ormán, csaknem másfél évszázadig. E hagyomány tehát csupán az ideiglenes keresztény győzelmet ünnepli az oszmán hódítások kezdetén, de azt oly erővel, hogy utána még felvirágozhatott Kelet-Közép-Európában Mátyás, egyébként Hunyadi János fia, uralma, amelynek reneszánsz fényei még beragyoghatták a magyarság reményeit az önálló államiság folytatásában. Hiú reményeknek bizonyultak egyébként, mert Mátyás pompában tündöklő országlása sokakat elvakított: a Balkánon már berendezkedő Oszmán Birodalom, miután nem sokkal a nándorfehérvári diadal előtt megadta a kegyelemdőfést a túlfinomult és dekadens Bizánc fővárosának, Konstantinápolynak, bosszút esküdött, s készülődött Magyarország újbóli megtámadására. Ezt azonban az ország nagyjai nem fogták fel teljes súlyával; meg is lett a következménye.

Nos, a nándorfehérvári győzelem pontos dátuma: 1456. július 22. A hírközlés akkori gyakorlatának megfelelően ez bizonyos idő elteltével jutott el Budára, ahová, szinte ugyanakkor, jutott el az akkori pápa bullájának üzenete, amely naponta háromszori, egymást követő harangszót rendelt el mindenütt, hogy a keresztény híveket a török veszély elleni fohászra, imádságra emlékeztesse. Ez

a véletlen időbeli egybeesés hozhatta aztán magával, hogy az akkor elrendelt harangszót a későbbi köztudat a diadal feletti öröm és hálaadás hangos híradásának fogta fel. A kérdéskör pontos adatai, mint általában lenni szokott, ennél valamivel összetettebbek. Éppen ennek körülménye és tisztázása okából született ez a dolgozat, vagyis, hogy mi a kegyes hagyomány, és mik a pontos tények.

Mint látható, az előbbi mondatokban nem arról volt említés, hogy az akkor uralkodó pápa, III. Calixtus a déli harangszót rendelte volna el a nándorfehérvári diadal egyetemes megünneplése és a keresztény győzelem okából. Ez annak ellenére van így, hogy nemrégiben, amikor a déli harangszó félezer éves jubileumát ünnepelte a magyarság és a civilizált Európa, egyházi méltóságok is az évszázados hagyományt emlegették üdvözlő szavaikban, s nem említették meg a pontos faktográfiát. Következik tehát III. Calixtus bullájának és az azt megelőző és kiváló történeti tényeknek ismertetése.

Az ifjú szultán, II. (Hódító) Mohamed Bizánc és Konstantinápoly felszámolása után (1453) természetesen nem állt meg. Nagyban készült arra, hogy belemarjon a keresztény Európába. Két évvel később már Szerbiában hódított, a következő célpont Nándorfehérvár volt. Az éppen akkor (1455) trónra lépő III. Calixtus pápa saját vagyonát, a pápai vagyont és aranykincset pénzzé téve azonnal keresztes hadjáratot hirdetett. Ugyanakkor fogalmaztatta meg híres bulláját, amely a későbbi déli harangszóval kapcsolatos, s amelynek értelmezése okozhatott némi zűrzavart ebben a kérdésben – természetesen az utókor előtt. Mivel a bulla szövege és pontos magyar fordítása rendelkezésre áll, érdemes lesz idézni a vonatkozó részletet:

„Ezekben az utóbbi években a keresztény név istentelen üldözője, a török zsarnok, Konstantinápolyt elfoglalta. Ott a kegyetlenségnek minden fajtáját elkövette. Dühének szabad folyást engedett nemcsak az emberek, hanem – mint-hogy a mi Istenünk ellen nem tehetett – az övéi és a szentek ereklyéi ellen. Gonosz szándékának megvalósítását teljes erővel azóta is folytatta, a keresztény népekre, amelyeket meg akart hódítani, egyre-másra csapásokat mért, úgyhogy napról napra új pusztításokról, új károkról érkezik hír.

De – ami még felháborítóbb – nem elégedett meg ezzel sem. Sőt felült a gőg szekerére, és újabban az egész keresztény világnak és nyugatnak elpusztítását vette eszébe, és ezért napról napra egyre hevesebben készült megtámadására. A leghőbb vágya, hogy Krisztus szent nevét a földről kiirtsa, és helyébe a gonosz kutyának, Mohamednek kárhóztos és borzalmas istengyalázását bevezesse.”

A kissé terjengős és szóvirágos szöveg további idézése helyett összefoglalva: Calixtus közli bullájában, hogy az egyház szembeszáll a törökkel, keresztes hadjáratot hirdet, melyben való részvételre buzdítja a kereszténységet. Közli, hogy a flottát már el is indította, s kibékülésre, egységre szólította fel a királyokat és a fejedelmeket. A továbbiakban arról beszél, hogy mindez csak Isten áldásával vezethet eredményre, ezért a vezeklést, a fohászt, az imádságot és

Nándorfehérvár 1521-ben (korabeli metszet)

Istennek tetsző cselekedeteket vár el a keresztényektől. Ez a hoszú fejtegetés tartalmazza az alábbiakat:

„Hogy az egész nép, fajra és nemre való tekintet nélkül, ezeknek az imáknak és búcsúknak részese legyen, megparancsoljuk és elrendeljük, hogy az összes városok, területek és helyek minden egyes templomában a háromórai és az esti ima között, tudniillik az esti imára való harangozás előtt, de legalább olyan tájban, egy vagy több zengő haranggal, hogy jól hallhatók legyenek, félórás időközönként háromszor harangozzanak minden egyes nap, ahogy este az Angyali üdvözletre harangozni szokás, és akkor ki-ki az Úr imádságát, azaz a Miatyánkot és az Angyali üdvözlét, vagyis az Üdvözlégy Mária, kegyelemmel teljest háromszor mondja el.”

Ennyit mond tehát a bulla az imára buzdító, háromszoros harangszóról, mely az Úr segítségét kérte a török elleni küzdelemben. A nándorfehérvári diadal csak egy hónap múlva következett be, arról a bulla kibocsátásakor a pápa nem tudhatott. Tehát a Budára érkező pápai bulla rendelete és a győzelem híre így kapcsolódhatott össze először a kortársak, majd az utókor emlékezetében.

S láthattuk, a pápai szövegben még nem déli harangszóról van szó, hanem délutáni, három óra utániról. A déli harangszó ugyanis néhány évtized múlva vette kezdetét, de már egy következő pápa rendelete alapján. Erről az alábbiakat tudják a források:

Mint a kérdés irodalma utal rá, a nándorfehérvári győzelem utáni lelkesedés egyre inkább csökkent, s az 1500-ban uralkodó pápa, VI. Sándor ugyancsak bullában hívta fel Európa figyelmét a kereszténységet veszélyeztető újabb oszmán hadjáratokra. Mint nemzeti történelmünkben tudjuk, addigra a két nándorfehérvári győztes hadvezér, Hunyadi János és Kapisztrán János is már halott, ők

nem sokkal a csata után a seregben pusztító pestis áldozatai lettek, de a század utolsó évtizedében Mátyás király is elhunyt, aki egyébként inkább más hódításokkal volt elfoglalva, mint hogy felmérte volna a török veszélyt. VI. Sándor pápa a bulla kibocsátása mellett elővetette III. Calixtus harangozást elrendelő bulláját, s azt módosította: az újabb keresztes hadjárat alatt immár délben szóltak meg a harangok a keresztény világban, örök időkre szólóan. Erről a pápai rendeletről Johannes Buchard pápai szertartásmester szentszéki naplója őrzött meg bejegyzést az utókor számára:

„Ugyanezen a napon (1500. augusztus 9-én) első ízben harangoztak délben a Város (Róma) minden plébánia templomában... a török ellen, ahogy a boldog emlékeztű III. Calixtus pápa bevezette, és szentséges urunk (VI. Sándor)... parancsolta meg ezt a harangozást, amit az év minden egyes napján mindörökké meg kell tartani.”

Tehát 1500 nyarától, ma már több mint ötszáz esztendeje szólalnak meg mindenütt délben a harangok a keresztény világban. A kegyes hagyomány, mint mondtam fentebb, csaknem fél évszázaddal korábbra, a nándorfehérvári fényes diadal utáni időre teszi ugyanezt, s sokan nem is szeretik hallani az előbbieken elmondott és szövegszerűen is idézett, történetileg és egyháztörténetileg igazolható pontos adatokat.

Állapítsuk meg tehát záradékol, hogy a két pápa, III. Calixtus és VI. Sándor volt a törökellenes harangozás elrendelője; az első egyik bullájában, a másik e bulla alapján kiadott szentszéki rendeletében. E történeti tények egyáltalán nem kisebbítik Hunyadi és Kapisztrán fényes nándorfehérvári haditettének súlyát és jelentőségét, a déli harangszó győzelmükhöz nemesedő félezer éves hagyománya ugyanis annak bizonyítéka, hogy az emlékezet évszázadokig, még a közbeeső másfél évszázadnyi török hódoltság ideje alatt is, számon tartotta a győzedelmes csata tényét.

Hunyadi János/Sibinjanin Janko

Nagy Imre

A VAJDASÁGI ELITMIGRÁCIÓ NÉHÁNY SAJÁTOSSÁGA

A kutatás a vajdasági értelmiség Magyarországra történő kivándorlásának okait és a bevándorlók beilleszkedésének körülményeit vizsgálja. A lekérdezett „értelmiségiek” főleg egyetemi végzettségűek, esetenként középiskolai végzettségű személyek voltak, akiket kérdőívezéssel (200 fős minta), valamint interjú segítségével (20 fős minta) kérdeztünk le. A kutatáshoz szükséges kérdőívezést nehézkes válaszadás jellemezte. Segítségül szolgált viszont, hogy e sorok írója maga is a kutatási terület alanya, jól ismeri a kivándorlás folyamatának problematikáját, az időszakos ingázás és a szocializálódás valamennyi nehézségét. A szülőfölddel fenntartott állandó kapcsolata, a határátkelön eltöltött hosszú órák és a bevándorló vagy ingázó „honfitársakkal” folytatott beszélgetések elegendő alapot szolgáltak ahhoz, hogy a vizsgált problémát mindmáig folyamatában, annak mélységében, gyakorlatilag a helyszínen vizsgálja.

AZ ÁTTELEPÜLŐK SZOCIO-DEMOGRÁFIAI SZERKEZETE

A vizsgált csoport kor szerinti megoszlásában 46%-kal a 32–39 éves korcsoport dominált, 20%-kal a 40–47 éves és 12%-kal a 24–32 éves korcsoport. Természetesen ez a csoportosítás erősen megkérdőjelezhető, hiszen az utóbbi korcsoportban még sokan egyetemisták, tehát esetükben eleve alacsonyabb részaránnyal kell számolni.

A bevándorló *magyar értelmiség valóban magyar*, amit a családi háttér is bizonyít. A megkérdezettek nagyszülei (apai és anyai ágon 97%-a) is, valamint a szülők is magyarok. Érzékelhető azonban, hogy az értelmiségiek *szülei még nem olyan arányban* értelmiségiek, mint gyermekeik, az apák foglalkozása 39%-ban szakmunkás, 28%-ban humán foglalkozású. Az édesanyák 29%-a humán foglalkozású s csak 9%-a szakmunkás, az egyéb foglalkozáscsoporthoz 53% tartozik.

A megkérdezettek gyermekeinek magas százalékaránya tanult magyarul, mind az általános, mind pedig a középiskolában (a *Valid Percent* alapján az általános iskolákban ez az érték 45–100%, a középiskolában pedig 55–100%).

Áttelepülésük előtt családi állapotukat tekintve az áttelepülők 40,8%-a nőlen, 5,3%-a elvált, 46%-a házas vagy mással él együtt. A házastársak 97%-ának anyanyelve magyar, 2,2%-a pedig szerb. A gyakorlat azt mutatja, hogy a vegyes házasságban élő házastársak vagy a vegyes házasságban születettek előszeretettel éltek azzal a lehetőséggel, hogy tőkéjük kimentése érdekében magyarországi területen kezdhettek vállalkozást („*bijtatott*” állampolgárság) a legnehezebb években. Letelepdedési engedély birtokában ők könnyen tudták hasznosítani magyar „identitásukat”, főleg azok, akik legalább törték a magyar nyelvet.

Iskolai végzettség tekintetében az értelmiségiek több mint fele (59%) egyetemi végzettségű. Közülük csak 4% végezte szerb nyelven az általános iskolát, 49% a középiskolát és 47% felső fokú tanulmányait. Végzettségüket tekintve 17,1%-a műszaki, 9,2%-a közgazdasági, pénzügyi, 2,6%-a jogi, államtudományi, 1,3%-a társadalomtudományi, 21,1%-a pedagógiai, 1,3%-a orvosi, állatorvosi, gyógyszerészeti, 5,3%-a művészeti (iparművészeti, képzőművészeti), 1,3%-a kereskedelmi, vendéglátóipari, idegenforgalmi végzettségű volt, és 14,5%-nak volt egyéb végzettsége az eljövétel előtt.

A többenemzetiségű környezetekben a kivándorlók csupán 21%-ának nem volt más anyanyelvű barátja. Talán ezzel a ténnyel utalhatunk egy későbbi megállapításunkra, miszerint még mindig vannak olyan fiatalok, akiknek nehézséget jelentett az államnyelv ismerete, és ami kismértékben bár, de kivándorlási indítékként kezelhető. A megkérdezettek 57,9%-ának szerb barátja is volt gyermekkorában, sőt 19%-uknak a szerb barátokon kívül más vajdasági nemzetiségi nyelvet beszélő barátja is (szlovák, ruszin, román). A felnőttek között is hasonló baráti kapcsolat alakult ki az 1990-es évek előtt, hiszen az áttelepülők többsége otthoni munkahelyén vegyes etnikumú környezetben dolgozott.

A válaszadók 17,5%-a dolgozott olyan munkahelyen, ahol a magyarok többségben voltak, vagy csak magyarok dolgoztak. A munkahelyi kapcsolatukat a megkérdezettek 70%-a jónak, kielégítőnek vagy nagyon jónak ítéli meg. Ezek többnyire vegyes kollektívák, amelyekben az emberek közötti viszony a nagyrészt jólétet biztosító hetvenes évek folyamán kiegyensúlyozott volt, s csak a háborús időszak folyamán, a nyolcvanas évek végétől kezdve mérgesedett el s vált feszültté. Ekkor családok, vegyes házasságok robbantak szét, s a kollektívák sem maradtak összetartóak.

A szocializálódás folyamata ugyanis a vegyes környezetben nehéz, de legyőzhető volt, s az újabb generációk egészen a kilencvenes évek elejéig egyre könnyebben alkalmazkodtak ehhez a környezethez, ami főleg a városokra volt jellemző. Ezeket a kapcsolatokat viszont az 1990-es évek elejétől (amelyről nem készült véleménynyilvánítás) a háború kitörését követően és a társadalom egyre ellentmondásosabb fejlődése nyomán másként ítélték meg a magyarok és a szerbek körében. Sok gond merült fel például a „magyar nemzetiség” kategó-

riának és általában a nemzetek-nemzetiségek hivatalos megnevezésének változása miatt, s még a magukat jugoszlávoknak¹ valló magyarokat sem tekintették megbízható hazafiaknak.

A válaszadásban 31:37,5% arányban oszlik meg annak megítélése, hogy az elvándoroltaknak származott-e hátrányuk abból, hogy magyar nemzetiségűek. Ez reális kép, hiszen a nem magyar közösségek, amelyekben a magyarok éltek, különböző módon reagáltak a kisebbségek „magyar” megnyilvánulásaira (saját pártok, kulturális intézmények, alapítványok, segély stb.), attól függően, hogy a nem magyar lakosoknak milyen volt a magyarságról alkotott képük, mennyire érezték magukat „nyeregben” a szerbség helyzetének megítélésében, és a válaszadók szubjektív megítélése is e közösségek hangulatától függött. A polgárháború megítélése, illetve elítélése a szerbekben komoly arroganciát, nemtetszést váltott ki, és a magyarok elítélését szülte.

A magyarságuk miatti hátrányt a kérdezettek 33,5%-a konkrétan is megjelölte. Hátrányként élte meg magyarságát a továbbtanulásban (nem vették fel az egyetemre dolgozni, vagy nem tanulhatott magyarul) 5,3%, munkahelyi konfliktus miatt (nem beszélhetett magyarul a kollégákkal) 1,3%, a munkahelyi érvényesülést, az előrejutást illetően 7,9%, a hivatalos helyen való nyelvhasználatban 5,3%, az utcai nyelvhasználatban 1,3%, a politikai zaklatás kategóriájában 1,3%, az utazási feltételekben (nem kapott útlevelet) 1,3%.

A háborútól való távolmaradás óhaja, a besorozástól való félelem egyik fontos tényezője a kivándorlásnak. A fiatal katonaköteles és a tartalékos állományban levő férfiak közül a behívó elől sokan idejében, szabályosan mentek külföldre, de voltak olyanok is, akik a katonai parancsot megtagadva már a nyugat-szerémségi frontról kerültek Magyarországra. Ezeknek státusa sokkal nehezebb volt Magyarországon, mint azoké, akik legálisan hagyták el az országot. Az amnesztia törvény azonban ezt a nehézséget megoldotta, s így sokan éltek is a hazatérés lehetőségével.

A szülőföld *életszínvonalát* közepes értékekkel² (5–6–7), míg az ország, illetve a Vajdaságban élő *magyarság életszínvonalát* a megkérdezettek 59%-a ítélte meg közepesnek vagy annál jobbnak (a megkérdezettek 43%-a 6–10 értékekkel jellemezte). Saját életszínvonalukat 60%-a közepesnek vagy annál magasabb szintűnek minősítette. Ez egybecseng az elvándorlás eseményeinek és okainak vizsgálati eredményeivel, mivel csupán 2–3% jelöli meg az elvándorlás indokaként a gazdasági vagy a jóléti okokat.

A MIGRÁCIÓS FOLYAMAT

Jugoszlávia az első világháborút követő időszakról fogva – megalakulása óta – állandó belső migrációval, valamint emigrációs folyamatokkal volt jellemezhető. A fejletlen vidékekről a fejlettebb vidékekre történő migráció dominált, ami egyrészt a fejletlen köztársaságokból a fejlett köztársaságokba való

vándorlásban, másrészt a falu–város migrációban nyilvánult meg. A magyar értelmiség tekintetében ez a folyamat vajdasági szinten jelentkezett. A fejletlenebb bánáti és bácskai községekből vándoroltak Szabadkára, Újvidékre vagy a két város vonzáskörzetében levő településekre. A Belgrádban, Szarajevóban, Zágrábban tanuló egyetemisták egy kisebb hányada nem tért vissza szülőhelyére.

A hatvanas évek gazdasági válsága szintén elvándorlásra készítette a jugoszláv lakosokat, ezúttal Nyugat-Európába. Természetesen a vajdasági magyarság egy része is vándorlásra kényszerült, közöttük azonban az értelmiségiek aránya viszonylag alacsony volt (orvosok, mérnökök).

A kilencvenes évek válsága politikai és gazdasági válság, vallási konfliktus, nemzetek és nemzetiségek kényszerültek elvándorlásra, egyrészt más tagkörtársaságokba, másrészt a világ minden tájára (Svédország, Kanada). A háborús pusztítások vándorlásra készítettek sok józan gondolkodású szerb értelmiségit is, ők szintén tömegesen vándoroltak ki.

A vajdasági magyar lakosok, és ezáltal az értelmiség intenzív elvándorlása, beleértve a Magyarországra való áttelepülést is, a kilencvenes évek elején, a jugoszláv társadalom sikertelenül végrehajtott rendszerváltása és a jugoszláv állam (JSZSZK) szétesése után zajlott, ezt a horvátországi, majd a boszniai és végül a kosovói polgárháború, illetve ez utóbbi által kiváltott NATO-bombázás követte.

A *kivándorlás gondolata* a bevándorlók nagy részénél 1991-ben vetődött fel, részben a JSZSZK-nak a rendszerváltásra tett utolsó sikertelen kísérlete (A. Marković-kormány), majd az ország szétesése s a JSZK európai felzárkózására tett sikertelen kísérletek bukása után (Panić-kormány) merül fel, megvalósítása viszont az 1991 és 1999 közötti időszakban történik, s a fenti eseményekhez kötődő két kivándorlási csúccsal jellemezhető. (Az elsődleges maximum 1993-ban, a másodlagos maximum 1999-ben jelentkezik.)

Az *elvándorlás okai* tehát egyértelműen a polgárháborúban, a nagymértékű inflációban, a korrupcióban és a személyi kultusszal fémjelzett, kilátástalannak látszó időszakban kereshető, ami 1988-tól kezdődően 2001 szeptemberéig, a kurzus bukásáig tartott. A felmérés mindezt teljes egészében alátámasztja.

A kivándorlás *célországaként* egyébként a megkérdezettek 82%-a Magyarországot nevezte meg, de sokan próbáltak kijutni Kanadába és Ausztráliába is. A kivándorlók egy része azonban Magyarországot csak „ugródeszkának” szánta; akiknek viszont a továbbutazás nem sikerült, Magyarországon telepedtek le.

Bár értelmiségekről van szó, a *nyelvi problémák* is elvándorlási indokként jelennek meg. Ez azzal magyarázható, hogy még mindig sok olyan középiskolás van, akiknek – főleg Észak-Bácskában – gondjaik voltak az államnyelvvél, s ezért szívesebben választották a magyarországi továbbtanulást. A kialakult

helyzetet illetően nem csekély azoknak a fiataloknak a száma sem, akik a válságos időszak kialakulása óta már nem is akarnak szerbül tanulni.

A migrációs folyamatok nyomon követhetőek már a nyolcvanas évek folyamán is, de az értelmiségiek jellemző elvándorlása 1991–1993-ra vezethető vissza. Ezt némileg alátámasztják a Magyarországon alapított kft.-k és bt.-k alapítási időpontjai is, amikor ugyanis a vajdaságiak (s itt nem csak a magyarokra és nem csak az értelmiségiekre gondolunk) megkezdték tőkéjük átmentését, az akkor már stabilnak mondható magyarországi bankokba. A tőke átmentését számos esetben a munkavállalási engedély, a letelepedés, illetve az állampolgárság igénylése követte.

A bevándorlás gazdasági indokoltságában az értelmiségieket főleg a közgazdászok, a mérnökök és az egyéb szakterületek reálbeállítottságú szakemberei képviselik.

A megkérdezettek 19%-a az *elköltözés okaként* is a háborút nevezte meg, az identitás megőrzését 14%-uk tartotta elsődlegesnek. A jobb jövő megteremtésének reményében 11%-uk vállalta a kivándorlást, a szakmai megfontolások az esetek 9%-ánál, az anyagiak pedig csak a megkérdezettek 8%-nál szerepeltek. Ez a megoszlás teljesen logikus, ugyanis a közvetlen háborús veszély elmúltával csökkent a kivándorlás mértéke, míg az 1999-es NATO-bombázás alkalmával ismét nőtt, de már nem olyan mértékben, mint a 90-es évek elején. Ez azzal magyarázható, hogy a magyarság a bombázásokat már a „probléma megoldásaként” próbálta megélni és átélni, várva a (politikai) rendszerváltást. A kivándorlás olyan intenzitása, mint a kilencvenes évek elején, a későbbiekben már nem volt érzékelhető.

A bevándorlók 95%-a egyből Magyarországra vándorolt ki, ami részben a közelség, a nyelv ismerete és a magyarországi rendszerváltást követő állapotok ismerete határozott meg, ugyanis az elköltözők 45%-a elegendő ismeretekkel rendelkezett (40%-a kevés ismerettel), ami csak egy részüknél (27%) származott a médiából.

A jelenlegi, az otthoni és a jövőbeli életkörülmények összehasonlításában a 8-10 értékszámokkal való minősítés növekvő tendenciát mutat. Míg az otthoni életkörülményeiket a megkérdezettek 23,9%-a, a jelenlegit 45%-a minősítette legmagasabb értékekkel, addig az öt éven belül bekövetkező javulást 62%-uk értékelte a legmagasabb értékekkel.

A kivándorlók nagy része (1/3-a), akik *megtervezték a kivándorlást*, csupán a biztonságot próbálták „megfogni”, s csak egy további 28% döntött a végleges áttelepülés mellett. A többi 15% a nem végleges vagy csupán munkavállalás céljából való áttelepülést választotta. Annak ellenére, hogy vizsgálódásunk nem öleli fel a kilencvenes évek végén visszatérők pontos számát, az okok többrétűek, de világosak: nem találták fel magukat a már új piacgazdálkodás körülményei között annak ellenére sem, hogy magyarokkal voltak körülvéve; idegennek

éreztek magukat, nem kapott mindkét házastárs munkát, szűkös anyagiak miatt mentek vissza, vagy a honvágý játszott szerepet visszaköltözésükben. Sok pedagógus visszajött, látván, hogy a fizetések Magyarországon sem túlságosan kecsesgetőek.

A kivándorlók környezete az elindulást megelőzően az esetek többségében semlegesen fogadta a kivándorlás tényét (36,8%), 26,3%-ában elítélték azt, s csak 13,2%-ban tartották pozitívnak. Akik elítélték, azok az idősek és a magyar politikai pártok szereplői voltak, s érvelésük logikusnak tűnt: minél többen mennek el, annál könnyebben asszimilálódik vagy tűnik el a magyarság. A családtagok 51,3%-ban megértően, de sajnálkozva vette tudomásul a kivándorlás tényét, s hasonló volt a barátok viszonyulása is, akik 82,9%-ban értették meg s támogatták őket döntésükben, míg a munkatársak viszonyulása árnyaltabb volt, ugyanis 19,7%-uk közömbös vagy elítélő, 59,2%-a megértő és támogató álláspontra helyezkedett. Nem tudni, hogy a vegyes etnikai összetételű környezetben a nem magyar lakosság hogyan ítélte meg a kivándorlás tényét. Voltak esetek, amikor a szerb nemzetiségű ismerősök megkérdezték, hogy „...vajon itt miért nem érzitek jól magatokat?”, „...bántott-e benneteket valaki?”, illetve csodálkoztak a kivándorlás tényén. A rendőr egy igazoltatás után megkérdezte: „...és most jobb-e, ott...?”

Az áttelepült értelmiségi minta tartózkodási minőségében 64,5%-ban már állampolgárságot szerzett, 25% letelepedési engedéllyel, 5% tartózkodási engedéllyel rendelkezett. A meggyorsult ügyintézés következtében azonban feltételezhető, hogy az igénylők nagy része azóta szintén állampolgárságot szerzett. A különböző módon tartózkodásra jogosultak egyfajta mozgásszabadságot, biztonságot élveztek a kilencvenes évek folyamán, amikor Jugoszláviát nemzetközi embargó sújtotta, kilépési illeték fizetésére kötelezték az országunkból kiutazó jugoszláv állampolgárokat.

A bevándorlás három hivatalos formájáról azonban elmondható, hogy érvényesítésük a gyakorlatban különböző. Az *(aktív) szabályosan* áttelepülőkön és letelepedőkön kívül számos vajdaságinak és ezen belül értelmiséginek (jogászoknak³) sikerült letelepedési engedélyt, sőt állampolgárságot szereznie, de azt a gyakorlatban nem vagy csak részlegesen és időszakosan gyakorolják. A jogászok legelsőként ismerték fel a munkavállalás, a kivándorlás és az állampolgárság megszerzésének lehetőségét, s ezt elsősorban maguknak megszerezték (de nem gyakorolják), sőt terjesztették is ennek lehetőségét, ami főként számos értelmiségi kivándorlását segítette elő. A *passzív* letelepedők és állampolgárok, akik csupán „papíron”, hivatalosan vándoroltak be (telepedtek le vagy folyamodtak állampolgárságért) és használják ki ezeket az előnyöket lényegében viszont csupán lehetőségük van a letelepedésre és az állampolgárságra. Az értelmiségieknek nagy hányada kétoldali vállalkozó, akik a letelepedési engedély birtokában vállalkozásukat könnyebben tudják működtetni. Közülük sokan kétlaki, *ingázó* „állampolgárok”. Gyakorlati azok az esetek is, amikor a letelepe-

dési engedéllyel rendelkezők *csak a gyermekeiket taníttatják*, lakást vásárolnak itt (többnyire Szegeden, Budapesten), maguk egyelőre maradnak. A „két lábon állás” módszerét választva egyrészt befektetik tőkéjüket, s így Magyarországon is teremtenek egy (második) biztonságos otthont, másrészt gyermekeik számára is saját „fészekről” gondoskodnak.

Nagyszámú fiatal és középkorú áttelepedő vagy már áttelepedett szüleinek is elintézte a letelepedést, hogy azoknak az egészségbiztosítást, az orvosi ellátást könnyebben tudja megszervezni.

Az állampolgárságot (*kettős állampolgárságot*) megszerzők „második útlevelüket” befektetésre, ingatlanvásárlásra (föld, szőlő, erdő), valamint Magyarországról a nyugat-európai államokba való továbbutazásra tudják felhasználni.

BEILLESZKEDÉS AZ ÚJ KÖRNYEZETBE

Az áttelepedők területileg főleg Észak-Bácskából, a Tisza menti településekről és Újvidékről származnak, de jelentős a számuk a Bánátból érkezőknek is (Muzslya, Pancsova, Székelykeve). A letelepedők koncentrációja Magyarországon túlnyomórészt a Szeged–Kecskemét–Budapest tengely mentén regisztrálható.

A bevándorlók többségükben egyedül, család nélkül érkeztek (43%), a teljes család átköltözését a megkérdezettek 21%-a vállalta. Jól érzékelhető tehát, hogy a betelepülők közül sokan egyedülállók, illetve előbb csak a családfő érkezett, a család többi tagja pedig később vándorolt be.

A bevándorlás pillanatában a megkérdezettek közül 50%-nak volt rokona, barátja (39,5%) és ismerőse (63%), így nagy részük támogatást is kapott az áttelepedéshez, s a szállásadásban való kezdeti támogatás arányosan oszlik meg azok között, akik a szállást adták (szülő, barát, ismerős, házastárs, segítő szervezet vagy egyesület).

Magyarországra érkezésük előtt a letelepedők 18,4%-ának volt csak szavalt munkahelye. Bár a *munkahely megszerzése* kezdetben általános gondként jelentkezett (a megkérdezettek több mint fele találkozott ezzel a problémával, s az ismeretség hiánya is 47%-uknál hátráltatta a gyors beilleszkedést), a bevándorlóknak hirdetés útján (23,7%), barátok segítségével (14,5%), ismerős által (23,7%) és egyéb úton (25%) sikerült munkahelyet találni.

Az áttelepülést követően a vajdaságiak beilleszkedési problémái túlnyomórészt nem anyagi eredetűek, hiszen a válaszadók felénél kevesebbnek (41%-nak) volt anyagi problémája, és figyelembe véve az 1-től 10-ig terjedő értékelési skálát, a megkérdezettek 50%-a anyagi gondjait csupán alacsony értékkel minősítette. A válaszadásból kiderül továbbá, hogy 45%-uknak nem volt lakásproblémája, ugyanis *lakáshelyzetüket* a szülőföldön történt sikeres ingatlanértékesítés megoldotta. Nagy részük a kilencvenes évek elején jól el tudta adni ingatlanát, helyette Magyarországon komolyabb ingatlant tudott vásárolni. Ennek alapján teljesen logikus, hogy a megkérdezettek 60%-a magyarországi lakásukban már tulajdonosként él, ami kimondottan sikeres megoldásnak mondható.

A *beilleszkedés sikerességének* megítélésében 40,8% a küzdelem és a kompromisszumok árán történő beilleszkedést jegyezte meg, s csak 9,2%-nak nem vagy csak részben sikerült beilleszkednie.

Ez a magyarországi *másfajta értékrenddel magyarázható*, amit a válaszadók 44,7%-a jelölt meg. Sokan a kapcsolatok hiányát (36,8%), az idegennek tűnő mentalitást (34,2%), a megélhetési gondokat (21%), a munkahely miatti gondokat (9,2%), a honvágyat (19,7%), valamint a lakásgondokat (21%) jelölték meg fő problémaként.

A *letelepedés foglalkozási szempontból* mondható sikeresnek, mivel a Vajdaságban (végzett) művelt foglalkozásokhoz viszonyítva nem történt lényegesebb változás. Az utóbbi években váltási folyamat indult, amelyben az alacsony keresetű, korábban humán foglalkozásúak vállalkozásba fognak, otthagynak például kórházat, kutatóintézetet, középiskolát. A megkérdezettek 34,2%-a változtatott munkahelyet ittléte óta, közülük 18,4% egyszer, 5,8% kétszer, 6,6% pedig háromszor. Jelenlegi munkahelyén a bevándorlók 76,3%-a képzettségének megfelelő munkahelyen dolgozik.

Az *új, magyarországi* munkahelyen a kapcsolatokat jónak (51%), illetve kielégítőnek (15%) ítélik meg. Ez egyébként összhangban van a korábbi, otthoni munkahelyi kapcsolataik megítélésével is. Az egyébként könnyen szocializálódó vajdaságiak, ezen belül az értelmiségiek a magyarországi munkahelyi kapcsolatokon túl a szocializálódási lehetőségeket ítélik nehéznek, illetve ez jelent sokaknak problémát.

Az ügyintézés 52%-uknak okozott komoly vagy nagyon komoly gondot, a helyismeret hiánya és a hivatalos kommunikációs problémák pedig minimális jelentőségűek a letelepedés folyamatában.

A *munkahelyen kívüli szocializálódás a beilleszkedés sikerességének egyik kulcskérdése. A vajdaságiak ugyanis a multikulturális és többnemzetiségű környezetben erősen szocializálódtak.* L. társas élet a hét bármely napján, széles körű, ezen belül jószomszédi kapcsolatokkal, vendéglői kártyapartikkal, mindezek homogén vagy vegyes etnikai környezetben. (Természetesen a szocializálódás a város és falu között lényeges különbségeket mutatott otthon is.)

Úgy tűnik, ezt a beilleszkedési problémát a kérdőívre adott válaszokon túl az interjúk még jobban alátámasztották. Megállapítható volt, hogy Magyarországon a barátkozás megítélése, a kapcsolatok kialakítása más, mint a Vajdaságban. Hűvösnek, inkább távolságtartónak találják a vajdaságiak az itt élők válaszreakcióit a közeledési szándékkal szemben. S ez az, ami a bevándorlókat, értelmiségieket inkább a többi bevándorlóval való közösség kialakítására készíti. Honfitársaik körében barátkoznak inkább, 67%-uk talált magának vajdasági barátot, bár a magyar kollégákkal való társaság vállalása is hasonló arányban jelentkezik. Ezzel kapcsolatban elmondható, hogy a 90-es évek elején a vajdasági értelmiség találkozóhelye Budapesten a Moszkva térhez közeli, valamikori

Marxim vendéglő volt, ahol megtalálhatták a humán, a műszaki és az egyéb értelmiségi kört is, sőt a vajdasági kollégáik is ide jártak át, hogy találkozzanak az újvidéki, a zentai, a szabadkai ismerőseikkel. Hasonló jellegű találkozóhely a szegedi Mójó vendéglő (zentai székhelyét Szegedre helyezte át), valamint a Vajdasági Magyarok Mulatsága is, amit a valamikori VMDK (Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége) szegedi tagozata évente kétszer szervez meg.

A fiatalabb bevándorlókkal és a végzős egyetemistákkal készített interjúk is alátámasztják ezt a megállapítást.

A letelepedő értelmiségiek többnyire *elégedettek életszínvonalukkal*. Az elégedettséget jelző osztályozás eredményeit tekintve a megkérdezettek 7,8%-a (2–4 értékekkel) elégedetlen életszínvonalával, 39,5% a közepes értékekkel (5–6–7) jelölte életszínvonalának minőségét, és 27,6%-uk a legmagasabb (9–10) értékkel minősített. Az elégedettség kielégítőnek mondható, tekintettel arra, hogy 79% a közepesnél (5) magasabb értékekkel (6–10) minősítette életszínvonalát.

Az „elégedettség” szempontjainak elemzéséből is kiderül, hogy az áttelepülők többnyire elégedettek: lakhelyükkel (lakásukkal, házukkal) a megkérdezettek 70%-a, a lakókörnyezettel pedig 75%-a elégedett, figyelembe véve a 6–10-es értékek gyakoriságát az értékelési skálán.

A munkahelyükkel 73% elégedett, sőt ezen belül 35% a maximális 9–10-es értékkel minősített.

A közbiztonság tekintetében 70% elégedett, a demokrácia működésével pedig a megkérdezettek 61%-a, ám a teljes elégedettség itt hiányzik, ugyanis 9-es és 10-es értékekkel a válaszadók csupán 16%-a minősített.

Az elégedettség megítélésének összehasonlító elemzése azt mutatja, hogy a bevándorlásként beállt változással kapcsolatban a válaszadók többségének megítélése pozitív.

Általánosságban véve magyarországi érvényesülésükkel a letelepedők 73%-a elégedett, s a régi és az új környezet közötti különbség megítélésében az új helyzetet jobbnak, megfelelőbbnek értékelték.

A megkérdezettek 43,4%-a nem tapasztalt *megkülönböztetést* a bevándorlókkal szemben, sőt 42% nem érezte azt, hogy vajdasági származásának lett volna befolyásoló szerepe. Megkülönböztetést érzékelt viszont a megkérdezettek kisebb hányada mind pozitív, mind pedig negatív értelemben.

A pozitív megkülönböztetést többségük a magánkapcsolatok alakulásában, a nyelvismeretben és otthoni helyismeret kapcsán álláskeresésnél tapasztalta, a negatív megkülönböztetés a hivatalos helyeken, az álláskeresésnél, a hétköznapi életben (bizalmatlanság) volt jellemző. Az interjúkból kiderült, hogy az iskolás gyerekeknek (középiskolások esetében is) volt negatív megkülönböztetésben részük „jugó” vagy „szerb”, sőt „albán” mivoltukat illetően.

Valamennyi áttelepült általában a honfitársaival barátkozik (56,6%), bár jelentős azok aránya is, akiknek már van magyarországi társaságuk (31,6%).

KAPCSOLAT AZ „OTTHONNAL”

Az elvándorlásra kényszerült vajdaságiak élénken figyelik az otthoni társadalmi-gazdasági változásokat, s gyakorlatilag ők is – bár csak távolról – „részét” képezik azoknak. Azok viszont, akik gyakran hazajárnak, teljes mértékben részesei a még forrongó társadalmi-politikai életnek. A miloševići rendszer megbuktatására kiírt választásokkor a határforgalom, valamint a határátjárón folytatott beszélgetések alapján ítélve az értelmiségiek nagy számban vettek részt a választásokon.

Az otthoni állapotokkal kapcsolatban a válaszadók talán kicsit szkeptikusak, és csak rosszabbodást véltek felfedezni. Ez érthető, hiszen a kérdőívzésre a 2001-ben történő részleges változások előtt, a frissen befejeződött NATO-bombázások után került sor.

A gazdasági helyzet a válaszadók többsége szerint (71%) rosszabbodott, 21% szerint nem változott. Érdekes módon a megkérdezettek 5%-a az otthoni gazdasági helyzet javulását tapasztalta.

A politikai helyzet értékelését illetően csaknem tíz százalékkal kevesebben (61%) vélték rosszabbnak, mint a gazdaságit, de jelentősen növekedett azok aránya, akik javulást érznek (21%).

A kisebbségek helyzetében történő változásokat 72,4% tartotta kedvezőtlennek, 23,7% változatlanak, 1% pedig javulást vélt.

A kisebbség sorsának megítélésében a válaszadásban 50% a magyar ajkú lakosság fogyását látja a legfontosabb problémának, a beolvadás veszélyét pedig 32% tartotta valószínűbbnek, s csupán 5% hitt a jelenlegi szint megmaradásában.

Magyarságuk megítélésében („Miért tartja magát magyarnak?” – több válaszra volt lehetőség) a származást 72% tartotta fontosnak, az anyanyelvet 68%, a magyarságérzetet 47,7%, a magyar környezetet 17,1%, a magyar kultúrát 15,8%.

Az áttelepülési szándék lényegesen változott az utóbbi éveket tekintve. A demokratizálódási folyamatok holtpontról történő elmozdulása véleményünk szerint nem fogja vándorlásra készíteni azt a korosztályt, amely a kilencvenes évek elején indult el. Inkább a tanuló ifjúság, a magyarországi egyetemeken tanuló vajdaságiak lehetnek a potenciális letelepedők, akiknek jóval szélesebbek az elhelyezkedési lehetőségeik.

Felmerül a kérdés, hogy a 2000. októberi események (a miloševići rendszer bukása) után is így vélekednének-e a vajdasági bevándoroltak. Gyaníthatóan nagy többségük a várakozás álláspontjára helyezkedik a kérdés megítélésében, s minthogy a jugoszláviai események egy helyben topognak, nem lehetünk meggyőződve a gyors visszatelepülés szándékáról. A szülőföld anyagi gondjai továbbra is fennállnak, éppen azokban az ágazatokban, amelyeket az idevándor-

roltak annak idején ott hagytak. Ezt a megállapítást támaszthatja alá az a tény is, hogy a jövőkép megítélésében aránytalanul nagy (31%) azoknak a száma, akik nem tudják, mitévők legyenek, maradnak-e, vagy visszatérnek a szülőföldre. Ennek ellenére a vajdasági értelmiség megerősíti *vajdasági identitását*: a kifejezetten vajdasági magyar identitást több mint 70% tartja még mindig jellemzőnek vagy nagyon jellemzőnek (4–5 kategória), s csak 14,5% közepesen jellemzőnek.

Az *európai identitás* fogalma (2001-ben) még csak a válaszadók 34%-ánál jellemző, bár a 15,8% esetében tapasztalt 4-es kategóriával összesítve a bevándorlók fele tartható európai szellemiségűnek. Az *áttelepült* identitást csupán 21% vállalja s tartja nagyon jellemzőnek. Nem vállalják azt sem, hogy *asszimilálódtak*, sőt ez a válaszadók több mint 60%-ánál kevésbé vagy egyáltalán nem jellemző.

Az identitásmegnyilvánulást illetően 31,6% egyformán otthon érzi magát mind a szülőföldön, mind Magyarországon, 27,6%-a pedig inkább Magyarországon, ami főleg a fiatalok álláspontját tükrözi. A *szülőföldhöz való viszonyt* és a kötődést a kapcsolattartás alapján értékeltük. A megkérdezettek 9,2%-a hetente, 10,5%-a havonta kétszer, 23,7%-a havonta, ennél ritkábban pedig 24,4%-a tart telefonon, elektronikus postán vagy személyes látogatás formájában kapcsolatot az otthoniakkal, sőt 63,2% havonta vagy havonta többször jár vissza a Vajdaságba. Nem vizsgált tény, de a határforgalom alapján megállapítható, hogy a Szegeden, illetve a határ régióban élő vajdaságiak hetenként járnak haza. Ez természetesen a két lakóhely közti távolságtól is függ. A dél-alföldi lakhelyű észak-bácskai vagy észak-bánati származásúak gyakrabban járnak haza, mint például a Budapesten vagy távolabb élők. A tanulmány írásának éveiben e sorok írója átlagosan 62 Magyarországra vándorolt személyt tudott összeszámolni saját szülőfalujában a jeles ünnepek alkalmával rendezett vigadalmakon, ünnepeken (templombúcsú, kirakodóvásár, Illés-napi ünnep stb.).

A bevándorlók *jövőképe*nek kialakítására jellemző, hogy életkörülményeik alakulását 86%-uk felfelé ívelőnek találja. Bár a valódi letelepedés és a megnyugvás jellemzi a válaszadók 59,2%-át (47,4% végleg Magyarországon kíván maradni, 11,8% Magyarországon belül más településre szándékozik költözni), csak 5% kíván visszatérni szülőföldjére, 30% viszont nem tudja, mitévő legyen.

A megkérdezettek 48%-a akár vissza is térne szülőföldjére az alábbi feltételek megléte esetén:

- gazdasági fellendülés, magasabb életszínvonal
- a politikai helyzet javulása (kisebbségek helyzete)
- ha lenne jövő, létezne perspektíva
- szakmai érvényesülés, előrejutás biztosítottasága
- ha nem lenne nemzetiségi megkülönböztetés

- ha a határokat megváltoztatnák
- a társadalmi fejlődés, oktatás színvonalának javulása
- biztos megélhetés, megfelelő anyagi körülmények
- ha az ország autonóm lenne.

Az interjúk alapján észrevehető azonban egy asszimilálódási, a magyarországi életmódot teljesen elfogadó folyamat is, ami a magyarországi szocializáció sajátosságainak átvételét jelenti, elhagyva így a sajátos vajdasági jelleget. Ezt a folyamatot vélhetően a magyarországi életkörülmények, „mindennapok” (munkaidő, a családok hétköznaponkénti rövid, délutáni együttléte, esetenkénti bezártság) okozzák, ami főleg a második generációnál tapasztalható.

ÖSSZEGZÉS

A vajdasági értelmiségiek migrációjának vizsgálata kisszámú minta alapján készült, amit a kutatás időszakában tapasztalható tartózkodás és félelem jellemezett, s ezért a kérdőívek kitöltésének 10–12%-os visszautasítását jelentette.

Ennek ellenére, a vizsgálódás után levont következtetések rávilágítanak az elvándorlás, de főleg a beilleszkedés körülményeire.

Véleményünk szerint az értelmiség elvándorlása nem mondható gazdasági migrációnak, bár ezek az elemek is dominálnak. Inkább az identitás fenntartása, a kultúridentitás megőrzése, az új generáció magyar kultúrközegben történő képzése a jellemző kivándorlási motívum. Hipotézisünket, ami az elvándorlás okainak körvonalazására vonatkozott, nem volt nehéz bizonyítani. Más kérdés azonban, hogy a bevándorlás utáni beilleszkedés mennyire volt sikeres, milyen problémák merültek fel ezzel kapcsolatban, és a fenti célok megvalósíthatók-e az új, megélt környezetben, nem jelent-e az identitáscsapdát a második generációra nézve.

JEGYZETEK

¹ A JSZSZK 1974-es alkotmánya alapján adva volt a lehetőség, hogy az állampolgár jugoszlávnak is valhatta magát.

² Tizes skála

³ Azért említem a jogászokat, ügyvédek, mert legelőször ők ismerték fel a letelepedési formások bürokratikus útvesztőjén való eligazodást, s így ők kezdték el intézni a letelepedést és a honosítást.

Káich Katalin

A MAGYAR SZÓ HÁROM HÓNAPJA

Napilapunk a művelődés/közművelődés, globalizáció, etnocentrizmus és az internetkultúra világában

A kultúra mint egy közösség szellemiségének letéteményese, lett legyen az vallási, nemzeti, etnikai stb., meghatározó szerephez jut már ma is, de az elkövetkezőkben még inkább, mindenekelőtt abból a szempontból is, hogy mennyire tudja kivédeni, megvédeni a nevezett közösség sajátosságait, a csak rá jellemző megnyilvánulásokat a globalizálódás olvasztótégelyében való elmerüléstől, feloldódástól, az emberiség kultúratlaszáról való végleges eltűnéstől. Éppen ezért tartottuk szükségesnek, hogy a vajdasági magyarság egyetlen napilapját, a *Magyar Szót* vizsgálódásunk tárgyává tegyük a művelődés és közművelődés, a civilizációs folyamatok és a globalizálódás, az etnocentrizmus és a cyberkultúra jelenlétét, illetve hiányát illetően, választ keresve arra vonatkozóan, hogy milyenek az esélyei a vajdasági magyarságnak, amikor arról van szó, hogy az európaizálódás és a globalizálódás útján elindulva egy olyan civilizációs közösség tagja lehet/lesz, amely a kulturális identitás megőrzésének szempontjából csak azoknak a közösségeknek kedvez, amelyek a sajátos tartalmakat és a specifikumokban megnyilvánuló lényegét képesek lesznek megőrizni, illetve a kialakuló egységes kulturális folyamatok részévé tenni.

Az elemzés alapjául a 2005. október 15-e és 2006. január 15-e közötti periódusban megjelenő Magyar Szót vettük, nevezetesen a művelődés/közművelődés okán közzétett írásokat a Szabadka, Tiszavidék, Szabadidő és a Művelődés rovatban, valamint a Képes Ifjúság, a Kilátó és a Tarka Világ című mellékletben.

Egyébként a napilap 2004 második felétől kezdődően átkerült a Magyar Nemzeti Tanács hatáskörébe és a több lépcsősre tervezett érdemi megújítása, átalakítása a következő év őszén vette kezdetét, amikor a Képes Ifjúság a továbbiakban a Magyar Szó szerdai mellékleteként látott napvilágot. A realizált innováció célravezetőnek bizonyult, lévén hogy jelentősen megnövekedett a szerdán megjelenő újság példányszáma.

Közművelődésre, művelődésre vonatkozó cikkeket, rövidebb-hosszabb riportokat, esetleg kommentárokat – ezt egyébként elég ritkán – nemcsak a vizs-

gált rovatokban és mellékletekben találunk, hanem a Hétvége, illetve a Közelkép oldalain is. A központi helyet elfoglaló Közelkép például alkalmanként olyan riportokat, interjúkat közöl, melyek az egész Vajdaság kulturális életét érintő jelenségeket veszik számba, mutatják be. A 2005. október 29–30-i, szombati–vasárnapi számban a vajdasági színjátszás kérdéskörének egy-egy aspektusával foglalkozott az újság, nevezetesen a Pataki Gyűrű díjra javasoltakat mutatta be Mihályi Katalin és Tomó Margaréta. A hét témájaként szerepelt A színház – nemzeti sorsunk tükre című eszmefuttatás illetve a hét interjúja, melyet Kovács Frigyessel készített ugyancsak Mihályi Katalin annak okán, hogy egy szabadkai székhelyű Délvidéki Magyar Nemzeti Színház létrehozása szükségességének lehetőségeit, valószínűségének esélyeit szemrevételezve netán valamiféle konklúzió levonását is elvégezhesse.

A Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok tanácskozásán részt vevő Balázs Gézával, valamint Szűts Lászlóval is készült heti interjú, főleg a nyelvhasználat problematikájára vonatkozóan (2005. okt. 22–23., 7. p.). A népi hagyományok ápolásáról, megőrzéséről szóló, illusztrációkkal gazdagított írásoknak is helyet adott a Közelkép. Gergely József mutatta be ugyancsak képfelvételekkel egybekötve például a csókai Móra Ferenc Művelődési Egyesület tevékenységét (2005. dec. 14., 11. p.).

A hétvégi melléklet igen sokrétű tartalmaknak ad helyet. Alkalomadtán azonban még címlapjára is felkerül egy-egy olyan képanyag, mely nem a politikum tárgykörébe sorolható, hanem művelődési tartalmak közvetítésére vonatkozik. Ilyen volt a 2005. október 29–30-i szám a halottak napja alkalmából, meg a karácsonyi szám, mely a Kilátóval együtt több, az ünnepel kapcsolatos írással adózott e jelentős keresztény ünnepkör megtartásának.

Közérdekű, művelődéssel kapcsolatos írást hozott a 2005. november 19–20-i szám a nagyikikindai Popović-könyvtárról, melynek azonban politikai sűrűlőadások okozta felhangjai is voltak.

Az új könyvek és CD-k megjelenéséről bővebb tájékoztatók nemcsak a Művelődés, hanem a Hétvége oldalain is találhatóak. Az MTI kultúrára vonatkozó anyaga között is tallóznak a Hétvége összeállítói, és a szerintük releváns európai eseményekről való tudósításokat ezek alapján prezentálják (2005. okt. 15–16., XI. p. Harold Pintéré a 2005-ös Nobel-díj).

Helytörténettel kapcsolatos írások is megjelennek olykor ebben a mellékletben, amelyeknek szűkebb értelemben vett mondandója műemlékvédelmi jellegű (dec. 17–18. III. p. A kastélylakók álma, dec. 10–11. A szabadkai zsinagóga).

A vizsgált periódusban a hivatalos magyar nyelvhasználat kérdéskörével kapcsolatos tennivalókról nemcsak az aktuálpolitikai írásokban olvashattunk, hanem szélesebb kontextusban tárgyalva is helyet kaptak azok napilapunk hasábjain. A Hétvégében terjedelmes írásokat szenteltek ennek a témának a körbejárására. Pressburger Csaba az Egyetemi előadások magyarul (okt. 29–30.,

III. p.), valamint A bíróságon is magyarul (dec. 10–11., III. p.) című írásaiban – ez utóbbi interjú volt dr. Korhecz Tamással – közvetett módon ugyan, de mégiscsak a vajdasági magyarok nyelvhasználatának lehetőségeinek perspektíváit vette számba, mindenekelőtt a közigazgatásban, valamint a felsőoktatásban.

A Tiszavidék és a Szabadka oldal általában a helyi közművelődésre, esetleg művelődésre vonatkozó hosszabb-rövidebb írásokat közöl, melyek elsősorban a hír, illetve az interjú kategóriába tartoznak. Megesik azonban az is, hogy csupán egy-egy kép meg a velejáró képaláírás tudósít igen jelentősnek is mondható művelődési eseményekről. A közölt szövegek a közművelődés/művelődés széles spektrumát mutatják. Az amatőr, valamint a hivatásos magyar színjátszás, a zenei élet megnyilvánulási formái (klasszikus zene, népzenei és egyéb rendezvények), a különböző közlemények az esedékes vagy már megtörtént kulturális rendezvényekről, mint amilyenek a kiállítások, könyvbemutatók, szabad líceumi előadások, irodalmi estek stb., a művelődési intézményeink beléletére vonatkozó információk, az iskolákról, iskolai vetélkedőkről szóló beszámolók, például a Szarvas Gábor nyelvművelő verseny (okt. 20., 9. p.), illetve a hétvégi történelmi vetélkedő Adán (dec. 7., 9. p.). Itt-ott megjelennek a cyberkultúra meghonosítására vonatkozó kezdeményezések is. (Tiszavidék, 2005. okt. 26., 9. p. Új virtuális Zenta az interneten), de található könyv- és filmnépszerűsítő rovat is természetesen színházi- és moziműsor-ajánló is.

A felsoroltakból arra lehetne következtetni, hogy mind Szabadkán, mind pedig a Tiszavidéken igen mozgalmas és tartalmas közművelődési/művelődési élet zajlik, azonban nagy ritkán olyan tudósítás is megjelenik, amely a befogadás kérdését feszegeti, s ilyenkor az is kiderül, hogy az egyes rendezvények látogatottsága igencsak foghíjas még akkor is, ha „művészeti eseményről” van szó. Vagy éppen azért (nov. 8., 9. p. Az igénytelenség netovábbja)? Mindezeket figyelembe véve tehát az elkövetkezőkben olyan elvárásoknak is eleget kellene tenniük a Magyar Szóban megjelentetett, művelődésre vonatkozó írásoknak, melyek a befogadás kérdéskörét alaposabban megvizsgálják, ugyanis ellenkező esetben egy virtuális művelődési életre vonatkozó adatokat kap az olvasó, s nem a valós helyzetet ismeri meg a közleményekből. Ahhoz azonban, hogy a teljes értékű beszámoló megszülethessen egy-egy művelődési rendezvénnyel kapcsolatban, arra is szükség van, hogy a beszámoló készítője végig jelen legyen az eseményen, s ne az előre elkészített program alapján írja meg tudósítását, mert a lefolyó események néha különböznek a programban foglaltaktól, és ilyenkor a megjelentetett írás nem a megtörtént eseményt rögzíti. Ilyen volt például a 2006. március 16-án **szb** tollából közzétett Áldott legyen emléke! című írás, melyből egyértelműen kiderül, hogy a tudósító nem volt végig jelen a tudósítandó eseményen, ugyanis nemcsak a rendezvény központi előadását felejtette el megemlíteni, hanem a belgrádi magyar nagykövetség képviselőjében megjelent Ruzs Radovánról sem tett említést, aki pedig Gyurcsány Ferencnek a határon

túli magyarokhoz írt levelét olvasta fel, amiről a műsorról kiadott program természetesen nem tartalmazott információt.

Az utóbbi időkben egyébként igen gyakran megesik, hogy az újság sok pontatlanságot közöl. A nevek elírása vezető helyen említhető. Megengedhetlennek tartjuk például, hogy a vajdasági, sőt az egyetemes magyar színháztársaság szempontjából is kiemelkedő helyet elfoglaló, nemrég elhunyt Romhányi Ibit Ibolyára keresztelje a figyelmetlen újságíró. Annyit mégiscsak illik tudni, hogy a Romhányi Mária névre keresztelt színművésznőnk *az Ibi*, nem pedig az Ibolya művésznevet vette fel, amikor a világot jelentő deszkára lépett.

A Szabadidő oldal meg a Tarka Világ mindenekelőtt közművelődési célokat szolgál. Különösen a Tarka Világra vonatkozik ez: többek között a történelmi, a földrajzi tudnivalók meg az utazás, étkezés, és az olvasás népszerűsítését is felvállalja. A különböző élettevékenységgel, emberi viselkedéssel járó tudnivalók is helyet kapnak az oldalakon. Az internet meghatározó szerephez jut ebben a mellékletben, abban az értelemben, ahogyan erről Pajor Enikő értekezett nemrég a Szegeden 2006. március 6-a és 8-a között megrendezett nemzetközi tudományos tanácskozáson, melyet A kultúrák közvetítés elmélete és gyakorlata címen tartottak meg. A cyberkultúra lehetőségeit fejtegetve az előadás arra hívta fel a figyelmet, hogy az internetre úgy is tekinthetünk, mint egy nagy könyvtárra, amelynek olvasóterme világméreteket ölt, a rákapcsolódó személyek pedig használhatják, olvashatják a rajta őrzött dokumentumokat, sőt saját szellemi termékeiket is elhelyezhetik rajta. A Tarka Világ a felhasználók közé tartozik ugyan, viszont a megjelentetett népszerűsítő írások révén a vajdasági magyar olvasók kitekinthetnek a nagyvilágba, ha már a bezártság okán csak keveseknek nyílik alkalmuk például arra, hogy az utazások révén tegyen szert bizonyos ismeretekre.

A Szabadidő oldal általános művelődést szolgáló, rövid közleményei által kínál olvasóinak olyan ismereteket, melyek például a tudománytörténet, a művészettörténet, a művelődéstörténet bizonyos jelenségeinek népszerűsítését is lehetővé teszik. Az Idézzük... című rovat a világszerte ismert gondolkodók, művészek, írók magvas mondásainak publikálásával viszont, ha csak igen kicsiny mértékben is, de köztudatba helyez olyan, az általános műveltség szempontjából releváns személyeket, akikről az átlagembernek vajmi kevés tudomása van.

A Művelődés a 11. oldalra került a Magyar Szóban. Ezt akár jelzésértékűnek is tekinthetjük arra vonatkozóan, hogy napilapunk számára mit jelent a vajdasági magyarság művelődési életének alakulása s az arról való tudósítás. Az oldalon közzétettek egyébként megpróbálják tetten érni mindazt, ami tartomány-szerte történik a közművelődés/művelődés szempontjából. Mindenekelőtt olyan írásokról van szó, melyek a Vajdaság összefüggésében fontosnak ítélt kulturális tevékenységet vesznek számba hírek, tudósítások, interjúk, beszámolók formájában. Ezek közé tartoznak a hivatásos színházaink tevékenységével kapcsolatos

hosszabb-rövidebb információk, a jeles napokról, dátumokról, intézmények évfordulóiról való megemlékezések, kulturális rendezvények műsorainak ismertetése, a különböző művészeti ágakban történeletről való tájékoztatók (film, fotóművészet, képzőművészet és iparművészet, zeneművészet stb.), a határon belüli és határon túli országos versenyekről készített beszámolók, az oktatással, oktatási intézményekkel kapcsolatos írások, az új kiadványok meg a hazai és külföldi könyvvásárok számbavétele, a popkultúra megnyilvánulási formái, a tudományos élet hírei, tájékoztatók jeles személyek tevékenységéről, díjazottainkról, esetleg megemlékezések a körünkől eltávozottakról stb.

Néhány esetben Európára is kitekint ez az oldal. Általában a kultura.hu, valamint a fn.hu írásait teszi közzé a szerkesztő.

Csekély az elemző írások száma a Művelődés oldalán. Többnyire csak egy-egy színházi bemutatóról illetve hangversenyről olvashatunk értékelő sorokat. Ebben a rovatban is, akárcsak a többiben, a mennyiség jut meghatározó szerephez, holott a művelődési tevékenységek megítélésében perdöntő csakis a minőség megléte vagy hiánya lehet. Ilyenformán ez az oldala a Magyar Szónak inkább az eltömegesedett, semmint a kultúrateremtő, sokszínű és sokarcú ember szempontjait érvényesíti, ha a művelődés, illetve a közművelődés körülményeinek prezentálásáról van szó.

A Kilátó elsősorban irodalmi mellékletként tartható számon a képzőművészeti alkotásoknak mint illusztrációknak kíséretében. Az utóbbi időben ez a melléklet vállalta/vállalja fel az egyre nagyobb számban jelentkező kezdők és fiatalok írásainak közzétételét, akik nem ismerik el az irodalmi kánon szerinti értékelés egyedül üdvöztető voltát, és egyre inkább a cyberkultúra felé való tájékozódás révén igyekeznek kiharcolni helyüket a vajdasági magyar irodalomban is, olyan lehetőséget ismerve fel ennek a kialakuló új közösségnek sajátos kultúráját illetően, amely a bezártság helyett a világ felé való tájékozódás, nyitás lehetőségeit kínálja, s egyben a divatjamúlt posztmodern vonulattól való kilépést is elősegíti. Emellett a Kilátó természetesen a hagyományos irodalmi, illetve kulturális formák megnyilvánulásainak is helyet ad. A Beszéd és írás, valamint a Szófigyelő rovata a nyelvhasználat és a nyelvhelyesség aspektusainak vizsgálatához is hozzájárulnak.

Végül a megújított Képes Ifjúság néhány közművelődéssel, művelődéssel kapcsolatos írásáról szeretnénk szólni. Az immár szerdai mellékletként kiadott ifjúsági újság a vizsgált periódusban hatványozottan vállalta fel a kulturális értékek prezentálásának feladatát, méghozzá olyképpen, hogy a megjelentetett írások többsége nem a hírek, tudósítások, beszámolók körébe tartozik, hanem az interjúalanyok sokoldalú bemutatását, a látott rendezvények részletes ismertetését, érdemi elemzését végzik el az írások szerzői, s ilyenformán sokszor egy értékítéletben hitelesebb helyzetképet festenek közművelődésünk/kultúránk állapotáról. Az igényes írások létrehozói a véleménynyilvánítástól sem félnek,

bizonyítván, hogy igenis van mondanivalójuk a tárgyalatról, s ez nagy erénye a közzétett szövegeknek. Lehet, hogy az egy-egy színházi előadásról szóló fejtegetés eltér a megszokott és elvárt bírálati formáktól, de a nagyszámú asszociatív elem kibontakoztatása a látott produkció okán olyan összefüggéseiben gazdag elemzést eredményez, melyet élvezettel lehet olvasni (2005. okt. 19., 11–12. p., nov. 2., 8–9. p.). Emellett ezek az írások lehetőséget nyújtanak a színházról hagyományosan goldolkodó számára, hogy betekintést nyerjen a ma élő és alkotó fiatalok sajátos világába, gondolkodásrendszerébe.

A Képes Ifjúság azt is lehetővé teszi, hogy egy-egy jelentősebb, az egész vajdasági magyarságot érintő kulturális eseményről részletesen tájékozódhassék az olvasó. Az adai Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok (nov. 19., 8–9. p.), a IV. Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencia (nov. 23., 6–7. p.), a B. Szabó György Emléknapi Nagybecskereken (dec. 7., 6–7. p.), A zEtna II. Irodalmi Fesztiválja (nov. 9., 6–7. p.), a Magyar Tanszék ünnepe (okt. 26., 8. p.), vagy éppenséggel a DNS kulturális folyóirat újabb számának megjelenése (dec. 28., 14–15. p.) mind-mind olyan mozzanata kulturális életünknek, melynek részleteiről csak ebből a szerdai mellékletből értesülhetünk.

Természetesen az ifjúsági kultúra kérdésköreinek körbejárását is megtaláljuk ebben a hetenként megjelenő kiadványban, melyben nemcsak a sokszínűség jut kifejezésre, hanem mindenekelőtt a fiatalok érzés- és gondolatvilága is megmutatkozik, ami nagyon fontos abból a szempontból is, hogy segítse a fiatalokkal való kommunikációban az idősebb generációkat, s hogy egyensúlyozza az egymás közti megértés gyakran igencsak egyenetlen útjait. Egyébként egyes információk szerint a szerdán megjelenő Képes Ifjúságot, a felnőttek is igen nagy odafigyeléssel lapozgatják (dec. 7., 3. p. Máriás Endre: Többen, többet!).

Jóleső érzéssel tölti el a lap olvasóját az is, hogy a lapszerkesztő az időszériú kérdéseket jegyzetében kommentálja (a szerkesztői kommentárt igencsak hiányoljuk napilapunkban), s az arctalan hírhalmaz helyett máris az egyediség, a sajátos jelleg jut kifejezésre minden egyes megjelentetett számban. Az olvasó iránti tisztelet kinyilvánítását üdvözljük ebben a gesztusban. Meg azt, hogy egy-egy eseményről, lett légyen az politika vagy egyéb, van véleménye a szerkesztő(k)nek, s azt egy az egyben közölni meri abból a célból, hogy megossza olvasóival.

Annak ellenére, hogy végül is az elkészített részleges elemzés nem kategóriákat állított fel, hanem a jelenségekre összpontosított, néhány jellegzetessége a Magyar Szóban közzétett közművelődésre/művelődésre vonatkozó anyagnak körvonalazhatóvá vált. A nevezett két kategória közötti határok igen elmosódottan mutatkoznak meg a közölt írásokban, függetlenül attól, hogy hírről, ismeretokről, interjúkról, beszámolókról, tudósításokról vagy egyebekről van szó. Kommentároknak, alaposabb elemzésekben igen szegény napilapunk. Kivételt a Képes Ifjúság képez. A globalizációhoz kapcsolódó jelenségekkel is ebben az

ifjúsági mellékletben találkozunk gyakrabban, ami természetes is, hiszen realizált kulturális megnyilvánulásaikban (divat, zene, napi szóhasználatuk vagy éppenséggel gondolkodásrendszerük milyensége stb.) ők állnak a legközelebb a világban kifejezésre jutó uniformizálódáshoz.

A Magyar Szó Művelődés rovatában az etnocentrizmus ismérvei is felfedezhetők, melyeknek alapot a gyakran rosszul értelmezett, eredeti gyökereitől megfosztott hagyományápolás terén kifejtett tevékenységek adnak.

A kialakuló cyberkultúra nyomait is a fiatalok alkotói aktivitásaiban lehet felismerni, vagy úgy, hogy alkotásaikba elvétele beépítik az új lehetőségek kínálta elemeket (lásd a Kilátóban közölt ilyen jellegű szövegeket), vagy pedig akképpen, hogy a számukra releváns információanyagot továbbadják (Képes Ifjúság).

A klasszikus értelemben vett kultúráközvetítés feladatát csak igen hiányosan végezte el 2005. október 15-e és 2006. január 15-e között egyetlen napilapunk, a Magyar Szó.

Bordás Győző

DURANCI-EST ÚJVIDÉKEN*

Ma, ugye, kedd van, s vasárnap délután, amikor ezeket a sorokat rovom, de még mindig hatása alatt annak a múlt szerda esti újvidéki tárlatmegnyitónak, amelyre többen már egy nappal korábban is eljöttek, mert napilapunk rosszul harangozta be az eseményt, másnap meg elnézést sem kért a sokakat megzavaró tévedésért.

Tárlatmegnyitó volt, de ezúttal nem képzőművész állította ki műveit, hanem kritikus, művészettörténész az általa kedvelt művészek egy-egy alkotását, az újságírás nyelvén szólva, képmagyarázatokkal.

Majd negyvenéves tapasztalatom azt mutatja, hogy a kritikusokat, történészeket nem szeretik a szerzők, és maga a közönség is csak ritkán ért egyet a szakkritikával. Így van ez, szerintem nem csak nálunk. Viszont itt, ezen a mi kis vajdasági, mondjam így, szemétdombunkon (is) van egy kivétel. Valóban kivétel, az a kritikus, történész, műértő, ne mondjam, ítéssz, akinek véleményét nagyjából mindenki elfogadja, tudását tiszteli és becsüli, tárlatmegnyitói pedig egyenesen eseményszámba menőek.

Ez nem más, mint Bela Duranci, Duránci Béla, a kritikus és művészettörténész, akiről már az egykori költő, Weöres Sándor, a hatvanas években való találkozásukkor kissé mókás módon, rimbe foglalva is megírta: „A szabadkai múzeumban kitömve ül Béla Duránci, kinek szaporodnak homloka ránci. A túlsó partról Zsolnayék áthajoltak és körülszegték.”

Duránci Bélát jöttünk tehát köszönteni 75. születésnapjának előestéjén, pontosabban a műemlékvédelmi világnapon. Nem véletlenül éppen ekkor, mert ha valaki tett valamit ezen a téren a mi Vajdaságunkért, akkor az éppen ő. Egész életútja a művészettörténethez, az építészeti és képzőművészeti értékek felfedezéséhez és megmagyarázásához fűződik.

Bela Duranci immáron fél évszázaddal ezelőtt Szabadkán műemlékvédőként kezdte pályafutását, elsőként hívta föl a közvélemény figyelmét az addig alig becsült szabadkai–palicsi szecessziós épületekre, épületegyüttesekre, s fedezte fel számunkra és az egyetemes magyar építészettörténet számára

a *Komor–Jakab-palotától* kezdve a Lajta Béla tervezte épületeken és Nagy Sándor-vitrázsokon át például Raichle J. Ferenc, az apatini születésű tervező remekműveit, Nagypáti Kukac Péter festő autodidaktát, alapította többekkel az első művésztelepeket, értékelte Oláh Sándor, Balázs G. Árpád, Hangya András, Sáfrány Imre és mások festészetét, hogy aztán a hetvenes évek második felében a város, amelyben elsősorban bújárkodott, rásüsse – ezt akkor úgy mondták – a „politikailag alkalmatlan” bélyeget. S innen a sokáig tartó kálváriája, amelyből mély meggyőződéseim szerint éppen a *Híd* szerkesztősége húzta ki.

A hetvenes évek második felére írható korszakban a *Híd* folyóirat hívására és buzdítására folytatni kezdte a századforduló évtizedei építészetének a tanulmányozását, s annak lezárásával meg is született a szerbül író művelődéstörténésznek az első magyar nyelven megjelent könyve: A vajdasági építészeti szecesszió, hogy aztán 1983-tól kezdve sorra jelenjenek meg képzőművészeti kismonográfiái, művelődéstörténeti jegyzetei és korszakokat átívelő képzőművészeti tanulmányai. Ma már, húsz évvel mindezek után kéziratái eredetiben is jönnek.

A sors paradoxona, hogy könyvei, képzőművészeti kismonográfiái, az e sorok írójával közösen készített *A két Pechán* című kötete, sőt a Faragó Endréről, majd Farkas Béláról és Petrik Pálról szóló könyvei is Újvidéken a Forumnál jelentek meg, mert Szabadka nehezen felejtett. Pedig ottani „bűne” csupán az volt, hogy bunyevác–szlovák származása ellenére a Vajdasági Magyar Képzőművészek Képtárát szerette volna megteremteni, ott, ahol élt, s amit legjobban ismert. Ma már – ahogyan ő mondja – öszülő-kopaszodó üstökével, hál’ istennek, otthon is keblükre szorítják. Mint ahogy ezt megelőzően nemcsak itt, a Vajdaságban, hanem széles e Kárpát-medencében.

De hagyjuk a múltat, mert ma már aligha kétli bárki is, hogy műemlékvédőként, majd művelődéstörténészként és képzőművészeti kritikusként ő az, aki kialakította valamennyiünk művészi szemléletét, ízlését, esztétikáját, akiből nemcsak sajátos világlátás, hanem világérzés is sugárzik.

Bela Duranci az elmúlt negyven-egynéhány esztendőben térben is, időben is behatárolható időszakot vizsgál, időben a tizenkilencedik század derekától napjainkig, térben pedig elsősorban a Vajdaság érdekli, de úgy, hogy a Kárpát-medencén is túltekint, amit lát, az pedig a München–Párizs, valamint a Prága–Nagybánya–Belgrád–Zágráb vonalon keresendő. S előlünk sohasem titkolta, tanítómesterei nem mások voltak, mint személyes barátai: mindenekelőtt Kondor Béla festő, Németh Lajos művészettörténész vagy éppenséggel a szerb kultúra remek ismerője, Vujicsics Sztoján. Sohasem feledi, hogy ez utóbbi nyitotta szemét arra például, milyen különleges Újvidék Duna-utcájának végén az a Vladimir Nilolić tervezte épület, a szerb püspöki palota könyvtára, amelyben a Bécs–München–Párizs lecsapódásaként megteremtett „magyaros”, azaz nyugatias szecesszió oly szerencsésen találkozik a keleties – így mondják – „ortodox”, görögkeleti szecesszióval.

Állandóan azt bizonygatta és bizonyítja, hogy a jelentős művészet nem szükségszerűen a nagy központokban alakul ki, hanem gyakran a központoktól távol, felénk, Nagybányán például vagy éppenséggel Nagybecskerekén a Streitmann-műteremben, vagy Verbászon, Pechánéknál, tehát a kísérletezésekre sokkal alkalmasabb helyeken. Számára az volt a fontos, hogy bebizonyítsa, nincs egyetemes művészettörténet az úgynevezett regionális művészettörténet nélkül. Ma már aligha jelenhet meg szakmunka vidékünkéről, amely ne hagyatkozna az ő kutatómunkájának eredményeire, legyen szó építészetről, festészetéről, szellemi-történeti munkákról. Köszöntésekor minden túlzás nélkül mondhatuk: művelődés- és művészettörténetünk polihisztora. Emlékezetesek az általa szervezett olyan kiállítások, mint amilyenek a Nagy István itteni tevékenységét bemutatók, A századforduló vajdasági képzőművészete című, a Pechánok, a Kondor-rajz, és sorolhatnánk tovább.

A felfedezésen és leíráson túl van Bela Durancinak még egy – mondjuk így, idézőjelben – még egy „műfaja”: a szóbeli közlés, a beszéd. Felénk talán senki sem tud olyan elevenen, érdekesen, ugyanakkor olyan tárgyat ismerő alapos-sággal beszélni képről, szoborról, épületről, mint ő. Kiállításmegnyitói – s most a sziváci Nagypáti-, az újvidéki Soldatović- és a belgrádi Glid Nándor-kiállításai jutnak az eszembe – élményszámba menőek voltak. Miért? Talán azért is, mert egy-egy műalkotás láttán seregnyi emléket és ténytet tud ötvözni, felidézni. Szinte úgy, mintha csak kapásból, mintha mindez éppen abban a pillanatban jutott volna eszébe. De közben sorakoznak a tények, évszámok, események.

Baráti társalgáskor szokta mondani: „Figyelj ide!” – s már mutatja is, hol a Srbinić-kép fényforrása, a Hangya-kompozíció akcentusa, a Kondor-rajz indítóvonala, magyarázza, miért törik meg pont úgy a fény az eozinlemezen, ahogyan megtörik, milyen a látott ház alaprajza, a vitrázs üvege, a zsinagóga kupolája. És mindezt valami elementáris könnyedséggel teszi, de azon a csak rá jellemző szerb–bunjevác–magyar keveréknyelven, de mindig egészen pontosan megmagyarázva, ő mit és hogyan lát. Szemünket is rányitva közben. Isten éltesse hát a 75 éves Bela Durancit!

** Elhangzott 2006. február 28-án az Újvidéki Rádió Szempont című irodalmi hetilapjában, valamint május 6-án, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Délvidéki Egyesületének a vajdasági szecesszióról tartott értekezletén.*

Bela Duranci

NAPLÓJEGYZETEIMBŐL, KONDOR BÉLÁRÓL*

1962. augusztus 21.

Úgy döntöttem, még egyszer elmegyek az olvasóterembe. Ki akarom egészíteni a jegyzeteimet Moravcsik *Bizánc és a magyarság* című könyvéből. Az ő változata valahogy hitelesebbnek tűnik a Gerevichénél. Az egész nem tart sokáig.

A reggeli kávé mellett Kondor Bélával a lehetséges programokat beszéljük meg. A Kárpátiában találkozunk 11 óra körül. Nyugodtan dolgozhatok, Kondor vár, míg megérkezem.

Idejében érkeztem. Kondor egy magas férfival beszélgetett, aki nemrég tért vissza Moszkvából, ahol három hónapot töltött ösztöndíjasként.

– Akárcsak te itt, én is az olvasóteremben üldögéltem. Semmit nem láttam Moszkvából – mondta az ismeretlen. Nyilvánvaló, hogy Kondor megmondta neki, kit vár, s miért is vagyok én itt.

Így azután ismerkedés helyett azonnal belevágtunk annak taglalásába, mi az „okosabb”: könyvtárakban, levéltárakban múlatni az időt, vagy megismerkedni az utca életével... Nekem úgy tűnik, a barátkozás, újabb barátok megismerése sokkal szórakoztatóbb, ám a diplomamunkám miatt kénytelen vagyok időm nagy részét az olvasóteremben tölteni. Ő ott Moszkvában, sajnos nem tett szert újabb barátokra, de barátkozni sem igen volt alkalmá. Hanem azt mondja:

– Barátkoztam a folyóiratokkal. Olvasgattam a szomszédos országokból érkezett olvasmányokat, amikor meguntam a témát. Lapozgattam a jugoszláv, cseh, román stb. folyóiratokat. Nem kellett őket különösebben keresni, ott voltak a polcokon, ám csak a legújabb számok. Valószínűleg az év végén rendeztek... Lapoztam ott szabadkai és újvidéki folyóiratokat is.

Ez izgalommal töltött el. Nagyon büszke voltam, hogy a mi Rukovetünk egészen odáig eljutott.

Ám hamarosan szétváltak útjaink. Kondor azt mondta, indulnunk kell. Elinultunk, és én nem kérdeztem, hová.

Nem sokáig mentünk, és egy lakás elé értünk, Kondor becsöngetett, belülről pedig valaki kikiáltott:

– Nyitva van!

Beléptünk, elhaladtunk a konyha mellett, és a szobába értünk. Az ágyon ült egy nyilvánvalóan beteg ember, Kondor barátja.

A beszélgetés során rájöttem, hogy a sovány, pizsamás ember festő. Teli keserőséggel arról beszélt nekünk, hogy lám, nincsen szerencséje. Éppen megbeszélte egy tekintélyes orvossal, hogy kimeszeli a lakását, s most megbetegedett. De reménykedik a gyors felépülésben. „Elvégre a gazdám doktor, talán gyorsan lábra állok” – próbálkozott tréfára fogni a dolgot. Az a gyanúm azonban, hogy itt valami sokkal komolyabbról van szó. Mellesleg az is kiderült, hogy pénze sincs...

Mindenek mellett Kondor megpróbálta felvidítani. Talán jól is esett neki, hogy megtörtük magányát, elnézést kért, amiért semmivel sem tud bennünket megkínálni. Hiszen hát minden olyan váratlanul jött...

Elmenőben Kondor egy pillanatra beugrott a konyhába, és egy csésze alá egy százforintos bankjegyet csúsztatott. Távoztunk, miközben még a küszöbről is visszakiajtottunk a beteg embernek. Csak az utcán jegyezte meg Kondor mintegy mellesleg, hogy „Korniss, nagyon ismert festőművész, maszek pingálással pótolja a megélhetésre szükséges pénzt”, s egy szóval sem mondott többet. Nem dűnnyögött, s egy szót sem szólt a pénzről, ami komoly összegnek számított, s amit ott hagyott az asztalon. Továbbmentünk, majd betértünk egy kávéházba. Nem sokkal később Kondor – nem minden elfogódottság nélkül – egy kis könyvet halászott elő a zsebéből, s elem tölta.

– Neked, ajándékba, az öreg halász, aki nem adta fel...

Azonnal kivettem a könyvet a borítójából, hogy megkérjem, írjon bele valamit. Azonban az ajánlás már ott volt: Duranci Bélának szeretettel 62. aug. 21. Kondor B.

A könyv: Hemingway: *Az öreg halász és a tenger*, Magyar Helikon 1962. Kondor Béla fametszeteivel volt illusztrálva.

Természetesen mindezt csak később tudtam meg, amikor a könyvet lapozgatva feltűntek az illusztrációk. Időközben, megtörve a csendet, Kondor tréfásan megjegyzi: „Nézd meg hátul, nem akármilyen, a 22. számozott példány!” Ott hátul egyebek között az is állt, hogy „az eredeti fametszeteket Kondor Béla készítette”. De azt is megpillantottam, hogy „Felelős szerkesztő: Geréb Béláné”.

E név kapcsán Kondornak a véletlenek találkozásáról kezdek beszélni. Számomra ez jó jel. Béla illusztrálta, majd egy Bélának ajándékozta a könyvet, amelynek szerkesztője egy Béla felesége, akinek vezetéknéve, a Geréb, tovább futtatja a történetet.

Iskolatársamnak, a Fenyinek az anyját Geréb Klárának hívták, aki kiváló grafikus volt, s aki hozzáment a Fenyves nevű szabadkai újságíróhoz. Barátom, a fiuk, Fenyves Jóska visszatért Auschwitzből! Édesanyja nem jött vissza, apja pedig nem sokkal Szabadkára való visszatérése után meghalt.

Fenyi és én – míg csak el nem ment végleg Amerikába – azzal szórakoztunk, hogy a végkimerülésig böngészünk képzőművészeti tárgyú könyvekben gazdag könyvtárakat. Ezekből, az annak idején Londonban, Bécsben, Münchenben és Párizsban megjelent könyvekből és folyóiratokból szereztem első információimat Leonardóról, Michelangelóról, Dürerről, Rembrandtról... a reneszánszról és az építészet remekeiről, az impresszionizmusról és a szecesszióról. Egyszóval ezeknek a könyveknek a szárnyán utaztuk be időben Európát, megcsodáltuk az emberi elme teremtette dolgokat, lenyűgözve szemléltük az emberi civilizáció fejlődésének mérföldköveit. Ezzel egyidejűleg barátom, akinek csuklója felett ott volt a beletetovált szám, mesélt a koncentrációs tábor borzalmairól, a krematóriumokról, a szörnyűségekről, mindezt teljesen higgadtan, sőt olykor némi mosollyal emlékezve egyes figurákra, kiváltképp egy Nikoláj nevű orosz fogolyra. Ő gondoskodott a gyerekekről, már ha ez az adott körülmények között egyáltalán lehetséges volt. Fenyi mindig leplezetlen lelkesedéssel emlékezett azokra a falatokra, amelyeket ez az áldott emlékü szenvedő szerzett és osztott szét a gyerekek között.

A véletlenek egybeesésének éppen ez az utolsó szakasza volt az, ami kiváltképp érdekelte Kondort. Ő is emlékezett bizonyos felejthetetlen helyzetekre, emlékezett a háborúra s még inkább az „ötvenhatos eseményekre”.

A Rákóczi úton hazafelé menet javasolta, menjünk le egészen a folyópartig, megmutatja az új luxusszállóban azt a kisebb méretű faliképet, amelyet ő készített. Aztán hazamentünk, s folytattuk a beszélgetést az „öreg halászból”, illetve a végsőkig való kitartás metaforájáról, Hemingwayről, aki tökéletes formába öntötte „az ember legemberibb tulajdonságát”.

Estefelé megérkezett Németh Lajos, hogy ellenőrizze, van-e még valami tendője holnap esedékes esztergomi látogatásommal kapcsolatban.

Az estét beszélgetéssel töltöttük, Ágota, Lajos, Béla és én. Egyebek között szó esett a Csontváry-gyűjteménnyel rendelkező Gerlóczy esetleges meglátogatásáról is. Ennek kapcsán Lajos bizonyos, az illetékesek részéről tapasztalt „érthetetlen eljárásokról” beszélt a Csontváry-hagyatékkal kapcsolatban, de melleleg szót ejtett bizonyos aktuális „melléfogásokról” is, amelyek azonban számomra ismeretlen területet jelentettek. Mindegy, számomra az a fontos, hogy pénteken megyünk Gerlóczyhoz. Holnap Esztergomban Mucsi Andrásnál, a Keresztény Múzeum kusztozánál, művészettörténésznél kell jelentkez-nem, a Berenyi utca 2. szám alatt, a Primási palotában.

Elavás előtt Hemingway *Öreg halász és a tengerét* olvastam, és nézgettem az illusztrációkat. Nézem az elsőt: megkapó kép arról, hogy a fiatal, a gyerek hogyan gondoskodik az öregről, a fiú, kezében a takaróval mintegy háttérként szolgál az ölében nyitott újság felett, a széken megszunnyadt öreghez. Fekete-fehér, méltóságteljes bánat, ám a keserűség közepette is függőleges egyenes hangsúlyozásával. Akár egy sajtáságos ikon. A következő egy halas kompozí-

ció, a „világ” – amelyben ott a titokzatos ellenség – geometriailag megalapozott rebbenésének már-már absztrakt látványa. A harmadik egy szinte klasszikus idilli látkép lenne, ha nem volna át- és átszőve a magány és a rezignáció fekete-fehér jeleivel. Aztán két oldalt elolvasok: „... össze vagyunk boronálva szépen, már dél óta. És nincs senki, aki segítsen rajtunk, egyikünknek sincs senkije.” És így sorban követik egymást a magányos, „mindenek ellenére” való emberi létezés büszkeségéről szóló, kimondottan grafikusra utaló fanyar vallomások, egy jól felismerhető, öntörvényű poétika sajátosan egyedi megnyilatkozásai. Szükszavú és drámai látványok egészen az utolsó képig, a hatalmat és higgadt-ságot sugárzó, a „nagy hal” legendáját kibontakoztató képig, a kikötőbe behúzott, fehérre lecsupaszított halcsontváz látványáig.

Nyilvánvaló, hogy Kondor olyan grafikus és festő, aki a képzőművészet nyelvén, ragyogó szakmai felkészültséggel, a ma emberéhez szól. Szakmai képzettségét a művészettörténet egyedülálló példaképeinek és remekműveinek ismeretére alapozta, a történet belőle fakad, az emlékek pedig a gyermekkorban és a mindennapokban gyökereznek. Egyébként gyermekkorában Kondor is szembesült a háborúval, a háborús és a háború utáni évek örületével, abban a korban él, amelyben az idomított tömeg egyszólamúságának nevében nyomják el az egyént, az egyéni megnyilatkozást. Ráadásul közvetlenül is részese volt az „ötvenhatos” eseményeknek, most pedig tűri a szocialista realizmus önkényét. Szerencsére nálunk a művészetben végérvényesen az „alkotói szabadság” vált uralkodóvá. Habár a provincializmus elég sokáig ott lesz még a fejekben, a politikai hatalmasságok és a „csinovnyikok” fejében mindenképpen. Kérdem, miért menet közben ajándékozta nekem a Hemingwayt, s miért nem itt a műteremben, mondjuk, ma reggel vagy tegnap.

1962. augusztus 22.

A Keresztény Múzeumban (Prímás palota) felkerestem Mucsi András kustoszt. Bejelentettek nála már Esztergomba érkezésem előtt. Szívélyesen fogadott.

Szemmel látható, hogy a hatalmas kupolás katedrális az esztergomi vár korábbi, értékes részeinek „alapos” rombolása után építették fel.

Körüljártam a királyi palotát, és elbűvölt a restaurációja. S eszembe jutottak Dercsényi professzor szavai. Valóban, amijük van, azt be is tudják mutatni. Nekünk az Adria partján sokkal több hasonló értékünk van.

Nagy élvezettel nézegettem a királyi palota és a kápolna egyes részeit, a portált, majd a végén teljesen zavarban voltam. Nem tudtam magamnak felvázolni a III. Béla (1172–1196) korabeli állapotokat. Béla bizánci udvarban nevelkedett, majd királlyá koronázták, és ő lett az esztergomi vár építője. Több mint valószínű, hogy ízlése ott, abban az akkoriban páratlan, káprázatos környezetben formálódott. Ebből adódóan tehát a híres „porta speciosa”-nak, az ún. „szép templom”-nak, az esztergomi bazilika egyedülálló főbejáratának mindenkép-

pen valamilyen „köze” lehet a bizánci elődökhöz is, nemcsak az olasz és a francia román stílushoz.

A lényeg, hogy körüljártam az ásatásokat, s felejthetetlen marad számomra a restaurált királyi kápolna szentélye. Lenyűgözött egységével, összhangjával, arányaival, megvilágításával. Egyszerűen pompás!

Megnéztem a múzeumot is, valóban rendkívül gazdag. Sok értékes alkotást láttam.

Először volt alkalmam például Dürert látni. A gyorsaság miatt azonban minden „összekeveredett” bennem.

Nem időztem ott sokáig, siettem vissza Pestre.

Délután Kondor és én Szilágyi Julika és fivére szüleinek villájában vendégeskedtünk. Az apa, ha jól értettem, valahol Nyugaton, talán Hollandiában nagykövet (volt, vagy most is az). Őt, természetesen, nem láttam. Pompásan megvendégelték bennünket. Mintha csak mi is diplomaták lettünk volna. Taxi-val jöttünk haza.

(befejezetlen)

1962. augusztus 23.

Székesfehérvár.

A vasútállomásról először az István Király Múzeumba vezetett az utam. Felmutattam Dercsényi professzor névjegykártyáját, mire a hivatalnok bevezetett az igazgatóhoz. Fitz Jenő, foglalkozását tekintve régész, barátságosan fogadott, előzékeny volt, s a kávé mellett Szent István szarkofágjáról beszélgettünk. 1040 körül keletkezett, Itáliából érkezett mesterek faragták ki. Azt mondtam, szerintem ez egy római szarkofág, amelyet átalakítottak az újabb szükségleteknek megfelelően, talán éppen bizánci mesterek faragták, akiknek abban az időben errefelé is lenniük kellett. No de Fitz mégiscsak nagyobb szakember, ráadásul ez a szűkebb szakterülete.

A felkínált kíséretet és minden más segítséget megköszöntem, de nem tartottam rá igényt. Csak arra vonatkozóan kértem útbaigazítást, hogyan találhatók oda a szarkofághoz. Semmi más nem érdekelt. Szeretem a múlt alkotásait egyedül nézegetni, aztán a látottak alapján képzeletben hozzáteszem a magam következtetéseit. Ha valaki ott van, többet beszélünk és kevesebbet élünk át szemlélődés révén.

Elmentem a Romkertbe is, ebbe a szépen berendezett lapidáriumba, amely részben az út alatt volt. Először láttam ilyesmit. Minden szépen látszott fentről, az utcáról. Mintha csak „kirajzolták” volna, úgy sejlenek fel a háromhajós bazilika alapjai. István király idejében építették, majd a 14. században alakították át és építettek hozzá.

Nagyon szépen megcsinálták az egészet. Odáról a helyszínen és a környéken talált díszítőelem-törödékekkel borították be a lapidárium egyik felét. A

szarkofágot úgy helyezték el, mintha csak az eresz alatt lenne (Mauzóleum), kiemelve, szemmel láthatóan nagyobb jelentőséget tulajdonítva neki a magyar történelem jelen időszakából származó egyéb, itt látható tárgynál. Most, hogy eredetiben veszem szemügyre, mindinkább az a meggyőződése, hogy római. Amikor István király meghalt, úgy tűnik, semmi sem volt értelemszerűbb, mint a római örökség már meglevő, fényűző szarkofágjához nyúlni. Azután a kőfaragók, akik talán éppen bizánciak voltak – s akik már régóta itt élhettek –, azt a feladatot kapták, hogy a pogány dekorációt keresztény szimbolikává alakítsák át. Ez mind valószínűbbnek tűnik, miközben a sarkokon látható „életfa” motívumokat nézem. Itt van a háromtagú, eredetileg bizánci díszítés, a szalag, amellyel minden díszítőelemet elszegtek. Az egyik keskenyebbik oldalon a halott – gyermekként ábrázolt – lelkével felszálló angyal, ugyancsak bizánci eredetű ábrázolása. Ami azonban leginkább elgondolkodtat „az adott pillanatban itt tartózkodó kőfaragók” témájával kapcsolatban, a „megmunkálás” nyilvánvaló hiánya. Egyszerűen mintha a kőfaragók csak a helyszínen, a bazilikában dolgoztak volna, amikor már elhelyezték a durván megmunkált felületű szarkofágot. Az alján levő részek, amelyeket feltehetően belesüllyesztettek a lapokkal borított padlóba, nincsenek megmunkálva. Persze, mindezek az én tűnődéseim, amelyek mit sem fognak változtatni a dolgokon. Az én dolgom, hogy elkészítsem a diplomamunkámat a tapasztalt szakemberek következtetéseire támaszkodva.

Mégis felejthetetlen élményekkel gazdagodva hagytam el a lapidáriumot. Számomra a szarkofág olyan volt, mint egy történelmi mérőöldkő, amely kihívó módon szinte „kisugározza” a titkát. Mesterien van megfaragva, szépen néz ki, és méltó egy olyan kor királyához, amely cseppet sem hasonlít a miénkhez.

Csak a város egyéb nevezetességeinek számbavétele után tértem vissza a múzeumba. Megismerkedtem Kovács Péter művészettörténésszel, a múzeum kustoszával is. Ismeri Kondort. Kellemes, baráti hangú beszélgetés után váltunk el.

Pestre menet mindvégig azon tűnődtem, hogy ami a román kori művészet kutatását illeti, reménytelen eset vagyok. Ez a monumentális hatású, lenyűgöző erejű alkotások megteremtésének kora. Ámbátor úgy tűnik, a szabadkai múzeum kustoszaként aligha lesz alkalmam valaha is kiismerni e korszak árnyalatnyi különbségeit. Itt, a bizánci és olasz behatások, a francia példák és a felismerhető, autentikusan helyi ismertetőjegyek határvonalán én egyszerűen elveszettnek érzem magam. Úgy tűnik, itt olykor-olykor inkább a kutatók rokonszenve vagy ellenszenve kerekedik felül, nem pedig egy-egy, többnyire névtelen kőfaragó mester, esetleg egy-egy műhely vagy iskola „kézjegyeinek” azonosítása. Engem lenyűgöz a régi építők titka – az események kifürkészhetetlensége – és leleményessége. Lenyűgöz a tudás, a szellemesen megfogalmazott jelenetek sora, s állandóan megpróbálom „felismerni, azonosítani” azt, aki ügyes iparos és képzeletgazdag alkotóművész egy személyben. Vajon élhetett

az alkotói szabadsággal, vagy csak egy alázatos kivitelező volt?! Kézműves munkás, szinte rabsorsban, ugyanakkor érzékeny, tökéletesen koncentráló gondolkodó is. Egyszerűen lenyűgöz az alkotó személyisége, s nem érdekel holmiféle hatásszférák vizsgálatának nekem sokszor gyanús kritériumok alapján történő „tolmácsolása”.

Megérkeztem „haza”, Ágota és Kondor már vártak.

Felvettem az alkotó-egyed témáját. Azt hiszem, a végén abban maradtunk, hogy mindez „borzasztóan egyszerű és rettentően összetett”. Kondornak alighanem akkor van igaza, amikor a spontaneitást hangsúlyozza és bírálja a – gyakran felolvasott – magyarázkodást. Úgy vélekedik, hogy a kőfaragó mesterek, miközben a szakmát tanulták, elsajátítottak valamiféle, csak a mesterekre jellemző „sablonokat” is. Azután ők is szert tettek bizonyos felismerhetőségre, sajátos kézjegyre, s a maguk szenzibilitásának megfelelő formák révén megteremtették a maguk kis „világát”. Amikor nem szorították őket szigorú korlátok közé, sikerült autentikus alkotásokat létrehozniuk, amelyek „mintha csak maguktól keletkeztek volna”. Az egyént mozgó titokzatos törvényszerűségeknek köszönhetően, a hatalommal rendelkező „gazda” diktátumával nem minden kényszerűségtől mentes összhangja eredményeként lenyűgöző kollektív alkotások láttak napvilágot. Ma az emberiség történetének remekművei ezek. Megemlítettük a piramisokat is, ám az őket létrehozó energiát inkább a korszerű koncentrációs táborok korai megfelelőiként véltük felismerni.

Holnap egyedülálló nap elé nézünk. Elmegyünk Gerlóczy Gedeonhoz, a Galamb utca 3-ba. Nincs messze. Németh Lajos beszélte meg látogatásunkat 18 órára.

1962. augusztus 26., vasárnap

Meleg a reggel, Ági és Kondor még alszanak. Közeledik pesti tartózkodásom vége. Váratlanul meghosszabbították a vízumomat, ez azonban nem jelenti azt, hogy az itt-tartózkodásomat is meghosszabbíthatom. Rendezgetem a bőröndömet. Aligha tudom belegyömöszölni a kapott könyveket, folyóiratokat és a jegyzeteimet. Ám ami a legfontosabb: van annyi anyagom, hogy egészen biztos meg tudom írni a diplomamunkámat. Szinte azt is megtehetném, hogy ne menjek el Pécsre. Minden, amire szükségem van, itt van a bőröndben, egészen új adatok tömkelege is. Ahhoz képest, hogy az egyetemen mennyi irodalom található a román kori magyar építészetéről és szobrászatról, az én bőröndöm valódi kincstár. Valószínűleg holnap mégiscsak elutazok Pécsre, onnan pedig Pélmónostoron és Zomboron keresztül haza. Ki tudja, mikor jövök ismét Budapestre?

Pécsre állítólag „láttni kell”, ebben mindenki megegyezik, még ezek a körülöttem levő modernnek is. Merőben természetes, hogy Dercsényi professzor úgy gondolja, hogy „... a kőtárat okvetlenül meg kell nézni, nem csak keresztülszabadni...”, de Németh Lajos is úgy véli, hogy a pécsi lapidárium domborművei

valóban modernnek és lenyűgözőek. Ha mindehhez még hozzáadom Kondor véleményét, miszerint „Pécs a dzsámival a központban igazi orientális város...”, attól tartok, ha nem megyek el, egyedülálló élményt mulasztok el. Közben, mintegy mellékesen, Dobrovićról gondolkodom. Talán éppen ott fogok valamilyen további kapcsolatot találni a kutatáshoz, mint ahogyan Papp Gábor is megtalált engem, s arra ösztönzött, hogy kutassam fel Vajdaságban Nagy István pasztelljeit? Vagyis mindenféleképpen elmegyek Pécsre, ha csak egyetlen napra is, és punktum. Visszaemlékezve az elmúlt napok eseményeire, megpróbálom csak úgy – „lazán” – kiegészíteni a jegyzeteimet. Sajnos, minden összezagyválódott, tulajdonképpen az események és az adatok „fontosságukban” ütik egymást. Tisztában vagyok azzal, hogy a *román kori művészet* miatt vagyok itt, de a kortárs mégiscsak felülkerekedik bennem. Lefülelem magam, mint a tanár a rossz diákot, akit a múzeumban minden érdekel a múzeumi vezető meséjén kívül. Nevek kavarognak a fejemben: Csontváry, Vajda, Derkovits, Egri, Rippl-Rónai, Czöbel és természetesen Kondor, Kassák, Ady, Bartók és Kodály...

Érdekes épületeket láttam Budapesten. Az Iparművészeti Múzeum, ahol Dercsényi lakik, s amely rokon az én otthoni, szabadkai épületeimmel, egészen egyszerűen közelebb áll hozzám, mint a középkori emlékművek. Nyugtalanít Csontváry, nem tudom hová tenni, ez nem az a nálunk oly népszerű naiv művészethez hasonlatos. Végre, jön Kondor.

– Gyere, megisszuk a kávé, és megyünk barangolni, bámészkodni és beszélgetni. Találkozunk a Stojannal is.

Amíg isszuk a kávé és cigarettázunk, megpróbálom neki elmagyarázni kétélyeimet. Szemmel láthatóan nem érdekli. Azt állítja, hogy akár egy szorgos „kis hangya”, összegyűjtöttem mindenfélét, tehát az, amiért jöttem, el van intézve. Őt az érdekli, mik a további terveim. Szerinte én soha nem fogok a középkorral foglalkozni. Tehát ennek megfelelően a várakozásai szerint ezentől gyakrabban fogok jönni, de már az „élő művészet” és a művészekkel való együttműködés okán.

Áginak más programja van. Mi ketten a Kárpátia söröző felé vesszük az irányt, ahol már vár bennünket, vagy ahol mi fogjuk majd várni Vujičić Stojant. Nemsokára 11 óra, a megbeszélt időpont.

Elsőként érkezünk, de hamarosan Stojan is megérkezett; mint egy szikladarab, úgy rogyott a székre, miközben megállapította, hogy nagyon meleg van.

– Jó, hogy forróság van, és nem eső. Palicson éppen most nyílik a művésztelepek résztvevőinek első képzőművészeti találkozója – mondom. Stojan és Kondor abban a pillanatban ráharapott a „témára”.

Éppen belemerültünk a beszélgetésbe, a kiállításról, a művésztelepekről és kiváltképp a Nagyterasz emeletén levő egyedülálló kiállítóteremről, amikor váratlanul betoppant egy barát. Kondor és Stojan őszinte örömmel ugrottak fel, majd némi kérdezősködés után az asztalunkhoz invitálták.

Megismertem, a beteg festő volt, akit meglátogattunk. Végre tudom, ő Korniss (Dezső), az ismert, s nagy tisztelettel övezett figura; látogatásunk után Kondor mintegy mellékesen mondott róla ezt-azt. Most azonban a tapasztaltak alapján nyilvánvaló, hogy „történelmi” személyiséggel ülök egy asztalnál. Egy kicsit így is viselkedett. Mi voltunk a pór nép, ő a személyiség. Mellesleg igaza volt.

Korniss leült, és azonnal vitte a szót. Először is Kondornak elmondta, jobban érzi magát, s ezért gondolta, sétál egyet. Aztán olyan dolgokról beszélt, amit én nem értettem. Bizonyos neveket keserűséggel a hangjában emlegetett, bizonyos lépések meglepték, s panaszkodott a mindennapok különféle kellemetlenségeire... Hirtelen feleszmélve megkérdezte:

– Miről beszélgettetek?

Stojan kimerítően tájékoztatta, de nem az első képzőművészeti találkozóról, hanem a „belgrádi művészetről”. Szemmel láthatóan jól informált volt, kiemelte az „alkotói szabadságot” és a kortárs jugoszláv művészetben tapasztalható művészi poétikák sokrétűségét.

Megpróbáltam az adott pillanatban a „palicsi porondot” elvárázsolni. Biztos voltam benne, hogy most ott vannak Palicson a vezető művésztelepesek: Ács Jóska, Milan Konjović, Zoran Petrović... Megemlítettem Mića Popovićot és a *Part* című képét, ami egyúttal apropóul szolgált ahhoz is, hogy az informellról és a vele szemben támadt ellenérzésekről, valamint a kombinált technikákról – mint az itteni művészek mind gyakoribb megnyilvánulási formájáról – s az absztrakcióról beszéljek. Természetesen megemlítettem Protićot, Vrsajkovot, Faragót és Sáfrányt, s meséltem neki B. Szabó Györgyről, a kiváló rajzolóőről, az absztrakció elszánt védelmezőjéről, mintegy mellesleg megemlítve Bálint Endrének az „ázott varjúval” kapcsolatos megjegyzését is. Így aztán voltaképpen B. Szabó György ébresztette fel pont Korniss érdeklődését, aki kíváncsi lett Mića Popović már említett, *Part* című képére is. Stojan és Kondor nem lelkesedtek a témaért. Kondor azonban őszinte érdeklődéssel faggatott a művésztelepekről. Tetszett neki, hogy a művésztelepek a képzőművészeti hagyományokkal nem rendelkező kisebb helyiségekben éppen a kortárs művészet iránti érdeklődést keltik fel a helybeliekben. Tetszik neki ez a fajta „szocialista mecénatúra”, illetve az, hogy a befolyásos „pártkatonák” éppen az alkotói szabadságot támogatják. Ez természetesen Kornissnak is tetszett. Ám ő eleve szkeptikusan állapította meg, hogy ez a kéthetes jótékony „légkör” a művésztelepeken edeskevés komolyabb eredmények eléréséhez. Mindent összevetve, számára „Párizs utolérhetetlen”.

A Párizssal kapcsolatos észrevétel telitalálatnak bizonyult. Rögtön mondtam is, hogy az ötvenes években a művésztelepi résztvevők zöme éppen az itt eltöltött néhány nap alatt szerezhette elsőkézből információt Párizsról. Ritka volt az a művész, aki 1952-ig, vagyis az első vajdasági művésztelepnek számító

zentai megalapításáig, beszélhetett Párizsról. Korniss úgy vélte, „élni kell Párizsban”, vagyis eltölteni bizonyos időt az élő, igazi művészek vonzáskörében. Azután pedig vissza kell térni és „európai szemmel kutatni és értékelni a nemzeti örökséget”. Bartókot említette, Picassót, saját magát és Vajda Lajost, az Európai Iskolát és más alkotókat.

Abban mindhárman megegyeztek, hogy az, amiről beszélnek, nem a hivatalos művészeti politika által fennn hirdetett „népies irányzat”, hanem annál sorsdöntőbb és összetettebb valami. Első ízben hallottam, hogy valaki meglehetősen keserűséggel elítéli a „magyar cigányzenét” is. Kondor azzal indokolta, hogy ez turistáknak való „kispolgári érzelgősség” a népiesen feldíszített csárdákban. Lassan, a hamis folklórkínálatot bírálva, eljutottunk a naiv művészetig, illetve én megemlítettem Csontváryt.

Már az elkövetkező pillanatokban megértettem, hogy Csontváry csak számomra „felfedezés”. Igaz, hogy ők meg nem tudtak Ivan Generalicről vagy Emerik Fejersről. Mindannyian tudtunk viszont arról a híres 1958-as, a Modern művészet 50 éve című brüsszeli kiállításról. Így azután felettébb érdekes eszmecsere bontakozott ki a naiv művészetről, pontosabban arról, hogy a festő, ha autentikus alkotó, egyaránt értékes, akár „naiv”, akár nem. Csontváry a példa. Bolondnak tartották. Mégis a kiemelkedő és pártatlan szakemberek pont őt, nem pedig sokkalta ismertebb „okos” kortársait választották.

Megtudtam, hogy Kállai Ernő (1890–1954) nagy alapossággal foglalkozott vele s írt róla 1925-ben az *Új magyar piktúra* című könyvben. Megvan a könyv, de nem olvastam el. Szemmel láthatóan nem ez az egyetlen mulasztásom. S az is biztos, hogy nem ez lesz az utolsó.

Kiderült, hogy az Európai Iskola – ahová Korniss is tartozik – nagyra értékelte Csontváry festészetét. Valaki az avantgárdok sorában említette Ferenczy Károlyt (1862–1917), Gulácsy Lajost (1882–1932), Csontváryt és Vajdát. Éppen ebben a sorrendben, a közvetlenül a második világháború után íródott *Forradalom a művészetben...* című könyvre hivatkozva. Én négyük közül valami konkrétabbat csak Ferenczyről tudtam. Igencsak meglepődtem, amikor kiderült, Csontváryról 1949-ben Párizsban módfelett kedvezően nyilatkoztak. Állítólag elismeréssel szólt róla Jean Cassou, Picasso és Chagall is.

– Akkor Gerlóczy nál miért beszéltek úgy Csontváryról, mint az 1958-as év szenzációjáról? – kérdeztem zavartan.

Később megmagyarázták. Az 1949-es párizsi kiállítás után sok mindent meséltek arról, hogy a képek elvesztek Párizsban, meg ilyesmit. Tulajdonképpen tévedésből a Szépművészeti Múzeum pincéjébe kerültek, ott heverték elfeledve évekig. Gerlóczy, a tulajdonos hiába érdeklődött hollétük felől.

A kérdés akkor vált ismét időszerűvé, amikor a brüsszeli tárlat szervezői azon óhajuknak adtak hangot, hogy a Modern művészet 50 éve című kiállításon éppen Csontváry *Tengerparti sétalovaglás* című képét állítanák ki. S az össze-

kuszálódott szálak kezdtek felfejtődni. Természetesen Brüsszel után Csontváry híres festő lett, akit többé nem lehet „eldugni”.

A Kárpátiában folytatott beszélgetés azonban kétségkívül Korniss miatt marad számomra emlékezetes. Nem szóltam semmit, de ő járt az eszemben. Az Európai Iskolához tartozott, akárcsak Barcsay, Bálint Endre, Egry József és mások. Akkor az Európai Iskolát adminisztratív úton, egyetlen tollvonással megszüntették, mert a szürrealizmus és az avantgárd törekvések nem voltak összeegyeztethetők a hivatalosnak számító szocialista realizmussal. Vagyis Kornisst is „eldugták” valamikor 1949 táján, akárcsak Csontváryt. A dolgok pártbeli megmondhatói nemes egyszerűséggel leírtak bizonyos alkotókat. A „nép nevében” és a szebb jövő reményében megvonták tőlük azt a jogot, hogy művészek lehessenek.

Sört ittunk. Igaz, sose rajongtam a sörért, de ez egyben a legolcsóbb ital is, könnyen és hosszasan lehet fogyasztani. Egyébként is, úgy belemelegedtünk a beszélgetésbe, hogy ez már nem is számított.

– Na, írjunk alá a Bélának valami emléket, mondta, hogy szereti az ilyesmit! – kiáltott fel váratlanul Kondor. Azonnal fogta is a söralátétet, és elsőként írta rá: Budapest aug. 26. Kondor Béla, majd odatolta Korniss elé, aki komoly arccal – mintha csak valamilyen fontos dokumentumot írta alá – biggyesztette oda a nevét: Korniss D., majd következett Stojan D. Vujičić. Végül én is aláírtam.

Korniss aztán – mintha csak hangosan gondolkodna – arról dűnnyögött valamit, hogy az iménti aláírásgyűjtés olyan, mint egy „akció”, amelynek nem sejtteni a végét. Most aláírtunk, a kérdés azonban az, hogy mikor fogják ugyanezek az emberek ugyanebben az összetételben végrehajtani ugyanezt az akciót. Szerinte ez kimondhatatlanul is azt a kívánságot fejezi ki, hogy „a papír maradandó érték legyen”. Akkor Stojan megmagyarázta neki, hogy néhány nappal ezelőtt találkoztunk először, s holnap elválnak útjaink. Természetesen mindannyian azt szeretnénk, ha ez a találkozó egy hosszú együttműködés és barátság kezdetét jelentené. Mellesleg arról is tájékoztatta Kornisst, hogy egyetemista vagyok, s a diplomamunkámat készítem.

Azt hiszem, Korniss egyszerűen „leírt”, amikor meghallotta, hogy a középporral foglalkozom.

Először Korniss távozott. Aztán Stojan búcsúzkodott egy kicsit, ideadta a névjegykártyáját, mondván, bármikor fordulhatok hozzá segítségért.

Végül Kondor és én maradtunk csak. Aztán elmentünk ebédelni egy szerényebb és a lakáshoz közelebb eső vendéglőbe. Korábban is ott ebédeltünk. Azt hiszem, ez volt Kondor kedvenc helye. Talán a csend és az oda betérő „köznapi halandók” miatt érezte szinte otthon magát ezen a helyen.

Ebéd után nem hazafelé vettük az irányt, sétáltunk a Rákóczi utcán, lődörögtünk, úgy tettünk, mintha „utunk lenne valamerre”. Balra fordultunk, aztán megint balra és így hazajutottunk a Bécsi utca 1-be. Már esteledett. Egy üze-

netet találtunk, miszerint Ágota hamarosan jön. Csak azt nem tudtuk, mikor írta az üzenetet. Mulatságos volt. Kényelembe helyeztük magunkat, abban bízván, talán könnyebben elviseljük a hőséget. Kondor Wodka Wiborovát töltött, és odakészített egy kancsó friss vizet is. Amíg ezzel foglalatzkodott, eszembe jutott, hogy ő is mindig ugyanazt a „Rögtön jövök” feliratú cédulát teszi az ajtajára. Ennek akkor van értelme, ha közvetlenül a várt vendég jövétele előtt tűzi ki. Okoskodni kezdtem az üzenet célszerűségéről más alkalmakkor.

Németh Lajos telefonált. Miután megbizonyosodott, hogy otthon vagyunk, bejelentkezett, és hamarosan meg is érkezett. Nem sokkal később Ágota is megjött. Üldögéltünk, és beszélgettünk... Ágotának jutott elsőként eszébe, hogy ismét ugyanabban a felállásban vagyunk, „mint amikor fényképeztünk”. Egyetértettünk, hogy tényleg minden ugyanaz, csak akkor délután volt, most meg öreg este. Lajos megállapította, az idő is éppen olyan gyorsan elrepült.

Összegezve, mi minden történt az elmúlt néhány nap alatt, s mi mindent láttam ... ez a találkozó is elmúlt. Lajos szabadkozott, és elnézést kért, amiért nem tudott több időt szánni rám... Kondor tréfálkozva jegyezte meg, hogy így is elég hiábavaló órát töltöttünk együtt, még csak az hiányzik, hogy Lajos holmiféle tudományoskodásra kényszerítsen bennünket!

Elmenőben Lajos abbéli reményének és kívánságának adott hangot, hogy hamarosan sikerül megrendezni Kondor szabadkai kiállítását. És természetesen sikeres diplomálást is kívánt.

Kikísértük, és nyugovóra tértünk.

Elalvás előtt a benyomásaimat rendezgettem, jegyzeteltem, az aláírásokat nézegettem a Kárpátiából elhozott söralátéten. Nem tudtam kivenni a fejemből Korniss meditálását az akcióról, amelynek beláthatatlan a vége. Ezzel a mondatral aludtam el: Mikor fogják ugyanezek az emberek ugyanebben a felállásban véghezvinni ugyanezt az akciót?

NÁRAY Éva fordítása

** Részletek a szerző készülő naplókötetéből*

Putz Jakab

KATALINFALVA (III.)

A Protocollum baptisatorum nem tesz említést fontosabb történelmi eseményekről. De már itt is találhatóak olyan családnevek, amelyeknek leszármazottai ma is élnek. Pl.: Riemschneider vagy Zacharias Tamás. A Zacharias családot ekkor élt őse után egyszerűen csak úgy nevezték, „Thumesse”; csakúgy mint a Cyriakus (később Wunsch) családot „Cyriake”-nek, Tarillon Tádeusz leszármazottait pedig „Thadese”-nek.

A „Rep”-et gyakran „Reb”-nek írták. Ha női névről volt szó, a családnévhez kapcsolták az -in szótagot. Így például Ritternét „Ritterin”-nek hívták, de volt „Reppin”, „Pritzin”, „Geiserin” stb.

A németeken kívül találhatóak más nemzetiségű nevek is, például Nagy, Pojár, Istvaj, Jormóz. Ők nagy valószínűséggel már szűkebb hazánk német telepesei előtt a környéken éltek.

1806. június 29-én a következőket jegyezték fel:

A megkeresztelt gyermek: „a zsidó Albert” – „ex parentibus judaeis (a zsidó szülők) Poreg Mózes és felesége, Klára; keresztszülők: Botje Adalbert és neje, lázáröldi lakosok”.

De távolabbi helyekről és a környező falvakból, így Lázárföldről, Szárcsáról, Szécsányból, Istvánvalváról és egyéb településekről is hoztak keresztelendő gyermekeket Katalinfalvára.

Nagyon sokszor Balázs plébános és Kiss Katalin asszony vállalták, hogy keresztszülei lesznek az egyszerű telepes parasztok gyerekeinek.

A házasságot kötöttek jegyzőkönyvi kivonatából már látszik az idegen bánáti községekből indult bevándorlás. Sok név található a három testvérközségből: St. Hubert-ből, Cherleville-ből és Seultour-ból, de fellelhető néhány magyar név is, mint a Varsány vagy a Katona.

A jegyzőkönyvben szerepelnek régi családnevek, mint például Adler, Kindl, Leitermann, Wunsch („Cyriaks”), Ritter, Moran, Klaszky, Schneider Máriafalváról, Larod, Heufeld, Keser (később „Geser”), Russ, Schäfer, Schütz, Urso, Welsch, Holz, Ambrózi, Kolling, Hoppental (később „Hoppintal”), Pritz, Ankner, Rischar. Az utolsó három név később földnévként is előfordul a térségeken: „Pritz, Ankner, Rischar földje”, „Urso-hát”, „Kindl-mező”.

Az első telepesek között találjuk a Lambert, Krifanton, Engst, Jogl, Potje, Partl (később „Bartl”), Philips és Obertin (később „Oberding”) család nevét, akik közül az utóbb felsoroltak az előző század hetvenes éveiben haltak ki, továbbá a Wehner, Globuschütz, Joszt, Becker, Krott és Fibisch családot.

A Fibisch család utolsó tagja az idős Fibisch asszony volt, aki a Stumpf-házban lakott, és jól tudott „ráolvasni”. A veszettség elűzéséhez többek között egy kulcsot használt, amelyet izzó állapotban rányomott a „védelmet élvező” áldozat hüvelykujjára (e sorok szerzője még ma is viseli az ujján a „védőjelet”).

De itt szerepel a Lauer, Pens (Penz), Punkard (Pungart) név is. A Moran család Charleville-ből, a Rischer Seultour-ból, a Damm és Putz család Zsombolyáról származott. Ők csak 1810-ben és 1812-ben jöttek Katalinfalvára.

Első telepesként érkezett többek között a Hedrich, Keks és a Wild család is.

Szembetűnő, hogy a házasulandók között mennyi özvegy volt. Például az 1795-ben kötött öt házasság közül négyet özvegyek kötöttek, köztük két férfi és két nő. A második évben (1796) a házasulandók között három, 1798-ban szintén három, 1799-ben kettő, 1800-ban három, 1801-ben nyolc és 1802-ben öt özvegyet találunk. Ennek fő oka minden bizonnyal a háborús időszakban, valamint az azzal járó férhihiányban rejlett.

Az elhunytak (eltemetett halottak) névsora már többszörösen utal az egyes bevándorló családok származási helyére, vagyis megbízhatóbb támpontot ad az ősünk eredetéről.

Schummer Vilmos elhunyt felesége, Anna Margaréta révén még a híresen szép város, Heidelberg is említésre kerül, amelyet Viktor Scheffel költő oly szépen énekelt meg:

„Heidelbergnek csodás,
dicsőséges képe,
Neckar és Rajna
páratlan éke!”

Schummer Anna Margaréta mégis eljött a Neckar- és Rajna-vidék legszebb városából, és végül a katalinfalvai temetőben helyezték örök nyugalomra.

A temető előtt valamikor hét nagy ezüstjegenye állt, amelyek árnyékában az immár 84. életévét is betöltött földi vándor, e sorok szerzője, 6 és 20 éves kora között oly gyakran gondolt korán elhunyt édesapjára, és a Lotharingiából származó derék nagyapára. Onnan nézett a messze távolba, Kenderes irányába, és várta, hogy a délibáb varázslatot szőjön a forró levegőbe.

Réges-rég történt!... Mint ahogy az is, hogy Schummer Anna Margaréta Heidelbergből ide költözött, majd itt csukta szemeit örök nyugalomra... és mégis ez a „réges-rég” csak egy parányi atom, egy pillanat az örökkévalósághoz képest.

Hány értékes élet zárult a koporsókban! Emlékezésünkben a költő szavai vigasztalnak minket:

„Sok gyász és áldás
nyugszik a sírokban,
de reméljük egykor
jobb sors indul onnan.”

Ó, te csodás, kedves, nagyszerű költője minden németnek, vagy inkább minden embernek! Mi, akik e kis hazából származunk, örök hálánk jeléül emlékeztetből továbbadjuk gyermekeinknek, unokáinknak és dédunokáinknak legnagyobb nagyszerűbb versedet, melynek címe *Ének a harangról*.

De vissza a valósághoz! Az öreg vándornak be kell fejeznie szerény művét a hazáról.

A 4. mellékletben az olvasó megtalálja a születettek és az elhunytak számát egymással szemben feltüntetve, a település kezdetétől, vagyis 1795-től 1930-ig. Az adatok összeállítása rendkívül nehéz és fáradságos volt, mert a plébániahivatal öt településének adatait – a jegyzőkönyvvezető túlterheltsége miatt – csak röviden jegyezték fel. Ezért a szerzőnek először ki kellett válogatnia a szülőfalunkból származó lakosokat; mindez kb. hetven évfolyam esetén meglehetősen fáradságos munka volt.

Első pillantásra a táblázat – amely kétségtelenül valós adatokat tükröz – feltétlenül kedvezőtlen képet nyújt a születési és halálozási arányról; ezt csupán enyhíteni tudta a szinte mindig állandó, normális születésszám. A statisztikából látszik, hogy mennyi bajt és pusztítást okoztak a járványok, mint például a kolera, skarlát, diftéria vagy a kanyaró. Látható továbbá, hogy az alacsony népességszám ellenére a település történetének első harminc évében a születésszám mindig száz körüli volt, 1830-tól a századfordulóig pedig csak kilencszer maradt száz alatt, de több mint hatvan évfolyamon át messze meghaladta azt.

1895-ben a település 100. évfordulóját az istenfélő asszonyok ünnepelték meg a legméltóbban: abban az évben százhuszonnégy gyermek született.

De figyeljük meg a születési arányt 1896-tól kezdve!

A 90-, 91-, 94-es születésszám négynél többször már nem fordul elő; igen, a születési tendencia oly mértékben csökkent, hogy felteszem a kérdést, kedves férfiak és asszonyok: „Hova vezessen ez?” Apáinknak épp elég nehéz sora volt, mégis nagy, erős gyerekeket neveltek.

A település kezdetekor szülőfalunk 135 házból állt; 1895-ben 373 lakóház volt itt, 1931-ben 480. Minden ház bejáratánál ott a Megváltó képe és idézett szavai. Mennyivel több házi oltárt és szent, hitvesi ágyat jelent ez szülőfalunk alapítási idejéhez képest!

Ti is, kedves asszonyok, akiket joggal nevezhetek szentélynek, vizsgáljátok meg lelketeket, mert a ti kötelességeitekről és jogotokról van szó! De nekem

nemcsak jogom, hanem orvosként feladatom is, hogy felügyeljem egészségeteket. Testetek beteg és fonnyadt lesz, ha tiltakoztok a bennetek csírázó élet ellen. Nagy és szent hivatásotok, hogy a gyermeknevelésnek éljete, és ne hagyjátok tönkremenni megszentelt testeteket.

Kezdő orvosként tapasztaltam, hogy azok a nők, akik 14–18, sőt 20 gyereket, vagy annál is többet szültek, mind teltek, egészségesek és erősek voltak; mert a nő minden gyermeke által egészségesebb és nagyobb ellenálló képességű lesz, hogy nagy és szent hivatását könnyebben betölthesse. Így joggal nevezhető a család oltárának.

Remélem, kedves asszonyok, megszívlelitek ezt az atyai tanácsot, amelyet nagy tisztelőtök hagy rátok.

ORVOSOK

Az olvasó az egészségügyről szóló fejezetben már találkozott Adler Ferenc orvos nevének említésével, egy házassági jegyzőkönyvi kivonat kapcsán.

Az előző század ötvenes, hatvanas éveiből ismerünk még átutazó orvosokat, Bernard és Pongrácz doktorok személyében; egyikük sem tartózkodott huzamosabb ideig Katalinfalván. A faluban Adler Gáspár felcser telepedett le hosszabb időre.

Az 1876-os egészségügyi törvény értelmében az akkoriban Begaszentgyörgyön (Begej-Sveti-Đurađ) élő dr. Bernard Józsefet nevezték ki körzeti orvosnak. Azonban idős kora és meggyengült egészségi állapota miatt nem sokáig bírta a már önmagában is túl nagy begaszentgyörgyi körzet orvosi ellátásának terheit. Bernard doktor 1877. november 14-én hunyt el (szül. 1821-ben).

Utódául 1877. december 30-án egyhangúlag dr. Putz Jakabot (szül. 1848. május 20., Katalinfalva) választották. Diplomája megszerzése után még néhány évet a szülészetnek szentelt a Bécsi Egyetemen, amelyet barátja és akkori munkatársa, az 1. számú bécsi nőklinika későbbi professzora és igazgatója, dr. Friedrich Schauta irányítása alatt végzett. A professzor hiába marasztalta őt Bécsben, a fiatal orvost hazahúzta a szíve nagybeteg, koros édesanyjához. Döntéséhez hozzájárult még a választókörszet egyhangú bizalma, valamint az úri Ittebei Kiss család bizalommal teli jósága és barátsága.

Katalinfalvai lévén, mindig kötelességének érezte, hogy hűen segítse honfitársait. Erre már megválasztásakor bőven adódott alkalom, de még inkább azután, hogy begaszentgyörgyi körzeti orvossá választották.

Már 1873 előtt és után kivette részét a földszerzésből, tíz évvel később pedig közreműködött az 1802 hold föld telekkönyvi bejegyzésénél.

Fáradhatatlanul arra ösztönözte édesanyját, hogy tartson ki az urasággal kötött szerződés mellett; mindez később, a falura nézve nagyon áldásos volt, mert Ittebei Kiss Heléna asszony a községnek kínált fel megvételre 1600 hold kiváló minőségű földet.

Orvosi tevékenységével részben már foglalkoztunk a koleráról szóló fejezetben, de itt újból meg kell említeni, hogy körzeti orvosi működése alatt több mint 120 féle járvánnyal vette fel a harcot (kolera, tifusz, himlő, skarlát, diftéria, kanyaró stb.). Köztük a legrosszabb a már említett 1892–93-as Ilona- és Lajos-majori, majd 1910–15-ben a begaszentgyörgyi, a két toráki és a Bega-vízgyűjtő mentén fekvő kleki kolerajárvány volt.

Vezérlő csillaga már fiatalon a haza- és emberszeretet volt, ez 1866-ban arra ösztönözte, hogy Matzek Istvánnal együtt bátran, félelmet nem ismerve ápolja szülőfaluja kolerás betegeit.

1873-ban Breitenseeben (Bécs 13. kerülete) dolgozott, kolerás betegeket gyógyított. A világháború alatt önként és ingyen vállalta a begaszentgyörgyi Vöröskereszt-kórház vezetését.

Anélkül, hogy körzeti orvosi teendőit akár csak a legkisebb mértékben is elhanyagolta volna, hazájában hűen mindig arra törekedett, hogy tanácsaival, közbenjárásával emberként és barátként is segítse honfitársait. Az általa alapított katalinfalvai takaré- és előlegegyesület, amely számos családot mentett meg az anyagi csődtől, az érintettek emlékezetében él tovább, és újabb – eddig még sajnos megvalósulatlan – takarékegylet létrehozására int.

Spórolni, tartalékolni kell az oly gyorsan és könnyen jelentkező szükség-helyzetekre, ahogy azt a jelenlegi, szomorú gazdasági körülmények is bizonyítják.

Emberbarát orvosi tevékenységéért nemcsak betegei teljes bizalmát és odaadását élvezte, hanem legfelsőbb körökben is elismerték. Ennek jeleként megkapta a koronás arany érdemkeresztet, a magyar Vöröskereszt érdemkeresztjét, a bolgár Vöröskereszt és a császári ottomán vörösfélhold-egyesület érdemkeresztjét, valamint többszöri miniszteri és hatósági elismerő okleveleket.

A béketárgyalások hosszú ideje alatt, amikor Begaszentgyörgyön szállásolták el a szerb gyalogságot, az ezred parancsnoka, Novaković ezredes úr kérésére készségesen vállalta a betegek és a gyengélkedők ápolását, mivel az ezrednek nem volt katonai orvosa.

A szerb közigazgatási hatóság felkérésére 1920. szeptember 22-éig a körzeti orvosi teendőket is ellátta.

Helyettese, az átmenetileg hivatalban levő dr. Fialowski Béla rövid időn belül (1920. február 26.) elhunyt.

Utóda, a nagyjából ugyanennyi ideig szolgálatban levő Vezér doktor hamarosan lemondott, így megint megüresedett a körzeti orvosi állás. Lazić főszolgabíró úr felkérésére azonban 1921–23-ban a mindig szolgálatkész Putz doktor még egyszer elvállalta a feladatot.

Dr. Putz Jakab így zárta le negyvenhat évig tartó orvosi tevékenységét; pályafutását a létért folytatott küzdelemben töretlen bátorság és Istenbe vetett rendíthetetlen bizalom jellemezte.

1923 novemberében Pozin doktor (orosz származású) került a körzeti orvosi posztra; őt 1926 szeptemberében leváltották. Utódát, az ernesztházi származású dr. Wacker Jakabot három év után szintén leváltották. Azóta dr. Radiša Ostoić a begaszentgyörgyi (Begej-Sveti-Đurađ) körzeti orvos.

Katalinfalván 1929 óta egy nagyon törekvő és lelkiismeretes orvos, Rollinger M. doktor működik. Szülőfalunkra nézve áldás és szerencse, hogy személyében ilyen megbízható barátra és segítőre lelt, aki maga is a faluban lakik, és járatos az orvostudományban. Rollinger doktor Ernésztházáról származik.

GAZDASÁG

Az első fejezet végén (szerződéses időszak) röviden említést tettünk őseink gazdasági helyzetéről, utalva az akkori rossz közlekedési viszonyokra. A legnagyobb probléma a szerződéses kötelezettségekkel járó anyagi tehetetlenség, vagyis a saját földtulajdon hiánya volt. Csak a telepés törvény életbelépésével és az uraság, idősebb Ittebei Kiss Miklós, valamint felesége, Heléna (szül. Damaszkín) nagylelkűségének köszönhetően jutottunk értékes földhöz szülőfalunk határában.

Időközben Magyarország a konstitucionális politikának és az utak (vasutak és vízi utak) kiépítésének köszönhetően nem várt fejlődésnek indult. A kormány támogatta az állattenyésztést, és a parasztok könnyen, gyorsan értékesíteni tudták terményeiket. Így elhárultak az 1863-as év szerencsétlenségei, a rossz termés, az 1866-os, majd az 1873-as kolerajárvány borzalmai és az 1870-es árvíz következményei. Az első földtulajdon, az 1802 hold föld megvásárlásának anyagi terhei ellenére a lakosság körében olyan erős, mindenütt érzékelhető impulzus vette kezdetét, hogy idős és fiatal azon versenyzett, melyikük tudja intenzívebben megművelni a földjét; vagyis önbizalom lelkesítette a kedélyeket. A fiatal körzeti orvos, Putz doktor példája és igyekezete magával ragdta a kétkedőket, és a takarékelőlegegyesület segítségével az emberbarát orvos sok honfitársát emelte ki az adósságból.

Azokat, akik eladták földjeiket, személyes anyagi támogatásával arra buzdította, hogy vásárolják vissza azokat. Így esett, hogy egy becsületes paraszt négy hold kiváló minőségű földet tukmált rá az orvosra az úgynevezett „római árokban”. Két év múlva az illető helyrejött anyagilag, és magasabb árat felkínálva szeretne volna visszavásárolni a földjét. Az orvos azonban visszautasította az ajánlatot, és a szerencsés embernek az egykori eladási áron adta vissza a földjét.

Putz doktor több mint ötvénszer utazott honfitársai érdekében a megyeszékhelyre, Nagybecskerekre, és mindig sikerült kiszabadítania a hozzá fordult szerencsétleneket az uzsorások karmaiból.

Nagyon nyomasztó volt mindannyiunk számára a magas halálozási arány, amelyet főként a kanyaró, skarlát, diftéria és a kolera okozott, utóbbi – ahogy már említettük – 1866-ban, 1873-ban és 1874-ben tombolt.

Az emberveszteség és az ezzel járó egyéb veszteségek nagy szerepet játszottak a gazdasági életben; hiszen a legnagyobb értéke az emberéletnek van.

Istenfélelemre intlek titeket, kedves honfitársak, főleg benneteket, asszonyok, akiknek szamaritánusi tettét a világháború alatt igaz örömmel dicsértem: a nehéz férfimunkát elvégezve bátorsággal és istenfélelemmel küzdöttetek és aggódtatok harcban álló apáitokért, férjeitekért és gyermekeitekért. Szamaritánusi cselekedeteiteknek köszönhetően jó pár értékes emberi élet maradt fenn nemcsak a család, hanem a gazdaság, vagyis a munka számára is.

Amikor 1866-ban és 1873-ban a tudomány még nem ismerte a legfeltettebb kincs, az emberélet védelméhez vezető utat, és szülőfalunknak még nem volt orvosa, több mint négyszáz ember esett áldozatul a kolerának, pedig a betegség egy évvel azelőtt már kitombolta magát.

1892-ben és 1893-ban hasonlóképpen jártak azok a települések, ahol nem volt orvos, vagy ha volt is, nem rendelkezett megfelelő tapasztalatokkal, például Ernesztházán és Lázárföldön. Szülőfalunknak, majd Begaszentgyörgynek és a két Toráknak nemcsak az imént említett években, hanem 1910–1915-ben is csupán elenyésző embervesztesége volt, mert a körzeti orvos megfelelő ismereteket és tapasztalatokat szerzett, és – egyesek gúnyolódása, hálátlansága ellenére – végezte a kötelességét.

Azért tekintettünk vissza az Egészségügy, illetve az Orvosok fejezetre, hogy lássuk, milyen fontos az orvosi poszt betöltése, és hogy milyen szorosan összekapcsolódnak a gazdasági érdekek az egészségüggyel.

De most térjünk vissza a tisztán gazdasági vonatkozású dolgokra! Mielőtt ismertetem a község gazdasági-pénzügyi fejlődését, foglalkozzunk egy kicsit a szerződéses gazdasági forma lényegével, amely őseink életét meghatározta!

Az első periódus lezárulását megelőző években néhányan már felismerték azt a nagy hibát, amelyet betelepülésükkor elődeink vétettek, vagyis hogy nem ragaszkodtak már rögtön az első szerződés megkötésekor ahhoz, hogy bizonyos idő elteltével megkapják az általuk megművelt föld egy részét. Mondjuk, tízévenként öt holdat, így öt évtized, vagyis egy fél évszázad alatt gondoskodtak volna huszonöt hold föld magántulajdonról a maguk számára.

Az első szerződés 20 évre kötött, és az idők beszámolója szerint az uraságnak járó szolgáltatásokat holdanként öt forintban, két nagy kocsiszállítmányban (Perlasz vagy Becse), valamint két kis rakományban határozta meg.

A második szerződés már nehezebb feltételeket szabott: holdanként nyolc forintot, az egyéb szolgáltatásokat és két holdnak megfelelő búzát kellett leszállítani.

Amikor a harmadik szerződés szerint a szokásos terményszolgáltatáson kívül holdanként tizenegy forintot kértek, elmérgesedett az urasággal szembeni viszony.

1894-ben – tehát száz évvel a falualapítás után – Katalinfalván 373 lakóház épült; a telepestörvény után kiváltott 1802 hold földért még tizenhárom évig holdanként 13 forint 50 krajcárt kellett fizetni, míg az uraságtól vásárolt földért évente csak öt forintot. Az utóbbit sokan teljes összegben kifizették.

1930-ban a faluban 483 lakóház állt, de sok már akkor megüresedett. 1904 óta néhányan a Haas és Deutsch uraságtól vásároltak földet a katalinfalvai határban.

A következő adatok szülőfalunk földbirtokviszonyait tükrözik:

A telepestörvény után kiváltott föld	1802 hold
Az uraságtól vásárolt föld	1600 hold
Magántulajdon: Haas és Deutsch	1898 hold
a szentgyörgyi határban	16 hold
az ernestházi határban	1340 hold
a lázárközi határban	275 hold
a jankahídi határban	13 hold
a kleki határban	140 hold
Összesen:	7084 hold

Ha Putz doktor indítványozására valóban megvásárolták volna a 3000–5000 hold földet a Haas és Deutsch uradalomtól, akkor most Katalinfalva körülbelül 10 000 hold földtulajdonnal rendelkezne.

A falu gazdasági-pénzügyi gyarapodásáról Getten bíró úr az alábbi adatokat állította a szerző rendelkezésére:

Az 1860-as és az 1870-es években esedékes 142 000 forint nagyságú földbérleti tartozásból Gion bíró 70 000 forintnak megfelelő teljes értékű váltót fizetett ki. 1889. március 1-jén a hátralevő tartozás 70 000 forint volt, ehhez jött a patronátusi költség, amely immár a községet terhelte.

Getten bíró úr a következő összegzésre jutott:

Tartozás	129 959 forint 01 krajcár
<u>Kamat</u>	<u>3 373 forint 57 krajcár</u>
Összesen	133 332 forint 58 krajcár
<u>Ebből kiadás</u>	<u>51 349 forint 09 krajcár</u>
Maradék	81 983 forint 49 krajcár
Községi tartozás	36 146 forint 02 krajcár
Behajthatatlan összeg	9 473 forint 86 krajcár
Patronátusi tartozás	4 129 forint 21 krajcár
<u>Nack jegyző provizórium</u>	<u>1 600 forint</u>
Összesen	51 349 forint 09 krajcár
Elismert tartozás	56 264 forint 11 krajcár
<u>Elzálogosított tartozás</u>	<u>25 719 forint 39 krajcár</u>
Összesen	81 983 forint 49 krajcár

A község 8%-os hosszú lejáratú kölcsönt vett fel a nagybecskereki takarékpénztártól, majd a budapesti Hazai Banktól, hogy az urasággal kötött üzlet hátralékát azonnal rendezhessék.

Ahogy már említettük, a régi, omladozó községházát, amelyet még 1797-ben a település alapításakor vásárolt meg egy Rausch nevezetű üzletember 1887-ben újjáépítették. E költségek fedezésére a község ismét hosszú lejáratú kölcsönt vett fel a budapesti Magyar Jelzálogbanktól, 40 000 forint értékben.

1889 januárjában jött létre a községi takarékpénztár. 1890. március 3-án a takarékpénztár szabályzatának 3. paragrafusát módosították aszerint, hogy a törzstőke 25 264 forint 11 krajcár, ehhez hozzáadták a 25 719 forint 37 krajcárt a patronátusi költségek fedezésére, így a takarékpénztár törzstőkéje 81 983 forint 49 krajcárt tett ki.

Getten bíró úr szerint a községi takarékpénztár nagyon hasznos volt a falu számára, mert a világháború alatt 1914–1918-ban a befektetők pénzeivel hadi kölcsönt jegyzett, de azt a háború után megtérítette a befektetőknek.

E kétségtelenül jószándékú véleményhez azonban hozzá kell tennünk, hogy a véletlen, illetve a nagy vendégház és a községi malmok eladása sokkal nagyobb hasznot hoztak. De elégedjünk meg azzal, hogy minden szerencsésen végződött!

Falunk gazdasági ügyei jelenleg jó és gondos kezekben vannak. Az olyan derék férfiaknak, mint Getten bíró és a jó szándékú Kern Ervin jegyző úr, a lakosság elismeréssel, köszönettel és támogatással tartozik.

Hazánk gazdasági fellendülésére jó hatással volt a temesvári kanonok és képviselő, Blaskovich főtisztelendő, valamint Wittmann képviselő által propagált Dél-magyarországi Parasztegyesület.

Napjainkban hatékonyan működik a Német Kultúrszövetség, amely ugyanazon gazdasági célokat irányozza meg.

Minden földi dolog képes a javulásra, ez vonatkozik a mezőgazdaságra is. Különösen, ha az ilyen jellegű tájékoztatókat idősebb, tapasztalt gazdák és a terület iránt érdeklődést mutató, szakmailag elismert előadók tartják, mint ahogy azt a torontáli mezőgazdasági egyesület dicséretes módon szervezi és a közjólétnek szolgálva széles körben terjeszti is.

Az előadásokat nem a vendégházban, hanem – ha nincs más megfelelő helyiség – az iskola egyik tantermében kellene tartani. Ehhez a falu vezetősége is biztosan hozzájárulna, főleg, ha a felügyeletre komoly emberek jelentkeznének. A szeszes italok fogyasztását és a dohányzást az előadóhelyiségekben feltétlenül tanácsos kerülni.

JEGYZŐK

Egy közösség vezetése elképzelhetetlen a helyi bíró és a bizottság nélkül. Már csak a magasabb civil vagy katonai hatóságokhoz fűződő kapcsolatok miatt is szükség van egy a jogtudományban és adminisztrációban jártas hivatalnokra, akinek – ahogy mondani szokás – a kisujjában van a közösségi ügyek sokrétű írásos és szóbeli intézése.

Mivel a háború után elvesztek a régi jegyzőkönyvek, lehetetlenség volt megbízható adatokat találni arról, hogy kik voltak szülőfalunk jegyzői. Nem sikerült megszerezni egykori szerződéseket sem, így csak a régi adókönyvekből indulhattam ki.

Az 1840-es években szerepel egy bizonyos Andrassy úr, aki jegyzőként dolgozott a faluban. A hatvanas évek közepéig Pilly Mihály úr töltötte be ezt a posztot. Utóda a lakosság körében népszerű Várady József úr lett. Őt követte Krisch Ferenc úr, aki 1881. június 3-án hunyt el. 1882 végéig a később elmebajban szenvedő Berta Pál úr vezette a hivatalt. Helyére 1884 elejéig az idős, szellemileg beteg Bubalovich úr lépett. 1884. április 1-jén Nack Lajos urat választották meg jegyzőnek; az ő hivatali tevékenységéről egy másik fejezetben már részletesen szó volt. 1895 júliusában távozott a hivatalból.

Ettől az időponttól kezdve Pártay Zoltán úr vezette a jegyzői hivatalt. Munkáját ugyan jó szándékúan végezte, de kevés tapasztalattal rendelkezett. Protekciós volt, akit valahol el kellett helyezni. Ilyen eset gyakran előfordult nemcsak szülőfalunkban, hanem máshol is. Természetes, hogy ilyen körülmények között a falubeliek belső ügyeit és igényeit a tapasztalatlanság következtében mostohán kezelték.

Végül 1897 vége felé sikerült a községnek egy megfelelő jegyzőt találnia. Egy valódi szakembert, aki nemcsak tudással és tapasztalattal rendelkezett, hanem munkáját mindig józanul, alaposan, rendszeretően és fáradhatatlan szorgalommal végezte. De Schleich Miklós úr, az új jegyző, azt az irányzatot képviselte (Horváth, Schiller), hogy a község belső ügyei és a falubeliek igényei háttérbe szorulnak az adminisztratív teendők mellett. Így a lakosság ügyeit szinte soha nem a jegyző, hanem nagyrészt az alárendelt szervek intézték. Ennek következtében hiányzott a jegyző és a lakosság közötti meleg légkör.

Ehhez a mizériához az előző század végétől egészen a háborúig, sőt a háború végéig, nagyban hozzájárult a korszellem. A politika uralta a közéletet, melynek középpontjában a jegyzők – részben saját késztetésből, részben kényszerből – községeikben szívesen játszották a hatalmast. Ez gyakran disszonanciához vezetett, melynek következtében elfajultak a kedélyek. Márpedig ahogy azt a latin szólás is mondja: „Voluptate dominante jacent omnes virtutes” – Ahol a szenvedély az úr, ott az erény alulmarad.

De zárjuk le békésen ezt a fejezetet!

Néhány fáradhatatlanul szorgalmas jegyző az áldatlan politikai hullámnak köszönhetően gyakran erős összetűzésbe került a lakossággal, amely egyébként tisztelettel és rokonszenvvel fordult volna felé. Schleich jegyző úr úgy maradt meg emlékezetünkben, hogy a község jegyzőségét szorgalommal és rendszere-ttel vezette. 1919 elején távozott hivatalából.

Őt követték: 1923. április 4-éig Klopp Miklós; 1925 szeptemberéig Müller Ottó; 1928. január 23-áig Milan Vuić; 1928. május 16-áig Marko Jankahidac.

Azóta Kern Ervin úr a jegyző – a lakossággal szemben jóindulattal, a hiva-talban szorgalommal és rendszeretettel dolgozik.

FÜGGELEK

Az Eleméri és Ittebei Kiss földesúri család származása

Eredeti földtulajdon 14 000, később 28 000 hold. A vagyont legidősebb Ittebei Kiss Miklós szerezte. Bátyjához hasonlóan állattenyésztéssel és állatkereskede-lemmel foglalkozott, nagy és tehetős hadseregszállítók voltak. Legidősebb Kiss Miklós szerezte meg a begaszentgyörgyi domíniumot, bátyja (Ágost?) pedig az ittebei domíniumot, beleértve Ernesztházát és Elemért is. Az ő fia volt a híres 1848-as lovásztábornok, aki mesés birtokkal és gazdasággal rendelkezett.

1) Legidősebb Kiss Miklós tisztázatlan körülmények között vesztette életét Erdélyben, egy üzleti út során. A halál okát és helyét nem konstatálták. Eltűnt-nek nyilvánították, de a körülmények mellett szólnak, hogy megölték, majd kifosztották, mivel mindig nagy pénzüsségeket hordott magánál.

Felesége, Issekutz Katalin az erdélyi Erzsébetvárosban született. Személyé-nek a katalinfalvai templomban elhelyezett szoborral állítottak emléket, amely úgy ábrázolja őt, hogy kiskorú fiát, Antalt kézenfogva keresi az eltűnt férjét, végül Istenben talál vigaszt és nyugalmat. Ő szülőfalunk alapítója, Katalinfal-vát róla nevezték el.

Kiss Katalin és fia, Antal, istenfélő és hazaszerető emberek voltak. Katalin asszony első lelkipásztorunkhoz, Balázs plébánoshoz hasonlóan számos csa-ládban vállalta a keresztszülőséget. 1830. szeptember 18-án hunyt el. Szeptem-ber 22-én temették a katalinfalvai templom kriptájába; a szertartást Lebzeltern Henrik, a csanádi egyházmegye kanonokja és kántora vezette.

A halotti jegyzőkönyv így szól:

„Anno Domini 1830. 18. Septemberis obiit Temesváriini spectabilis domi-na Catharina Lukáts, nata Issekutz, pia mater spectabilis Antonii Kiss, sepulta Catharinafeldini. Penes aram maiorem in dextra parte in crypta familiae, sui-us anni versaria dies ex fundatione in die possessionis singulo anno cum uno requiem et duobis sacris lectis recoletur. Nata in Transylvania Elisabethopolis 74 annorum nata 1756. 0. 0. moribunda S. S. provisa. Sepelevit reverendissi-mus dominus Henricus a Lebzeltern cathedralis ecclesiae Csanádiensis cantor et canonicus.”

2) Fia, Ittebei Kiss Antal 1780. november 2-án született, és 1844. január 2-án hunyt el. Édesanyjához hasonlóan nemes szándékkal és jóindulattal viseltett szülőfalunk iránt. Az ő kezdeményezésének és energiájának köszönhetően kezdték meg 1816-ban az árvízelvezető árkok építését, amelyek egy évvel később, 1817-ben el is készültek.

Kiss Antal, anyja rendkívül gondos nevelésének köszönhetően minden területen tájékozott volt, így nem csoda, hogy a magyar országgyűlés tagjává, Torontál vármegye alispánjává és királyi udvari tanácsossá választották.

Alispánként szeretett kilovagolni a katalinfalvai földművesek kitűnő lofogataival, és legtöbbször csak kiválasztott emberekkel vitette magát négyes fogaton a megyeházán rendezett gyűlésekre. Kedvenc kocsisa a Zsombolyáról betelepült Putz Jakab (a szerző édesapja) volt. Becskerekre érve mindig megkérdezte tőle: „Na, Jakab, mint gondolsz, mennyi ideig voltunk úton?”

„Kegyelmed induláskor megnézte az órát, és biztosan meg tudja mondani.”

„Jakab, jól és figyelmesen hajtottál: negyvenöt perc elég volt, hogy ideérjünk.”

Szívesen látogatta meg otthonukban a Lotharingiából („Lotharingia” et „Gallia” jegyezte fel a jegyzőkönyvben Balázs főtisztelendő plébános úr) bevándoroltakat, például az idős Budo asszonyt; velük franciául beszélhetett.

Kiss Antal – ahogy már említettük – a templomi kriptában elhelyezett rézkoporsóban nyugszik, amelybe a boncoláskor kivett szívét is elhelyezték.

3) Fia, idősebb Kiss Miklós (szül. 1813. május 25., elhunyt 1882. május 11-én) tanult ember volt.

Míg a telepestörvény csak három hold földet írt elő, ő csaknem a háromszorosát állította szülőfalunk rendelkezésére, és ezzel lefektette a település anyagi jólétének első, nagy jelentőségű alapkövét. A második alapkövet felesége, Kiss (Damaszkin-Németh) Heléna (szül. 1827. december 29-én, elhunyt 1886. január 17-én) fektette le. Kiss Heléna rendkívüli szellemi adottságokkal és erős lelkiállattal bírt. Egyformán jól beszélt a német, francia, angol és a magyar nyelvet, valamint jártas volt azok irodalmában. Emellett gondoskodott e nagyszerű birtok minden ügyéről. A szegényekkel együttérző, mindig jótékonykodó asszonyt még jellemezte az a nemes lelkület, hogy ellenségeivel is jót cselekedjen.

Csak egy példa jótékonyágáról:

Jóval azelőtt, hogy Széll Kálmán, a nagy mester és Magyarország államigazgatási minisztere bevezette volna a nép szegényeit megcélzó nagylelkű tervét, hogy palotákhoz hasonlatos kórházakat építsen, és ingyenes orvosi ellátásban részesítse, valamint gyógyszerekkel lássa el a nincsteleneket, addig a körzeti orvosnak – aki egyben az úri család háziorsosa is volt – a receptek bemutatásával havonta be kellett számolnia az uraságnak arról, hogy mennyi gyógyszert adott a szegényeknek és elhagyatottaknak.

Ekkor történt, hogy egy asszonynak, aki az úri családdal szemben ellenségesen viselkedett, súlyosan megbetegedett a lánya. Ágyhoz kötve gyógyszerek

nélkül tehetetlenül feküdt volna, ha a nemes lelkű Kiss Heléna asszony nem gondoskodik róla. Ez még azelőtt történt, hogy bevezették volna a szegények gyógyszeres segélyezését; és mivel a nemes asszony már maga is nehéz anyagi helyzetben volt, tette igazi szamaritánusi cselekedetnek számít.

4) Idősebb fia, ifjabb Kiss Miklós (szül. 1852-ben), gondos nevelést kapott, és Berlinben tanult jogot a híres Geist professzornál. Apja halála után neki szánták a birtok legértékesebb részét, az ittebei „lápót”. Csakhogy az uzsorások és spekulánsok úgy behálózták ezt a jámbor, idealista embert, hogy hamarosan tönkrement anyagilag, majd konzuli pályára lépett. Így jutott el trópusi országokba, egészsége megromlott, és hamarosan meghalt.

Felesége, Schratt Katalin, bécsi udvari színésznő volt. Házasságukból született egy szellemileg kiemelkedő képességű fiú, Antal. Apjához hasonlóan diplomata pályára lépett.

Kiss Miklós idealizmusának következtében teljes vagyont elvesztette, mert az embereket olyan igaznak és jónak tartotta, mint amilyen maga is volt, hasonlóan Schiller poétájához *A föld megosztása* című művében.

Ifjabb Kiss Miklós felesége családi kriptájában nyugszik Hietzingben (Bécs).

5) Öccse, Kiss Elemér (szül. 1854. november 23-án, elhunyt 1896. március 23-án) édesanyja nemes tulajdonságait örökölte, kinek példájára szülőfalunkkal sok jót cselekedett. Édesanyjához hasonlóan megvolt benne az az erény, hogy ellenségeivel szemben is jóindulattal viseltetett.

Ebeczki Blaskovich Gizellával kötött házasságából a következő gyermekek születtek. a) Clemence, Sándor magy. kir. tábornok felesége, b) Ernő, magy. kir. lovaskapitány, c) Katalin, d) Miklós, magy. kir. őrnagy. Mind a négy gyermek anyjukhoz, özvegy Podmaniczky bárónőhöz hasonlóan Magyarországon él.

A házasságból született, de korán meghalt gyermekek: Emília (szül. 1880. március 1-jén, elhunyt 1880. március 2-án) és Ilona (szül. 1881. augusztus 6-án, elhunyt 1884. március 16-án). Apjukhoz hasonlóan mindketten a katalinfalvai kriptában nyugszanak. Ugyanide temették Kiss Károly lovaskapitányt, idősebb Kiss Miklós testvérét, valamint idősebb Kiss Miklós két ikergyermekét: Antalt (szül. 1852. szeptember 28-án, elhunyt 1853. február 5-én) és Katalint.

Rajtuk kívül a következők nyugszanak a kriptában: Linnhart Katalin (szül. 1779. július 6-án, elhunyt 1856. november 29-én) és Ambroschütz-Lónyay Erzsébet (szül. 1801-ben, elhunyt 1839. november 8-án).

Egy ideig – 1850-től 1867-ig – egy nagy történelmi jelentőségű hős is feküdt az úri kriptában.

A Protocollum defunctorumban, a halotti jegyzőkönyvben az alábbi figyelemre méltó bejegyzést olvashatjuk:

„Sepelevit 5. Martii 1850 Stephanus Matzek, parochus catharinafeldiensis: Illustrissimum Ernestum Kiss de Ittebe, 50 annorum, colonellus regiminis equit. Huszarorum no. 2 ductorum Hannoverorum a Proprietario rege Hannoveri.

Locus nativ.: Cath.–Elemer, habit.: regimen
Sententia iudicii bellici Aradvarini 6. Octobris 1849 extuminatus.”

Lefordítva:

„1850. március 5-én Matzek István katalinfalvai plébános eltemette az 50 éves korában elhunyt, dicső Ittebei Kiss Ernőt, a 2. számú lovászhuszárezred ezredesét; ezredtulajdonos: a hannoveri király.

Születése helye: katolikus Elemér, lakhelye: az ezrednél.

A hadbírótság ítélete szerint 1849. október 6-án Aradon kivégezték.”

Nemes Ittebei Kiss Ernő földi hamvait idősebb Kiss Miklós nagy nehézségek árán 1849. október 8-án átvitette a katalinfalvai családi kriptába, majd 1867 őszén átkerült az eleméri kriptába.

ZÁRSZÓ

Három okból volt bátorságom, sőt kötelességem megírni honfitársaimnak e szerény munkát drága szülőfalunk történetéről, alapításától kezdve napjainkig.

a) Első indíttatásom – az isteni gondviselésért hálás és vallásos érzületből kiindulva – a mindenható, irgalmas Isten dicsérete, aki támaszt, kitartást és erőt adott elődeinknek ahhoz, hogy felvegyék a harcot a tövises föld ellen, majd a mérgező miazmák, rovarok, halálos járványok és természeti csapások ellenére termőföldre varázsolják azt.

Jámbor elődeinkhez hasonlóan mondjuk hát mi is szívből: „Örök hála és dicsőség neked, Urunk!”

b) Másodsorban a kötelesség vezérelt, hogy megőrizsem azon nemes lelkű, becsületes emberek igazi emlékét, akik szülőfalunkat mai arculatához hozzásegítették. Lelkiismeretesen és türelmesen magukra vállaltak minden fáradságot, szenvedést, sok rosszindulatú, igazságtalan gyűlöletet, miközben csak egyetlen célt tartottak szem előtt: az utódok jövőjéről való gondoskodást.

Fent említettük a lelkületében is nemes Ittebei Kiss család példamutató magatartását, akik megteremtették szülőfalunk jövőjét. A nagylelkű Katalin asszony, majd fia, Kiss Antal, továbbá idősebb Kiss Miklós és jótékony felesége, Damaszkín Heléna, és végül fiuk, Kiss Elemér emléke örökké él a katalinfalvaiak szívében.

Hálás megemlékezéssel kell adóznunk az isteni gondviselés által küldött négy lelki vezetőnek is, akik a település kezdetétől fogva egészen napjainkig osztottak híveik minden fáradozásában és szenvedésében, az ínségben és a veszélyben, járvány és árvíz idején pedig Istenbe vetett bizalommal vigasztalták őket.

Példásan működött Balázs János, az első lelkipásztor és utóda, Matzek István, aki valóságos dicshimnusz érdemel. Felszentelésekor tett fogadalmát a

kezdetektől fogva egészen a kolerajárvány során bekövetkezett haláláig hűen betartotta.

Szintén hálás köszönet illeti a világi vezetőket, akik viselték a település minden gondját.

Tisztelettel emlékezünk a tanári karra és az orgonistákra: „Szüleimnek köszönheten az életem, tanárainknak a neveltetésem.”

Természetesen a maga módján mindenki köszönetet érdemel. Egykor egy nagy uralkodónak volt egy ugyancsak nagy életcélja: „Virtute et exemplo.” – „Erényesen és példásan.” Ez a jelszó vezéreljen minket hazaszeretetre!

c) A harmadik ok, amely arra készítetett, hogy idős korom ellenére tollat ragadjak, és megírjam drága szülőfalunk történetének legfontosabb eseményeit, az volt, hogy felhívjam utódaink figyelmét, tanuljanak elődeink szenvedéseiből és fáradozásaiból. Apáink példáját szem előtt tartva éljenek mindig egyetértésben, felebaráti szeretetben, igaz istenfélelemben, és gyermekeiket is e szellemben neveljék.

Vigyázzunk magunkra! A tapasztalat mindenütt azt mutatja, hogy az erények széthullásával visszavonhatatlanul bekövetkezik a vagyon széthullása is.

Ettől a pusztulástól csak az igaz istenfélelem menthet meg bennünket; de nem azt, aki csak veszély esetén keresi a Mindenhatót, hanem az, akit az a meggyőződés vezérel, hogy a világegyetemet csak isteni erő alkothatta, aki feltűnik áll, és akinek akarata szerint történik minden a világon.

Már reggel, ébredéskor ajánljuk első gondolatunkat Istennek! A másik gondolatunk ez legyen: „Amit nem akarsz, hogy veled tegyenek, te se tedd más-sal!” Ez az egyszerű, megszívlelendő mondás az alapja a legnagyobb keresztény erénynek, a felebaráti szeretetnek, melynek gyakorlása belső megbékéléshez vezet.

A világ – az emberiség szerencsétlenségére – nem jó irányba változott: a gonoszok gőgje és istentelensége hitetlenségbe sodorja a kétkedőket, vallásváltoztatásra, sőt a vallásos meggyőződés elvetésére buzdítanak.

A család, az állami élet alapja, megrendült, Kelet-Európában teljesen megszűnt – a lakosság morális és fizikális kárára.

Óvakodjatok a hamis prófétáktól! Nézzetek körül, mindenütt látni és hallani csodákat, az irgalmas isteni gondviselés jeleit, amelynek útmutatásai előtt nem csukhatjuk be szemünket s fülünket.

Őseinket szokásaikban és hagyományaikban, egész keresztény katolikus életükben az istenhit vezérelte.

Legyünk hát méltó utódaik!

Áldd meg és tartsd meg Istenünk szülőföldünket, szeretett hazánkat, a több mint 130 éves Katalinfalvát!

Vége

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

008 (05)

LÉTÜNK : társadalom, tudomány, kultúra / Fő- és felelős szerkesztő Németh Ferenc. –
1. évf., 1. sz. (1971)–.
Újvidék : Forum Könyvkiadó Közvállalat, 1971 –.– 23 cm.

Évente négy szám
ISSN 0350-4158

COBISS.SR-ID 4664578

LÉTÜNK – társadalmi, tudományos, kulturális folyóirat. – Megjelenik negyedévenként. Kiadja a Forum Könyvkiadó Közvállalat. Igazgató: Bordás Győző. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; www.forumliber.co.yu; e-mail: forumkk@eunet.yu. – Szerkesztőségi fogadóóra pénteken 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a JP Forum – Izdavačka delatnost 840–848668–83-as zsírószámára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 26–09914–742131–00–04–820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Létünk nevét. – Előfizetési díj 2006-ra belföldön 440 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 20 EUR – Készült a Verzál Nyomdában, Újvidéken. – YU ISSN 0350–4158